

एक ही जिल्द मे

(कहाणी संग्र)

એક હી જિલ્લ્લ મે

સાવર દહ્યા

ધરતી પ્રકાશન

सावर दइया

प्रकाशक धरती प्रकाशन, गंगाशहर, बीकानेर (राजस्थान) / मुद्रक
एस० एन० प्रिंटर्स, नवीन शाहदरा दिल्ली-110032 / जावरण
हरिप्रकाश त्यागी / सस्करण पैता, 1987 / मोल तीस रुपिया मात्र

EK HI JILD ME (SHORT STORIES) SANWAR DAIYA

PRICE RS 30 00

विगत

बूडा बटै ई रो	7
अँव ही जिल्द म	17
गळतफहमी	26
सुरग सू बारै	30
अँव ही आस	36
जूझती जिदगाणी	41
प्लस माइनस	46
तीजाट री जीत	52
अठ सुख बटै	59
बडोळी दिन	70
धे बंद मरोला	75
सोग सभा	81
मुळती भीता	86
आज री आमदनी	92
मुआवजो	95
फरब	98
छळ	111

कूडो कठै ई रो

सलीम आपरो नुबो रडिघा दिघावण खानर रघुनाथ न आपरें घरा नेयग्या । बठै पूग र रघुनाथ दहलो बँ बीरी जाढायत सिता माथ लाल मिरचा बट ही । बीर वन सातन बरमा री छारी ऊभी ही । बाकी टीगर गळी म रमना हूबेला ।

सलीम रा टीगर वेजा इ घोछरटा है । रघुनाथ नाक मे सळ घालर मन ई मन कँवण लाग्यो—शऊरवायरा । की तमीज कोनी । आय-माय सू काइ बात करणी चाइजै किया बात करणी चाइजै लागै की सीख्यो ई कोनो । हुरामी कठैई रा । खून रा असर है । बाप कृण सो भलो है ? दिन मे छप्पन जणा नै उल्लू बणावै । आवै जिकै नै इ झासो देव । जरा सा-क मोका मिलणो चाइज । आगळी हाथ आवता ई पुणचा झालै । आयें दिन किणी न किणी सू उधार लेवता रव । बीसू आटा है इण वनै । रोबणखाळा हूवना ई जेज कोनी लगाव । पग बाल'र आटा-पुराण चालू कर देव—भायला, आजतो घर म आटो ई कोनी । टीगर भूखा मरसी । की न की ता त्तजाम कर भायला । ही ही ही हाथ फुरता ई पाछा कर देसू अवार तो किया ई कर र दम-धीस, रपिया तो देणा ई पडसी अरलाह कसम । घर मे दाणा कोनी । जेकिटग बढिया कर साळो ।

रघुनाथ अँकर बीर चेहर बानी दख्यो । सलीम मुळवै हो । वो आपरी जेव सू सिगरेट काढ र सिळगायी । धुव रा गोळ-नाळ छल्ला बणाय'र छोडण लाग्या । वा जाण-बूझ र फ फ कर परो इण डग सू छल्ला काढ बँ सामलो मत्त ई हसण लागै ।

—पूरी ब्यार बजी है । बाल इडिया लगावू । सलीम बाल्यो ।

वी रेडियो चालू करयो । रघुनाथ रेडियो गौर सू देखण लाग्यो । बीन रेडियो सकिण्ड हण्ड लाग्यो । कूचो कठ इ रो । कर्व रेडियो नुवा ह । कठ ई सू उठाय र लायो लाग ।

आल इण्डिया सू फरमाइशी कायत्रम आव हो । गाण री ओळघा—
भूख और प्यास की मारी हुई इस दुनिया में घर र घर र ट्रे-ट्रे
घर घर ।

सलीम गाळ काटतो ऊभो हुयो । स्टेशन टीकसर लगावण ता यो । पण घरघराहट स्की कानी । वो बोत्यो—आ टीगरा रडिया मचकाया लाग । काल तो जेकदम ठीक बाजै हा खर । सलीम रडिया बद कर र रघुनाथ कानी देखण लाग्यो ।

रघुनाथ उठण लाग्यो इत्त म तो सलीम राटीगर घर म आय या । अक् छोरो धीरो हाथ थाल र कवण लाग्यो—दस्सी देवा दस्सी दवो ।

रघुनाथ आपरी जेब सू दस पइसाआळो सिक्का काढ र बी छारै न दियो । इत्त म तीनू च्यारू टीगर छाती चढग्या । सँग माग ई अंक सुर म बोलण लाग्या—म्हाने ई दस्सी दवो । हाने इ दस्सी देवो ।

रघुनाथ आपरी जान छुडावण खातर बाने दस दस पइसा देयर भगाया । मिजळा कठई रा । लिंगता भूत । वाप रो रू कानी छोट्यो । सागी लगण । हुह । तवलची री ओळ्हाद ।

रघुनाथ नै याद आयो कै आ छोरा तिलक म घणी खोटी करी । वो ता अठीने आव ई कोनी अब ।

बी दिन तिलक नै सलीम र घरा जावणा पड्यो । तिलक क्यो—
आज रात नै मास्टरजी कोनी आवे वा कवायो है ।

सलीम री बन उभी ही । वा बोली—था ठीक करथो । नीतर गै चिता करता ।

बी दिन रघुनाथ आ मुण र हस्यो । जे बी घान रै बरी री चिता कर । वा आघ शहर नै चरावता फिर । सात सात टीगरा री फीज दडी कर मली है । अघबूद बळघ री चिता ? हुह ।

इत्त म वो छोरो जिबा अबार रघुनाथ कने दस्सी मांग र लेयग्यो आया अर तिलक न दख र जोर जोर स ताळघा पीटण लाग्यो । वो कवण

लाग्या—सै लगूरिया राटी धारी मा चोट्टी । लगूरिया लगूरियो ।

बापडै तिलक रो तो पाणी उतरग्यो । बीरा गारो मूण्डो लालचुट्ट
हुयग्या । रघुनाथ गौर करघो—इण बगत बा लगूर लागै हो । पण सलीम
रै छोरा री आ आदत बीनै बौत अखरी ।

तिलक रो मूड ऑफ हुयग्यो । पूरै रस्तै वो चुप रयो । रघुनाथ ई
सोचतो रैया क मून रा काटा किया बुहारु ।

आग सडक फटै ही । तिलक बोल्थो—अच्छा, म्है चालू बीरा सुर
घुइयोहो हो ।

रघुनाथ नस हिलाय र क्या क ठीक है । बी दिन पछ तिलकतो ई गळी
के ई पग कानी मल्या ।

रघुनाथ बी छारै कानी देखण लाग्या । वो अबै सलीम री जेव मे हाथ
घालै हा । सलीम बीनै धक्को देय'र अळघो करघा जणा वो बोत्यो—जेवा
देखण दै म्हन नद तो मादर मारुला घन ।

हुह ! तो यात अठ ताई पूग्योडी है । बेटा बाप री आ इज्जत करै ?
बडा हुय'र ओ काइ करसी ?

तडाक ! अक धप्पड पडघा बी छोर रै बनपटा म । अबै छोर री मा
बीरो बूकीया झाल र भाय लेयगी । दो च्यार जूत भळ पडघा बीरै । बीरी
आवाज सुणीजी—नालायक ! सूअर । शऊरवायरा । मार मार'र बीमो
कर हाखूली ।

रघुनाथ बारै आयग्यो । बीर लारै लार सलीम आया । सडक माधै
आया पछै सलीम मुळक र बीर सामै दखतो बोल्थो—गुरु, अक-अक कप
चाय हुय जावै ।

रघुनाथ बीरै चेहरै कानी देखण लाग्यो । सलीम खुशामद सा करता
बोल्थो—चाय तो आपा घरा ई पीवू हा, पण काई बतावू । वाइफ कयो क
श्वीणी बोनी । चीणी खातर की तो इतजाम करणो ई पडसी । पण खैर,
छोडा, अँतो घरू चक्कर है चालता ई रवै । अवार ता चाय पीवण री
इच्छा हुयगा । अक बट्टा दो कर लेसा । मुलेमान री वादशाही चाय
पीवा । जेकदम कडक ।

सलीम अर रघुनाथ डाव हाथ कानली गळी मे मुडग्या । बठै जेक खाई

भाग तीन च्यार बँचा पटो ही । चार-पाच मुढवा हा । रघुनाथ न बा जागा जेवदम घड-वत्तास लागी । दा-तीन लाग बँठा चाय पीव हा । सलीम बोल्या—गुलमान भाई, जेव वट्टा दो आवण दे ग्राण ।

रघुनाथ गुलमान रें ग्रायें रो जायजो लेवण घातर आपरी आध्या बठीन घुमायी । बीन चाय रो टापियो दीस्या । सिगरेट-बीडी रा दरसन हुया । वाच रें भाडियें म भुजिया दीस्या ।

—मुण गुरू । सलीम री आवाज मुण र रघुनाथ बी कानी दखण लाग्यो । सलीम आपरी सायळ खुजावतो वँवण लाग्या—बदई ता बठ चालो ।

—बठ ?

—आपणी रात री महफिल म । मुन्ती अँकदम जवान हुयगी ।

—ता वाइ करणो ?

—जेकर चाल र दखा ता सरी ।

—अठ ई रँव है काई ?

—हा ऽ । लारली गळी म । आ कय'र सलीम आपरें होठा माथ जीम फेरण लाग्यो ।

चाय आयगी ।

चाय रा दो गुटका लेय र सलीम वाल्या—हा ऽ, तो गुरू कद चालणी पछ ?

—नइ । ओ आपणा रस्तो कानी ।

सलीम पक्को ढीठ हो । बशमीं सू वाल्या—थे तो फालतू ई डरो गुरू खतरेंआळी बात कानी । म्है बठई तबला बजावू ।

रघुनाथ रीसा वळता बोल्या—थ बजावो तबला । म्हन मुणना भोनी ।

चाय पी परा र वँ ऊभा हुयग्या । रघुनाथ अँक रुपियो दियो । सिगरेट लेय र सिळगायी ।

—नावा, इन कर निकळ जावा । सलीम कैयो । रघुनाथ बीर साग दुरग्यो । बी गळी म पीळ मकान र गोध म पाच-सातक जवान छोरया ऊभी खिल खिल करे ही । नीच अँक बूढी बठी ही । साम ऊभा छोरा न

मा वन री गाऊचा काड ही । छोरा तेरह चवड बरसो रा हुवेला । वै आपरे
आधिया म हाथ घाल र टांग ऊवी कर र बा छोराची कानी मई । इशारा
कर र भागण्या ।

रघुनाथ सडक माथे आय र बाल्यो—अच्छा म्है चावू काव मुलसी ।

—ठीक है । सलीम कैवण लाग्यो—गुरु, कैवा तो बात करू ?

—नइ । जरूरत कोनी । रघुनाथ बोल्या । बो गया परा । रस्ते म
अकर जीत सलीम री जाना याद आयी । रघुनाथ वै बाता याद कर परो र
हम्यो । मन ई मन कैयो—साजो तबलची ।

पैजो मुवाकान म सैग जगा नै आई लखाव कै सलीम सीजा सादो अर
भाजो भाजा आदमी है । पण जिया जिया काम पई बीरा पोत चवड आया
जावै ।

सूरज घरा लार लुकग्यो ।

हळकै उजास म बो घर सूनिऊथो । पान खाओ । मिगरेट सिळगयो ।
पछे आर चाठरी जेव म हाथ घा पो । दस रो नोट मुटठी म दबायो ।
आवशा मे चमक आयगी । आख्या आगै 'लाल परी' धूमण लागी ।

सलीम स्टेशन रोड रे लारै बण्याडी हाटल म पूग्या ।

सात-आठ आदमी बैठा दारू पीव हा । बोने दखता ई वै सैग
खिलग्या । अक जणो बोल्या—आवो मिमा, आवा कैई दिना सु दोस्या ।

सलीम मुळक र कुर्मी माथे बैठग्यो । गुलाब रा पव्वो मगवायो । सौ
ग्राम पकौडा सागै कादा आयग्या । महफिल जमगी ।

गाल माथे भद् दागआळा आदमी बोल्या—उस्नाद, गजल
मुणावा ।

—हा-हा गजल आवण दो । दूजो बाट्यो ।

गाल माथे भद् दागआळा आदमी भळै बोल्या—वी दिनआळो
गजल आ के मरी कत्र पर तुमने जो मुस्करा दिया ।

समीम गुटको नय र बा सगळा कानी देख्यो । होठा माथे जीम फेरी ।
पछ होठै पीक बो-यो—प्रेरु प को और मगावो पछ अकदम नुवी गजल
मुगावू आ गजन मु नी न मिचारी है वा तो काल शुरू करमी, ये

भाज सुणो ।

—मुन्नी अटै ई है काई ? गान मायै भई दागआळो आदमी पूछण लाग्यो ।

—हा ५ ! कय र सलीम गुटका लिया अर गावण लाग्यो—

उह किस्सा ए गम जो लिखने को बँटे
तो दखे कलम की रवानगी म आसू
ये उत्पत क मोती ये अनमोल तार
उह भेजे है हमने निशानी मे आसू

—उस्ताद ! कमाल कर दिखायो । वाह वाह ! ब दाद देवण लाग्या ।
सलीम अेक गुटको भळ खेचग्यो ।

बचे कीमती थे, बडे काम आते

निकलते जो तेरी जवानी म आसू

—वाह मिया, वाह ! जवानी मे आसू ! साळी री अक अक
हिच । बीरी जवान अटकगी । वो भळ हिच हिच करण ला या । ९७
उलटी करदी । सँग उठग्या ।

सलीम होटल सू बारै आया । उण अेक नजर आभै कानी दरयो ।
चाद कोनी हो । तारा चमकै हा ।

सलीम गल्ली मे बटयो जणा ठोकर लागी । अगूठो दूखण लाग्यो । बीन
खोडावता देख र कुत्ता भुसण लाग्या ।

भौ भौ । भौ भौ ।

अेक कुत्त सार दूजा कुत्ता ई भुसण लाग्या ।

—अरे ! म्हन कानी ओळख ? म्ह थारो बाप हू सलीम । थारो
बाप । भुस हा भुस भुस थारै बाप नै !

सलीम अेक भाठो उठायो अर कुत्त माथै फेंक्यो ।

वा घर आग पूग्या । आडो खडकावण लाग्यो ।

छट छट छट ।

माय सू कोई उचळा कानी आयो ।

खट खट खट ।

भल्ले काई उथला बोनी ।

—अरे मरगी काई । कैय र सलीम बिवाड माथे लान मारी । भडाक रो आवाज हुई कुत्तो अँकर भल्ले भुस्यो ।

अबै माथ बत्ती जगी । बीरी जोडायत दरवाजा खाल्या । बा आगणै मे पूग्या । माच माथे बैठ र पाणी पीवण लाग्या ।

—बा बम्बईआळी कठ मरै ?

—ऊपर सूती है ।

—हऽ । तू रोटी ला ।

बीरी जोडायत पुरम र लायी । प्लेट म मीट ही । सलीम कुत्तै दाइ मीट न सूयी । लम्पण रो महक सू बीरी भूख भडवणी । पैला कवा लेवताई काठजी रा टुकडा हाथ आया । मजो आयग्या । दो फलका खाया पछे सलीम बाब्या—थारी हाड बा कानी कर सकै । काम घवा की करै कोनी, खा-खा र भैस हुया जा है । आज बात बीरी ।

सलीम र दो लुगाया ही । अकसाग निकाह हुया । दजी राखणी पडो । भाई मरग्या जणा भोजाइ नै घर में ई राखली । बा बीनै बम्बईआळी कय र बकारता । बा फशन घणो करती ।

सलीम पगायिया चढण लाग्या जणा बा बोली—आज भल्ले ऊपर सोवाला काइ ?

सलीम न्क्यो । बीर कानी देख र मुळक्या । पछे बोल्थो—हाऽ तू आराम कर । बा ठाठ सू पडी है । बीरी नी" बिगाडू हरामजादी म्हन आडो खोलण खातर ई कोनी उठ अबै उठाऊ बीन ।

सलीम ऊपर पूग्यो । माळिये रो आडो खुला ई हो । दा छारघा अँककानी सूता ही ।

—अमीनाऽ । सलीम हाळै सी-क बोल्थो ।

बा अमीना रा डीत पम्पाळण लाग्यो ।

अमीना जाी । बोनी—हाइ है पैली तो माडा जावो पछे दूजा रो नीद बिगाडो ।

सलीम कैवण नाग्यो—ख बम्बईआळी । तू बम्बई रो परी है ।

महन बी भैस बन कोनी रहणो ।

सलीम जद भी शकूरा न भैस नव, अमीना अणूती ज राजी हुव ।
बा सलीम साग बाठी चिपगी ।

—दख बम्बदआळी । धारी हाड । सलीम कया गयो अर अमीना
सुण्या गयी ।

सलीम र चेहर माथ सागी भाव आयग्या । गोड माथ खुणी टेक र बटग्या ।
माथ पर हाथ धरघा बिणी विचार म डूबग्यो । उण आपरी नस हिलायी ।
निचलो होठ दाता सू काट र पछ होटा माथ जीभ फरी । रोदनखालो सा
हुवतो बाटयो—गुरु, आज तो मरग्यो समथल । उब म फूटी बीडी कोनी
अर घर म दाणा कोनी । दस बीस रपिया दिरावो जणा पार पढ । दो
च्यार दिना म पाछा कर देसू ।

रघुनाथ चुपचाप सुणतो रैयो ।

—हा, तो काई कैवो गुरु । जे नी दवणा हुव तो साफ उत्तरतो
देवो बिणी दूज आग हाथ पसारू । बीर चेहर माथ की काळास सा
पुतग्या । वो भळ बोत्यो—टीगर पदा क रचा है जणा बारो देट तो पाळणो
ई पडसी ।

जे तो करमा रा डड है । दो दो लुगाया है सात सात टीगर है
आयो-गया ई रव ।

बा थोडीक ताळ चुप रयो । पछ गुही मुचरता बोत्यो—गुरु, थे आ
ना समझ्या कै म्हे रपिया रया ई उधार मागू आ गहारी अगूठी अटाण
राखलो । रपिया हुसी जणा छुडा लेसू । अगूठी लिया पछ तो चार रपिया
नै कोई एतरो कानी । जगटी च्यार सौ सू घाट कानी । तीन सौ रपिया
दिरावो जिण री तो हाड ई कोनी हुव दस बीरआळी बात छोडो अब ।

रघुनाथ चुप । बीरी अवल काम करणो वद कर दियो । दस बीस
उधार मागतो मागतो तीन सौ मे अगूठी अटाण धरण ताई आयग्यो । ई
आदमी रा बाप कर कोई ।

रघुनाथ न चुप नव र सलीम सोचण लाग्या कै तीर निसाण माथ
साग रया ह । बा आपरी अगूठी उत्तारतो देवो बोत्यो—आ लो अगूठी

राखो । रपिया दिरावो । दाणा लेय र घरा जावू । टीगर भूखा हुवला ।

—नई-नई अगूठी रो जरूरत कानी । रघुनाथ थूक गिट ता बोल्यो
—बात आ है, म्हारी जेब खाली है । जे हुवता तो जरूर दवतो ।

सलीम इया हिम्मत हारणिया कानी हा । बात पळट र कैवण लाग्यो—थारै वनै कोनी तो काई बात कोनी । आ तो म्है ई जाणू व हुवता तो धे नटता कोनी ।

सलीम थूक गिटयो । खुशामद करतो वाल्यो—विणी पाडौसी अठै अगूठी अडाणै रखवा र रपिया दिरावा तो ई कृपा हुवेली अकदम अडी म हू नइ तो थान फोडा कानी घालता ।

रघुनाथ नै छेकड दस रपिया बीन दवणा ई पडघा ।

जावण सू पैली सलीम जाळ फैलायो—गुरु, धा तो कमाल कर दियो आज ताइ आ बात कोनी हुइ पण थारै चेहरै मे ई काई जादू है ।

—काइ हुया ? रघुनाथ पूछण लाग्यो ।

—आपा बी दिन भुनी रो गळी सू निकळघा हा नी ।

सलीम दो महीना पैली रो बात याद दिरावण रो कोशिश करी ।

—हा 5, याद आयो ।

सलीम आपरो जाळ मजदूर करतो आगै बोल्यो—थानै तो याद दिराया पळ याद आयो पण थानै ठा है वठीन काइ हालत है मुन्नी री ?

—बयू काइ हुया बीरे ।

सलीम मुळक र बोल्यो—गुरु, आ पूछो, काइ कोनी हुया । धा ता बी दिन सू इ कान पावण लागी व थार सगै वै कुण हा । वानै अंकर लावो तो सरी ।

—पण मित्या ई कोनी कदैई पछै इया ? रघुनाथ उलझन मे पडग्यो ।

—अ दिल रा खेल है । सलीम कैवण लाग्यो—गुरु थानै भी तो तीन-तीन महीना हुवण लाग्या है भाभीजी सुवाड करण नै गयोडा है म्हारी मानो तो आज चालो ।

रघुनाथ चुप ।

—सोगा वन सौ लेवे पण था खातर पचास लागसी । सलीम भद् इशारें साग समझावतो बोल्या—गुरु म्हारी माना तो आज ।

रघुनाथ भळै चुप ।

थाडी ताळ पछै सलीम रघुनाथ नै साग लय र टुरग्यो । दोनू जणा सडक माथें आयो । जदें रो पान खायो सिगरेट सिळगयो ।

रघुनाथ वन सू पचाम रपिया लेय र आपरी जेब म घाल सीना । दो च्यार गळ्या म चक्कर लगाय र सलीम बीनै घुमाय र आपरें घरा लय आयो ।

सलीम रो घर दखता ई रघुनाथ बोल्या—अठ किया ? मुन्नी रो घर तो बी गळो म ?

सलीम मुळक र बोल्थो—गुरु, मुन्नी म काइ पडधो है जगत रो मल है । घर र माल री कोई होड हुब म्हार दो दो लुगाया है बम्बई आळी मुन्नी सू इक्कीस है देखो तो सरी आज रात अठ रवो तो सरी ।

रघुनाथ रीसा बळतो गळ्या काढतो सडक कानी टुरग्यो । थोडी दूर सलीम बीर लारें आयो । वो कव हो—गुरु म्हारी बात ता माना आज आज अठ रवो तो सरी ।

रघुनाथ रवयो । सडक माथ बीरो गळो झाल र बोल्थो—ता म्हारा पचास रपिया पाछा काढ ।

सलीम आपरें चाळ री जेब म हाथ घाल्यो । जागळथा जेब सू बार आयगी । वा फाटचाडी जेब रघुनाथ नै दिखावता बाल्या—गुरु जेब फाटथोडी है रपिया ता रस्त म पडग्या आ बात ध्यान म आयो पछ ई तो पान घरा लायो ।

रघुनाथ गयो परो । सलीम पाछो मुज्यो । घर म बड्या पैली पत्राम रै नेफ म दाब्याड पचास रै नाट नै हाथ सू सभाळयो ।

सलीम मुळक र आभ कानी दखण लाग्यो ।

अेक ही जिल्द मे

आज म्है पाछो इणी घर म आयग्यो हू ।

अतीत जेव समदर है । इण रै किनार बँठ र पाणी म बाकरा फँक्या कुण्डाळा बणे । आ कुण्डाळा म कर्-कई चितराम बणे मिटे ।

हाऽ, अठ सू म्हनै अेक दिन धक्का नेय र काढघो हो । ओ वो घर हो जिण आगण म म्है किलोळ बरधा करता । डागळ माथे उछळ-कूद करतो । ई घर रो भीता झाल र म्है चाल्या करता कदर्ई ।

म्है नित नुवी कुबदा करता । कुबदा करता-करता ई म्है दडी छोड र फुटवाल रमण लग्यो । पछ होंकी अर क्रिकेट सू लगाव हुयग्यो । मडिकल कॉलेज र पगोथिया चढघो ई हो के म्हार पगा मे बेडी घालण रो याजना पणती निग आयी ।

म्है अड र ठभग्यो—म्है अबार आ घधा म कोनी फसू ।

—कोई कारण तो हुवैला । जीसा बाल्या ।

—म्है बीन जाणू नी, पिछाणू नी ओ जिदगी भर रो सवाल है ।

—साग रैमी जणा जाणसी नी । भाडसाब बयो । थाडी ताळ म्हारै सामे दख र भळ बोल्या—हाऽ, तू चाव तो बीन जेकर देख मके बस ।

—पण ? म्है की क व हो, पण शब्द गळ मे इ अटक र रैयग्या ।

—पण-वण की कोनी । जे तू आ चाव के बा थार सागै स्कूटर माथे बैठ र बादरी दाइ इन बिन धूमती रैवै जिकी ता र घर म आज हुब ना काल । घर रा काण कायदा हुवै । यात जात म उठणो बँठणो पडै । लाग इ घर कानी आगळधा कर र बात करै तो पछ धूड है जीण म । आज गिणीजतै घरा म गिणीजा । जीसा आपरी मूछ रा बखाण करधा जावै ह्य ।

म्हार मन मगज म उपल-गुपल मचणी । बाँध करूँ म्हे ? घर सू भाव जावू ? बेमोसम री आधी रात ओ विचार म्हारें मगज म आया अर उणी वगत छट्या ।

म्हे शहर री सडका माथें आटा मारपा । पछें बाग म जाय र बँठयो । बी अणसधी अणस्यी छारी बाबत सोचण लाग्या । सान फेरां साग सान जलम र गुप्तर री बात । बूढ़ । धाया, सपा धाया । म्हे बाँध करूँ हाड माग रा अगूठा छाप रमतिया । ओ रमतिया म्हार सागें । पाट्टी अर माच सू आगें री बात बा कोनी सोच सकली । आगें बरग घर म हुवली—अ ओ ओ । मा अर जीसा हरपला । बघाया माथ बघाया । आसीसा—बेटा जणो अर अर पीछा ओछो ।

नन्, म्हे बानी पसू । आ म्हारी परतछ मोत है । म्हार भविष्य री मोत है । म्हे सुख रा जिवा सुपना दख राख्या है, बा सुपना री मोत है ।

अचाणचक जीसा री गुस्से सू लाल हुयोडी आख्या अर फडकत होठा सागें हिलती मूछा म्हारी आख्या आग आयगी ।

म्हारो माथो दूखण लग्यो ।

बी हुबै भलाई, म्हे आ आपत गळे कोनी बाधू । घर छोडणो पट तो छोडसू । जातआळा री जसी-तैसी । म्हार बाबत म्हे सोच सू । म्हारो भलो-बुरो म्हे जानू । अ आपरी अकड आगें किणी री सुण कोनी । मत सुणो भलाई । अबक देखणी है । म्हे छोडो ता इणी रूख रो हू ।

रात न डरावणा सुपना दख्या । जीसा हाथ मे साकल लिया म्हन बाधण खातर आवता दीस्या । बार हाथ अर साकल रो आकार तर तर बधतो दीस्या । म्हे पूरी ताकत लगाय र न्हाठ्या ।

नइ म्हे कोनी बधू ।

सिस्त्र्या री वेळा । आभै म गूगळो उजास । मधरी पून । पून मे फूला री सोरम । मूगीछम दूब ।

म्हारें माग सलमा ही ।

—सलमा थारो काइ विचार है ?

—बो ई जिको थारो है ।

—घरआळा काई कंवै ? म्ह पूछ्यो ।

सलमा म्हारै कानी देखती बोली—दखा, बरीम भाईजान तो अकदम राजी है रे । अब्बाजान न ई मनाय लियो बा । इण बरस आपा अम बी बी अस कर लेवा, पछ ।

—शाळदी । म्है बात पूरी कर परो हस्यो ।

—पण घर घरआळा ? सलमा पूछ्या ।

—व राजी कोनी । म्है उदास हुम र बोल्ह्यो—बै ता टम सू मस कोनी हुवता ला ।

—तो पछ ? बीरी आख्या म डर भरधा सवान ऊभो दीम्यो । आवाज ई बी-बी मरघोडी सी लखायी ।

म्है बात न हळकी कर र उडावण री कोशिश करता क्यो—तो पछ क्या री अरे, आपा दुनिया सू डरा कानी खुलम खुल्ला

सलमा म्हारी ओळी पूरी हुया पैलीज बोली—अ फिन्मी गीत रैवण द्यो । हवा म उड्या सू सन्चाई कानी टळ । कोई रस्तो वाढणो चाइजै ।

म्है बीन साफ-साफ शब्दा म म्हारी बात सुणायी—दख सलमा, ओ म्हारी जिदगी रा मामला है । ओ फसलो म्हनै करणा ह । म्है फसलो कर चुक्यो । घरआळा राजी न्वै तो बारी मरजी बारी शाभा है । बेराजी रैसी तो ई म्हन थनै जेक हुवणा है होसा । बस, इत्तो जाणल ।

सलमा आपरी चुन्नी सावळ करती बोली—घरआळा विना स्मौ की अडाळा लागसी बेआपती बात बतासी लोग ।

म्हन की करड मुर म कहणा पड्यो—पाछी बा ई बात । बान घीस र तो लाइज आय कोनी । बान म्हारी खुशी सुहाव कोनी तो पछै म्हन काई गरज पडी है क बठ नाक रगडता रैव ।

सलमा उठती थकी बोली—आवो, घरा चाला ।

—चालो । म्है हा भर लीनी । थोडी ताळ चुपचाप चालता रैया । सलमा रै चेहर माथ उदासी री हळकी-सी परत दीसी म्हन ।

सलमा रो घर ।

अठ बीसू दफ आयो हू म्है । ई कमरै मे ई बीसू दफ बैठ्या हू म्है । भीता माथ टग्योडी फोटुवा हर दफ देखी है । आज म्हनै वा चितरामा मे ई

की की उदासी लखायो । मुळक र हाथ जाडती लुगाईआळा चित्र ई की-की गुमसुम सा लखायो । छिडकी रै पर्दा रै रंग सू उदासी छणती-सी लागी ।

करीम म्हारै कनै आय र बठग्यो । दुआ-सलाम माग अंक दूज कानी मुळक र दख्यो ।

सलमा चाय लेय आयी ।

चाय रो गुटको लेय र करीम बोल्थो—थारा भायला की नाराज है था स ।

—क्यू ? म्हार मूण्डै सू निक्कळ्यो ।

—धरम भ्रष्ट कर रमा हो ।

—किया ?

—म्हार घरा आवा-जावा । चाय-पाणी करो । सलमा साग घूमा ।

—ता बारो का= लियो ?

—धरम रो मामलो है नी ।

—म्हार नीजू मामल सू बानै काइ । म्है करीम कानी दखता कयो—कटैई थारै मन मे ?

—अरे नइ-नइ बिलकुल नइ भाई । करीम बात्यो—म्है ता थारै खास भायला री बात करू । म्है तो आ बाता म विश्वास इ कानी करू । ना म्हारा घरआळा कर । जे करता ता सलमा नै कदई मना कर दवता । खैर छाडा इ बात न । आ बतावो पढाई रा काइ हाल है ?

—चगा ।

—जेकदम चगा ?

—हा । म्ह ई पूरै जोश साग बोत्यो ।

करीम म्हारी पीठ थपथपावतो बात्यो—सो बस आ परीक्षा पास करो । पछै गाज बाज जीवन रै मदान म उतरो ।

सलमा र घर सू आयो जणा सडका माथै रासणी ही ।

म्है अेम० बी० बी० अेस कर चुक्या ।

घरआळा राजी हुया । इणी हरख बिच्च जीसा आपरी बात टारी । ते अर सलमा री बाता बार काना ताइ पूग्योटी ही । पण कदई घुल र

आ बात कोनी हुई भाई सा'ब जरूर इशारें सू मना करधो, पण म्हें बात घणी बघण ई कोनी दी। पण आज जद बा आपरी बात भळें टोरी ता म्हें ई होळें-सी-व म्हारें मन री बात कहू दीनी। बस, जाणें पटावें भायें जगती तीळी घरदी हुवें। च्यारुमेर फटाक्-फटाक् धडद धडद फटाक् धडद हुवण लागी।

—डागदरी पड र थारो भायो खराब हुयग्यो लाग। जीसा बोलया जावें हा—गूम साड। घर री इज्जत न बट्टो लगासी मादर नालायक। अर पछें बै रीसा बळता ऊधा सूधा बोलण लाग्या।

थोडी ताळ पछ बै धरम री खाई मे कूदग्या। बठे बरसा रें भैळें हुयोडे पाणी रो कादो हो। बै कादो काढ-काढ र म्हारें भायें बगावण लाग्या। म्हारें च्यारुमेर बदबू इ बदबू हुयगी।

सा माथा पीटती वाली—म्है तो पैलीज कैव ही कै इ नै इत्ता ना पढावा। छप्पन जात रें लाग्या सागें रैवें जणा छप्पन भात री बुद्धि आवें। जिसो खाव अन बिसो हुव मन। जिसो पीवें पाणी बिसी आव बाणी। ओ छोरो ता हाथ सू गयो। इसी आळाद सू तो बाझडी भली। होया फूटचो है इ रो, कुजात सू सगपण करण चाल्यो हैं।

भाईसा'ब आपरो बाजो न्यारो ई बजावण लाग्या—म्हें तो इण रा रग-ढग शुरू सू ई चाखा कानी लागें हा। पण म्ह चुप रैया। साच्या मत्तें ई समझ आ जासी। पण बै ता डागदरी पड र हुवा मे उडण लाग्या अर आभें कानी थूकण लाग्या। जात पात सू काई मतलब कोनी आन। बडेरा गूंगा हा जिको जात-पात बणायी।

भाभी ई होळें-सी वाली—वो घराणआळो रिश्तो तो नामजूर करधो। अब पूगळ री पदमणि छाट र लाया है। म्ह ता वो नै दराणी कानी मानू।

राधा बोली—मा, म्है तो आरती कोनी उतारुली पैली कैवू म्है ता पछें म्हें ना कैया आरती खातर।

भाईसा व भळ भडक्या—आरती? हुह! जे बा इ घर म आयो तो पाणी पीणा हराम हो जासी। रसोई भ्रष्ट होसी। कुण खासी बीरें हाथ रो।

मा बोली—जे बा म्हार घरें आसी ता म्हें फासी खाय र मरु जामू।

जीसा कानी देखर, आपरो माथा भळै पीट र मा बोली—काइ बोखो घराणो दख र इ न जेद पगावा ओ कुमाणस कठै सू जलमग्या म्हार पुन पूरा होग्या म्हारा ता ।

जद सैग रीसा बळ र गाळघा काढ र धक्क्या तो पछ म्है ठडै सुर म बोल्या—म्हारो भलो घुरो म्है जानू । जे धणी लुगाई रा विचार नी रळै तो पछै दायजो अर घराणा काड आडा आवै ? उमर भर छातीकूटो वरण सू तो आछो है क पैली सोच समवर काम करा । जे थान म्हारी बात पसद कोनी तो कोई बात कोनी । म्है धारा घर छोड र जासू परा ।

—घर छोड र जासी परो ? जीसा भडक्या—जासी क्यू कानी अव तो टागदर बणग्यो नी । जीसा मा कानी मुड र बोल्या—आछो भाठो जण्या जै नै आ आलाद है । काल जावतो आज जा साडी । ओ पडघो रस्तो ।

भाई सा व बळतै म पूळा चेप्यो—ओ कुजात रै दार्ण रो असर है ।

जीसा अेकदम भडक्या—फैंक इ रा पूर पल्ला बारै मादर म्हन घर छोडण री धमकी दव जबार रो अबार निकळ अठ सू ।

जीसा री बात पत्थर री लोक । घर सू निकळण रो कैया ता निकाळ र रैया ।

पछ सडक ही अर म्है हो ।

सलमा साग म्हारो व्याह हुयग्यो ।

ना निकाह, ना फेरा । कोट मैरिज । निकाह करता ता ई की फरक कोनी पडतौ । फेरा लेवता तो इ सागी बात हुवती । सलमा ई मिलती—इणी रूप म । वा सलवार कुर्ते म जित्ती फूटरी फर्मे लागै, उत्ती ई साडी मे लागै ।

म्है अर सलमा सागै हुवा जणा वरीम कैवै—थान दख र रया लागै जाणै गीता अर कुरान अेक ई जित्द मे वध्योडी हुव ।

ठीक ई तो है । जद सलमा रै मन म अजान हुवै जणा म्हारै मन म शख अर झालर बाज । वा मिली-जुली आवाज आछी लाग ।

घर म बारूमास उच्छव हुवण लाग्या । ईद साग हाळी शिवरात सागै

शुभ रात राजा सागें अकेल ठठे इ ताजिया अठे ई दीयाळी ।

गळी मोहल्ले आळा म्हानें गूगा समझ । भ्रष्ट है भ्रष्ट । रस्ते चालता
काना म कई-कई आवाजा पूगै ।

—डागदर सा'व रे घर म मुसळमानी हैं ।

—कळजुग है भाई ।

—घरम घरम कुण मान । मा-बाप रो हुज्जत डुबो रे आपे मस्ती-
मारै ।

—घरआळा री नाक कटवा न्हाखी ।

—दोनू डागदर ह । पढ्या लिख्या ।

रहमत अली री अकल मारी है कैफिर मी नमा

—निकाह कोनी करथो ?

—पढ्या जाव निकाह । कोट मरिज करी है ।

—आक थू ।

—जहनुम मे जासी रसाळा ।

काइ ठा किती किती आवाजा है । आक थू जाक थू है । पण म्हन
किणी री परवाह कोनी । म्है जाणू—बगत सू लूठो डागदर कोई कोनी ।
वो कनै हर घाव रो इलाज है । हर मज री दवा है ।

बगत री रफ्तार सागें अ आवाजा घीमी पड जावै । अलोप-सी हुय
जाव । लागै, जाणै की हुया ई कानी । भीत भायें कई-कई कलण्डर बदळ्या ।

काल रात भाइ सा'व आया ।

—आवो । म्है आडो खोलता क्या ।

भा सा'व माय आया । कमर म बठथा । सलमा चाय लायी । भाई
सा व पी । म्है राजी हुयो । मन म उजास भरग्यो ।

—मा री हालत । वै हकवा ।

—काइ हुयो ?

—केई महीना सू बीमार है ।

—म्हनै पली खबर क्यू कोनी करी कमात ह । म्है भाई सा व रे
मूण्ड कानी दखता बोल्थो ।

म्हारी बात रा कोई उचळा कानी दिया या । अंकर म्हारें कानी दख्या
अर पछ धूण नीची कर लीनी ।

—जीसा तो मज म है नी ? म्हें पूछया ।

—हांऽ ।

—उमिला अर राजू ?

—उमिला ता ठीक हैं । भाइ सा ब बोल्या—पण सारलें दो महीना
सू राजू रें की गहगह चाल ।

म्हारी समझ म कोनी आयी कं म्ह काइ कं वू । म्हें भाई सा ब रें चेहरें
कानी दखण लाग्या । वठें हळवी-सी उदासी ही । म्हन लाग्या कं व की
कहणा चाव, पण कह नी रेंया है । छवट म्हें ई कया—म्ह चालू ?

—हांऽ । भाई सा'ब री आवाज म की जान बापरी—हांऽ तू चाल ।
जीसा थन बुलाया है । मा हरदम थन याद करे ।

म्हें बैग लय र टुरग्यो ।

घर म बढतार्ई वेई जाडी आख्या म्हारें डील माथें चळी ।

म्हें दवाया दखी । रुक्वा दख्या । आफ । मा नं टी० बी० राजू रा
ई० जेस० आर० खासा हा । खतरें रा अनाण । पीळा पडघोटा चेहरा ।
माथ घसती आख्या । च्याहमर अक्खा-अक्खा ।

—पइसा पाणी दाइ लाग र यो है पण की फायदा कोनी समय म
कोनी आवें काइ करा । जीसा री आवाज ही आ ।

—चिता री बात कोनी । म्हें सब सम्भाळ लसू । म्ह बोल्थो ।

—हांऽ अवं ता थान ई दखणा है सम्भाळणा है ।

म्हें जर सलमा इलाज करण लाग्या । टेमाटम दवा । टेमोटम खुराक ।
थोडें ई दिना म बुझ्याडें चेहरा माथ चमक आवण लागी ।

भीत माथ लटक्योट कलण्डर रा पाना उथळीजता रेंया ।

बी दिन सिझ्या नै म्हें कैंयो—मा, अब ये बिलकुल ठीक हो । अब हफत-दस
दिना सू सम्भाळ जाया कर सू ।

मा की रीसाणी-सी हुबती बोली—क्यू, अठें थारें काटा खुब है काइ ?

—नद ता । म्हें होळ-सी क बोल्थो ।

—तो पछं काई बात है ? मा-बाप खारा लाग है काई ?

—आ कुण कही ?

—तो अठ सू जावण री क्यू कवै ।

—वा । म्हें अटकयो अर मोचण लाग्यो, काई कैवू ।

—वा काड ।

—वा मुसलमान है नी । म्हें बात साफ करो ।

—ता काइ हुयो ।

—घारो घरम ? म्हें धानै वारो जग छायोडो हथियार दिखायो ।

—सेवा सू माटो काई घरम कानी हुवै । मा बोली ।

इणी बगत जीसा बठै आयग्या । बँ बोल्या—आ घर धारो ई तो है ।
इसी बहू ता भागआळा न मिलै ।

भाभी इणी ढग री बात कैयी । म्हारै कानी पेख र होळै-सी-क बाली
—म्हारै राजू नै ता नुवो जीवण दियो है लाग म्हें धानै अठ सू कोनी
जावण दवा ।

म्ह सलमा सू बात करो । वा मुळक र बोली—अबै तो अठै ई रहणो
पडसी । मा ता आपरी सौगन दिरायी है म्हनै ।

म्ह बोल्या—तो पछ ठीक है । काल सगळा सामान अठै लेय आवो ।

गळतफहमी

भारल बइ दिना सू औ सल चाल हा ।

का* ठा वा जाण बूझ र दया करै हा का पछ म्हान ई लघावै हा नै
बर्टई की गढवढ जरूर है । नइ ता लुगाई री जात अर अ लघण ? पण आ
भी ता हुय सर्वै व म्ह बिना मतलब इ बीर हाव भाव न गळत अरथ दवतो
होवू । बीर मन म इसी काई बात हुव ई नइ अर म्है ऊभो ऊभा मनसूवा रो
महल चिणतो हावू । इणी बगत माय सू उयळो आव—जे भूल सू हुव तो
अंकर हुवै दूसर हुवै तीसर हुवै, पण तीसू दिन तो भूल कोनी हुव ।
दाळ मे की काळा है जरूर ।

म्है खु* न निरखू परखू । छव फुट डीघो । भरवा डील । तलवार बट
मूछा । इण र साग इ बीर घणो रा उणिमारो आख्या साम तिरण लाग ।
बीरो डोल डौळ देख र मूण्ड सू अंक शब्द उछळ र वार पड—डाको । जे
कोइ चावै तो वीरी अंकोअंक पासळी गिण सक । अर आ खुद ? खुद ता
मस्त हथणी सी लाग । औ किया सकता हुवला ? बटई औ ई तो कारण नी
है व आ रोजीना दिनुग सिद्ध्या डागळ आप ऊभ ? भहार कानी दख र
मुळक । जब जद ई आळस मरोड । आळस मरोडै जणा साडी रा पल्लो
हठै खिसव जाव । बी बगत लाग जाण बीर गळ रै हट सू दो बबूतर पड
फड, उडणा चावता हुव पण कस र बाध्योडा हुवण रै कारण उड कानी
सर्वै ।

म्हून याद आवै—लारल दिना स्टेशन गया जणा तुल्यो हा । जेक सी
साठ पौंड वजन हा । आ दिना दो तीन पौंड वजन बध्योई हुवला । कसरत
करू । अण्डा खावू । दानू बगत दूध चालै इ है । आज आम घरा री हालत

आ है कै पाच छव टावर हुवै वानै बगतसर चाय रो ताता पाणी इ कोनी मिल । म्है ता खैर हालताई ई झझट सू भुगत हू । पण आ दिना शुरू हुयोई इ चक्कर र अदीठ जाळ म फमतो जाय रया हू । मन मगज म भात भात री असखेना चाल । भान भान रा सुपना आवै । सुपना मे नदी झरणा, पहाड सेव फूल री पाखडधा, काठदार झाडका दीसै कणाई कणाई श्रीफळ इ श्रीफळ दीस—कणाई कणाई चौकणा मेवा दीसै कणाई-कणाई हाथा दटधा-मी आ जावै ।

म्हणै म्हारै च्याख्मेर समदर पसरघोडो दीसै । म्है समदर म तिरण लागू तिरता तिरतो डूबण लागू छेकड डूब जावू ।

म्है डागळै ऊभा हू । सामली खिडकी कानी देखू । कोइ निग कोनी आवै । दिमाण म भात भान री बाता आवै । वा अर म्है म्है अर वा—म्है दोनू ।

इ बगत ताइ ता वा साम ऊभी लाख्या करै । आज काइ हुयग्यो ? सामली खिडकी रो खुलणो वी रा ऊमणो पछै मुठवणा—पछै आळस मरोडणो पछ षटकै सू हाथ हेठै करणा ओ ता नितूको खेल है । ओ खेल अज चालू किया कानी हुयो ?

जेक दफ नई, क-कई दफ, दो म्हारी अर दा बीरी आख्या मिल र चार हुई है । म्हार या बीरै आख्या झुकाया पछै च्यार माय सू दो घट र लारै दा आख्या रैयगी है । आज अ दो आख्या वा दा आख्या न उडीक । च्यार हुवण खानर तरस ।

कठई वा मादी ता नी हुयगी ? नई, वा मादी कोनी हा सकै । मन सू दूजी आवाज आव—हो सक । मादगी विणी न पूछ र थोडी आवै । ताव-तप बकार-भरा थाडी चढ । का२ हुयो आज वा दीसी किया कानी ? खटाक् । सामली खिडकी खुलै । म्हारी आख्या बठीनै चठ जावै लागै म्हारी आख्या आख्या कानी, लोह रा टुकडा है । वा खुद वा कोनी, लूठो चुम्बक है मतै इ छेचले वै आप कानी ।

वा म्हार कानी तख परी हसै बीरा घोळा घफ दात चमकै । पाणी भरच बादळा बिच्चै बीज बिब जिया । म्हारी इच्छा हुव कै ऊची जावाज मे गावू—मरे सामने वाली खिडकी म ।

म्है वठीन देख्या जावू । बा आळस भरोरें । साडी रो फल्लो हेठ खिसवें । डूगरिया उठाव । सासा गरम हुवण लागें । सासा री रफतार बघ जाव । बीरी खिडकी अर म्हारें डागळ विच्छें आग रो पुळ बघ जाव । सामली खिडकी कानी सू ओग उठे अर डागळें कानी आया जावें । ओफ ! म्है काइ करू ? ओग बध्या जावें । म्हारा स्तो डील सिक्कण लागें ।

म्है सिक्कता डील लिया सोवू जणा नीद कानी आवें । भात भात रा सुपना आवें । ताळें अर कूची रा सुपना नित आवें । कणाई कणाई इसी भीता दीस जिण म ठोड ठोड तीणा ई तीणा हुव ।

म्है दखू—बा अजें मुळवें ।

आग रो पुळ बण्योडा है ।

आग रें इण पुळ री बात म्है म्हार भायता आग कर । अनुभवी भायला मुळवें । वें म्हनै पैतरा बतावें । जेक भायलो हसै । म्हारी भरदानगी माथ शक करै । अेक जणो द बू कवे म्हन । व कव क जे म्हारी ठोड ब हुवता तो अबार ताँ कहाणी रो कताइभवस आयम्हो हुवतो । बागी बाता सुण र म्हन लखाव कें अबैं की न की कर हाडणो चाइतै । आगली तित इशारा करै । बा माइक लगाय र तो म्हन हेलो पाडण सू रयी ।

अवैं भलाई की हुवैं म्हन धडधडाहट सागें इ पुळ न पार करणो चाइज । अव गळो सूरया पछ थूक गिटण स पार कोनी पडै । काळजो धक् धक् करै । काळज री धक् धक् माथ कावू करणा पडसी । हिम्मत बिना पार कोनी पड । हिम्मत करणी पडसी ।

हाऽ आज मौका ठीक है । बा डाका घरा कानी । अबार ई गयो है बारै । तीन च्यार घटा सू पली पाछो, कोनी आवें ।

म्है बीरें घर कानी जावू । होलै सी क आंठो खोलू । काळजो धक् धक् करै । म्हन म्हारी सासा री हुआ हुआ सुणीजै ।

गळा सूखै । म्ह थुक गिट र कठ आला करू । पगाधिया चट्टू—अेकदम चोर दाक । भळ थूक गिटू । बीर माळिय र दरवाज बार ठभो पट री जेब सभाळू । जेब गरम है । अनुभवी भायला समझायो कें जे बा की चप्पड कर तो बीरी मुटटी म पचास रुपिया दाब दिय । जे बा इसी बिसी नच भी हुई

ना ई की फरक कोनी पड । बात बण जासी ।

मैं हाळ सी क कमर म बड । ओ बो ई वसेरा है, जिण रो बिडकी मे
ऊम र बा रोजीना आग रो पुळ बाधै ।

बा चिन सूती है । म्हारी सासा रो हुआ हुआ बध । म्हे देखू—
साडी लाल ब्लाउज लाल टीकी माग म लाल रेखा लाल रंग
खनर ग निमाण खनरो खतरो ।

म्हारो कापनो हाथ लागता ई बा चमक र उठ । म्हनै देख र अकदम
चण्डी बण जावै । नित मुठकणआळी रो ओ रूप । म्हारो गळो सूखै ।
गळ म काग ऊगै । हरुडावनो बालू—ये पिडकी सू रोजीना इशारा
करो जणा म्हे म्हे समझ्यो । आगै की कोनी बोलीजै ।

अठ जायो जणा सोच हा कमर म बडताई म्हे शेर बण जासू अर बा
भेड । पण अठ तो हालन अकदम ऊधी है । म्हन तो बा शेरणी दाइ लाग ।
म्हे इण स् आग की माचू कै बीरा भरपूर हाथ म्हारै गाल माथ पडै—
तडाक । पछ दनादन गाळचा शुल् हुव । म्हे गोळी लाग्याड गडक दाई भागू,
पगोयिया मे पडतो पडतो बच । अनुभवो खिताडी भायला रा गुर बेकार
जावै । म्हनै की कानी सूस । अवाळी सी आव ।

दो पावडा चाचू कै हडबडी म म्हारो पग कुचटो रीपूछ माथै पडै ।
कुचटो भुन परो लार हुव । कडे ई पीगडी नी झाल लेव । थूक मुठचा भाजू
म्है । जइ नाई खासा अठरो नी पूग जावू, म्हे भाज्या ई जावू ।

म्हे हाऊग लाग । भायना नै भाइ । बारै गुरा माथै थूकू । होटल मे
बडू । पछै हेड बडू । चम्बी सास लवू । चाय खानर बडू ।

अब म्हारी आग्रा सामै न। ता बा ह अर ना ई आग रा पुळ । अक ई
शटरै म स्सा की गायब ।

कनवडी कने बडना पसेवै रा रा रा पूछ र म्हे माचू—सिझ्या घरा जासू
जणा जे गळी म रोळी म ब्योडो लाइयो तो ?

म्हनै च्वाखनर अगारा ई अगारा निर्ग अवै ।

सुरग सू वारै

घर म पग धरता ई लखायो कै आज मल की कवा सुणो हुइ ह । काई का मत कैवो भलाई, आजकाल बिना कैया ई म्हने ठा पड जाव । घर री भीता अर आगणै सू ठा पड जाव । बठ गूजती साय साय बताय देव । मून इ बोल्या करै, म्हन ठा है । पूर री भाषा समझणियो चाइज कोई । केई बाता इसी भी हुवै जिकी शब्दा सू कानी कधीज, पण मून सावळ कथ देव ।

म्है माळिय म पूमो । जूता खोल्या । मोजा उतारया । चुगी बाघर माचै माथ आडो हुयग्या ।

राधा चाय लेय आयी । चाय री गिलास म्हनै दय र पाछी गयी परी— बिना की कैया ई ।

म्है चाय रा गुटका लेवण लाग्यो ।

मजू अर मोना स्कूल सू आयगी ही । दिनश आपरी पोथी खोल्या की बाच हो । रवि अर अनू डागळै रैं अेक खुणे मे बठा चर भर रम हा । पिटू रोव हा । रिक्क बीरा झीटा माल्या । दोनू गुत्थमगुत्था हूवण लाग्या । बारा बूनिया झाल र न्यारा करया ।

म्है चाय पी परी र गिलास आळ म घरी । चीळा पजामो परपो । चप्पला पैरी । पगोथिया उतर परी आगणै मे आया । राधा आलू छोल हो ।

म्है घर सू बार आयो । सटक माथे आवत-जावत लोगा नै देखतो रमो । घर आग उग्योड नीमड री हाळा माथे चिडी-बागला ची ची बाव-बाव कर हा । म्है नागरी भण्डार जावण री सोची ।

म्है चुनोलाल जी री दुबान रैं साम सू हूवतो थोट-भट ताइ पूग्यो ।

नागरी भण्डार जावण री टाळ कर परो गुण प्रकाशक सज्जनालय जावण री सोची । डाय हाथ बानी मुडता ई बठ पूगग्यो । विश्व ज्योति सिनेमा म चालत मॉनिंग शो रो पोस्टर लाग्योडा दीस्यो ।

म्हें अखबार देखण लाग्यो । खास खास पबरा देख र अखबार छोड'र पत्रिका बाचण लाग्यो । मन बोनी लाग्यो । पाछो बार आयो । सज्जनालय रें पगोघिया बनै ऊमग्यो । सडक माथ आवतै जावतै मिनखा लुगाया नै देखण लाग्यो ।

म्हें घर बानी टुरग्यो । सिटी डिस्पेंसरी बनै आयो जणा बठे परिवार नियोजन रा पोस्टर लाग्योडा हा । पछवाडो मनावण री तमारी चाल रैयी है । इणी रो प्रचार करता अेक तार्गआळो बठे ऊभो हा । रियाड बाज ही—अै तारा म्हान कोनी लागं प्यारा चाद-सूरज म्हारा बेली खास चौफेर कर उजास ।

म्हें चुन्नीलाल जी री दुवान आय र बँठग्यो । म्हारें मन मे यी गीत रा भाव खासा ताळ ताई गूज्या । वा विचार सू धिरघा म्हें सोचण लाग्यो— तारा सू उजास कोनी हुवै । लाखू तारा झिलमिल करै तो ई अमावस री रात चानणो कोनी हुव । पण सूरज अर चाद चौफेर उजास करै ।

म्हें घर बाबत सोचण लागू । घर म तारा भरण सू काइ फायदो ? अष्टपौर चाय माय । सेडो पूछ र रोटी खातर लडता टीगर अेक-दूजै रा झीटा पालता टीगर ।

गळी रा लोग बठे बठा गप्पा मारै हा । चाय पीव हा । इ नै बि नै देखै हा । चुन्नीलाल जी झेरघा खावै हा ।

म्हें बठ सू उठ र घरा गयो परो ।

रात न जीसा अर मा म्हारै छाटोड भाई गोपी नै लेय र बाता करै हा । जीसा केवै हा—बीरो माथा खराब हूयग्यो लागं । हाल तो म्हें जीवू । बीम जणा नै रोटी घाल सकू । हाल तो बीरै टीगर हूया ई कित्ता है । राबेय अर गुड्डी दो इ तो है । जापरेशन करवासी लाई । भूग माड कठे ई रो ।

—म्हें तो समझा-समझा र थकगी । मा केवै ही—सी दफै केयो कं अै बाता आदमी रै हाथ कोनी । भगवान रा लेख है अै तो ।

मा भगवान रै गुणा रा लम्बा-लम्बा बघाण करण लागी । जापर जमाने रा गीत गावण लागी । अेक जेक सुगाई रै कम सू कम आठ-आठ दस दस टाबर हुया करत । चाचड देव जिका चुगा इ दवै ।

थोडी ताल पछै कलजुग रो रावणो गुरु कर दियो । जमाने री हवा ई बिगडगी । कमावण री ता सरधा आथ कानी । टाबर कम पैदा करो । जाण आ रै हाथ मे है । टाबर तो भगवान रो रुप हुवै । अै बाळाजोगा गळी-गळी नसबदी-नसबदी करता फिर । आ पढ्यै-लिख्या रो तो दिमाग ई खराब हुयग्यो लाग । अेक छोरो अर अेक छोरी है इ गोपी र । लो स्ता, अ घापग्या । अेक छोरो अेक आख रो काइ ता मीचै अर काइ खोल काल रै दिन जे की ?

बी बातचीत रो सार जीसा जेक ई आळी म काढघो—जौ ता कपूत है ।

थोडी ताल पछै जीसा मा नै कैव हा—इ गोपी करता ता लाई मोहन ई आछा । सात सात टाबर है ता ई कदई आ कानी कयी क म्है आपरेण करवासू ।

म्हारो नाव आवता ई म्है चमकग्यो । जीसा अर मा री दीठ म म्है भलाई सपूत होवू पण म्हे खुद नै कदई माफ नो कर सकूला । म्है दोषी हू । दतू हू ।

म्हारी जिदगी मे सुख आया ई कद ? दसबी पास करता ई घरआळा न लखायो क म्हे पढग्यो । म्हार खातर नौकरी साधण लाग्या । जीसा आपर पूगत भायलै नै कह-मुण र म्हन बाबू वणाय दिया । नौकरी लाग्य न छव महीना ई कोनी हुया क ब्याव कर दिया ।

म्हार साम नुवा रस्ता खुल्या । उमर री गूग अर सुगाइ रा डील । बा दिना राधा रो जिका रंग रूप हा बीरी याद करधा आज ई डील म बरट मा आव । पण आज बा मुल्योटी लकडी दा हुयाटी है । बीरे डील न उन्ई नागगी । हर सबा-डेढ बरस पछ जापा आगला टीगर सम्भ कानी इण सू पली दा जीवा सू हुवणा ।

म्हार पली छारा हुई जणा मा बोली—आछी लागी तोखे भाटे री ! पण पछ मा आपर जी न ध्यावस देवण सारू कबती—काई बात

कीनी । आधी लारै ई मेह आया करै ।

आज म्है ई आधी अर मेह रो अरथ सावळ समझू । मा मेह नै उड़ीकती रैयी । तीन दफै आधी आयी । चौथी दफै मेह हुया । बी दिन मा हरख बावळी-सी दीसी । पोतो काड हुयग्यो, जाणै गढ फतह करधा हुवै । वधाया माय वधाया । डूमण्या गावण नै आयी । हीजडा नाचण न आया । पण जित्तै ताई पोतो नइ हुयो, मा घणखरी दफै डाम सा चेपती—आ भाठा जण जण म्हारी छाती माथै हाव्या जावै ।

बाना रा अ तीखा भाठा म्हारी छाती माथै बाइ ठा कित्ती दफै पढ्या है । कित्ती दफै जे डाम चेपीज्या है ।

राधा माय री माय सुलघा जाव । आजवाळ बी कने अक इ रट है—मजू अर मोना री सगाई करणी है ।

म्है बीरो दरद जाणू । बीनै धीजो वधावू—काई चाखो छारा ध्यान म आवै जणा ।

—सोध्या लार्धे टावर ता थ ता कठ ई आवो नावा आथ कोनी । घर बठघा कुण आसी सामै पगा ।

म्है बात टाळण खानर कैवू—अबार काइ ऊनावळ है । हाल ता च्यार साल खटावै जिसी ह ।

राधा चित्ता करनी कव—मजू न ता माळवा लागणआळी है ।

म्हने लखावै क गरीब री बेटी मोघीवाडै दाई बध । गळी-मुवाडआळा नै ई वा बडी लागण तागै । अमीरा र घरा मे ता पच्चीस बरसा री तो 'ववी' बाजै । पण गरीब रै घरा सोळ बरसा री छारी 'घाडी' दीसण लाग दुनिया नै ।

म्है मजू अर मोना रै भाळै चेहरा कानी दखू ।

बी घडी भर र सुप नार दुखा री कित्ती लम्बी सुरग तयार कर हाथी म्है, आ अब लखावै । आज तो म्ह आ सगळा री जरूरता ई पूरी कोनी कर सबू । बगतसर पूरी पाण्या का फीस ड्रेस रा दतजाम ई कोनी करीजै । पावण-पीवण री रळी आव ता आवो करो, पूरी कोनी हुवै । जे कदैई भीठो चूठो लेय आवू तो टीगर बी ठूगै माथै ड्या क्षपट जाण उडती चीलख

नै मास रो टुकडो गैस्यो हुव । जिण र जित्तो हाथ आवै, लय भाग । दूजो देखै तो सोचै—टाबरा म शऊर कोनी । पण छोटी माटी चीज नै तरसता टाबर और काद करै ? हाथ आवती दीसै जणा इया ई झपटै । कदै-कदास थप्पड चेपू जणा जेकर तो डर परा तूर भाग जावै, पण बारी आध्या म चमकती भूख बिया ई रैव । बार चेहरै माथ बाई मरताडपणो दीमतो रव । आ टाबरा नै मरतो बणावण रो दोषी ता म्है ई हू । आ फौज म्द तो तैयार करी है । आप कमाया कामडा किणन दीज दोष ।

आज मा म्हन कयो—अरे माहून ।

—काद सा ? म्है मा रै चेहरै कानी देखतो कवण लाग्यो—कोई खास बात ह काद ?

—द गोपी नै तू समझावै कनी । मा बोली ।

—म्है काइ समझावू । बो आप समझदार है ।

—घूड समझदार है । समझदार हुव जिक्का इसी वाता कर काइ ?

म्है मा नै कँवण लाग्यो—अके हिसाब सू तो ।

—थन कहणो फालतू लागै । मा बीच म ई बाली—वीर लार पारो ई मायो खराब हुयग्यो लाग ।

म्है हागळै जाय र बैठग्यो ।

म्है गोपी री बात सोचण लाग्या । ब घणी-बहू दानू कभाव । दाहजार नडा रपिया लाव । ब जापर भविष्य खातर आपर टाबरा र भविष्य खातर अबार सू ई इत्तो सोचै ।

गोपी म्हा सू पारो रवै ।

वीरी जोडायत पन्धोडी ही । गापी बीन नौकरी लगवायी । जीसा-मा भडक्या । वा न्यारा हुयग्यो । बी माफ-माफ कँयो—दो जणा र कमाया बिना आज र जमान म पार कोनी पडै । अकेल आदमी री कमाई सू काइ हुवै ? भाईजी न देखो कित्तो दुख पाव । आवणआछो बगत इण सू ई भ्रष्टा हुवला की ठा है थान ?

मा माथा पीटनी रयी । जीसा गाळपा कान्ता रैया । पण बो आपरे

निश्चय मायें अडिग रेंयो । अबैं बो दो टाबर हुया पछें नसबदी करा रयो है ।

नइ, म्हनै अब ईं अघारी अर अतहीण सुरग म नइ रैवणा चाइजै । अटै अमूजा है अघारो है ठोकरा है । बाइ मिरयो म्हनै अटै ? आज तानं जिकी भूल हुई, बा हुई । जे अब ईं नइ चेत्या तो पछें ओ जीवण नरक बणता काईं जज लागैला । नरक सू घाट तो अवार इ कानी, पण आय खुलै जद ईं दिन उग्या समझा नी ।

आ विचारा म डूब्यो म्हैं चाल्या जावू । चालता चालतो लाल तिकोण देख र भव जावू । सोचू—आ ढाल है ।

म्हैं बी तिकोण न दखू अर देख्या ईं जावू ।

म्हैं मुळक परो डिस्पेंसरी म बड जावू ।

अक ही आस

रूपाराम रा घर । घर रा आगणो । आगण म भून । बाटा दाई छुबता भून । क्या लाग हो जाणै रू र बिध जावला । भीता कानी दखा ता डर लाग । जेब-जूजै रै चेहरै कानी दखा ता डर लाग । च्याहमर मौत री मुडदानगी ।

सरला रा चेहरो पीळा पडग्या । बीरी आख्या म उदासी रो समदर पसरचाडा हा । होठा माथै कटाई आयाडी । गाला री हाड्या चिलक ही । साव ढाचो हुयाडी ही बा ।

रूपाराम री मा भरघाड गळ सू बोनी—जितै रूपा हो, बगन री ठा ई कोनी पडती । दया लागतो जाण दिन सू पैली रात हुयगी अर रात सू पैली पाछा दिन । बा आपरा आसू पूछती थकी आग बोली—अर अब ? अबै तो जब जेब घडी पहाड हुयोडी ह । काइ ठा किसे जलम रा पाप हा म्हारो तो जभारो ई बिगच्यो भाग फुटग्या म्हारा तो ।

डाकरी जापरा हाथ लम्बा कर र सरला र खोळ म बठर्य पप्पू नै उठाय र आपर खोळै म बिठाय लीना । बा आपरो हाथ बीर माथ पर फेरण लागी । बीर गाला माथै हाथ फेरतो डोकरी कैवण लागी—आज भळ म्हारी आख्या आ तीस बरसा पैली री बाता साम आव । उण बगत रूपा इ पप्पूड जितो ई हा जद बी रा जीसा रामशरण हुया । म्है किन्ना फाडा भुगत र रूपै न पाळघो पोख्या म्हारो ई जीव जाण । म्है राजी हुवती कै चाला, म्हारै वन बुत्ताप री लाठी ह पण सावरियै री लीला नै कुण मृग ? भगवान म्हार म करी बिसी तो किणी बैरी-दुममी म ई नो कर । ऊपर जावण रा दिन तो म्हारा हा, पण छोरो गया परा ।

आ कंवता-कवता डोकरी रोवण लागी । थोडी ताळ पछै डोकरी भळै बोली—इ छारी रा भाग फूटग्या । खावण खेलण रा दिन हा । पहाड-सी उमर पडी है । इ आठआळी नै साठ कद आसी ? हराम ! इण घर रो काई हुसी ? अंक ई छोरो हो ।

डोकरी भळै हे राम' कंय र आसू टळकावण लागी । अव सरला री सिसकारचा ई सुणीजी । पप्पू डरू फरू हुयोडो-सा अठी-बठी देखै हो ।

म्हने लाग्यो, अव अठ बैठणा दोरो है । जठै देखता, बठै ई मून रा काटा निग आवता । सास-साम म वै काटा खुबण लाग्या ।

म्है उठ र बार आयग्यो ।

सरला रै अंकोअंक आखर मे पीड ही । वा कंवण लागी—बारी पोथ्या पडी है । अव पोथ्या रो काइ हुसी ?

—व तो किणी दुकानदार नै आर्ध पइसा म देवणी पडसी । म्है होळ-सी'क बोल्यो ।

इया तो आपा नै नुकसाण हुसी नो ।

—हूऽऽ । म्है मरणघोड सुर म बोल्यो ।

म्हारै बिच्च मून रो साप कुण्डाळो घाल र बैठग्यो अरफूफावण लाग्यो । बीरा सूसाडा साफ सुणीजै हा ।

म्हारो डील मून रै काटा सू बिधग्या । म्हने लखायो, डील माथे पसेवै रा रीगा चालण लाग्या है । बगला मे पसेवा गिधावण लाग्यो । बदबू रो भभको नास्या ताइ आयी ।

—व पोथ्या जे आपा खुद ई बेचा तो ? सरला पूछ्यो ।

—हाऽऽ आ भी हुय सकै । म्है कय परो र सोचण लाग्यो क जद रूपाराम खुद आ पोथ्या नै बेच कोनी सक्यो तो पछ सरला किया बेचसी ? पोथ्या ता प्रवाशक बेच सक । बै तो बीसू गुर जाणै ।

रूपाराम मामूली लेखक हो । दो पोथ्या खुद ई छापी । आज म्हने लखावै क पोथी लिखणी सोरी । उण नै खुद ई छापणी भी सारी । पण पोथी बेचणी दोरी । दुकानदार नै उधार देवो तो बीसू जणा लेवण न तैयार । उधार दम र भूलणो आछो । जे नगदी दात्रा री बात करै ता सामलै

नै बिच्छू-सा पावै—बाइ बरा भार्द, बजार मग है ।

मै हिम्मत कर र कैयो—आपो पाप्या बेचण री कागिग करना
बिया औ काम है तां टेका है ।

सरला अध-बावली बाता करण लागी—या रा पाम्ट-बाइ अर अतर
दशीय लिफाफा ई पढपा है ज बारै नांव माथे लीक फेर दवा ता उगा नै
कोई न लेवै फाड ?

—न । ब दूजा रै काम कानी आवै ।

मै सरला र चेहरै कानी दछ्या । बीरी आछ्या इबडवाइज्योही ही ।
आसू आछ्या री बारा पर ठैरपाडा हा पण डठक्या कानी ।

उण पूक गिट र मूण्डो नीच कर लीनो ।

पाचेव महीना पनी री बात ।

सरला दो जीवा सू ही ।

रूपाराम राजी हो ब बीर आगण म दूजा टावर किलाछा करसो ।
ढोकरी रै चेहर माथ ई चमक ही । बा दूजै पोतै खातर सपना दछ हा । इण
आस मे बी र सळा भरधै चहरै पर उजास पळवै हा ।

पण अचाणचक सरला नै आपरै पेटीकोट माथ लाल दाग दीस्यो । बा
डरगी । डाकरी रो जी आवळ-बावळ हुयग्यो । रूपाराम ई धवरामयो ।

अस्पताल पूग्या । डागदरणी कैयो—धवरावण री जरूरत कानी ।

दवाया चालू हुई ।

अक आस बधी बा खतम हुयगी । मैग उदास हुयग्या । सरला खाता
बमजोर हुयगी ।

माछा फेरती डाकरी निसकारा हाथ र कैया—सावरियै री लीला न
शुण पुगै ? हे राम ।

आ दिन रूपाराम आपरी डायरी म लिख्यो—दुनिया री हवा म जहर
है । इणी खातर नुबी सास धरती माथ उतरता डरै । ह भगवान ! दुनिया
री हवा म सुगंध भर । नुबी सासा रै रस्त म फूला री दरी बिछा । घर रै
आगण मे किलोछा करता तातला बाल सुणा ।

अक महोन पछ सरला हालण-चालण जोगी हुई । अर आज, बगत बीरी

कड भलै भाग न्हाखी । इगो भागी क आग सघणी दारी है ।

डोकरी गळगळी हुयाडी कवै ही—अक ई लाठी ही टूटगी । आज इ दुनिया म म्हारो काइ कानी । म्हारा ता भाग ई फूटम्या ।

—हाणी न कुण टाळ सकै हिम्मत राखो । म्है बाल्यो—म्हार जोगा काम हुवै ता जरूर क्या ।

म्है ऊभो हुयग्यो । चप्पला पैरी । मोड सू बारै निकळती बगत लारै मुड र दख्यो । डोकरी अर सरला रै बिच्च पप्पू बठघा हो । डाकरी बीरै माथ पर हाथ फेर हो । सरला रो हाथ पप्पू रै खूब माथे हा ।

पाच-सात बरस बीतग्या ।

आ बरसा म म्ह बाबूगिरी छोड र 'समाज सुधार सघ' रै काम म लागग्या । जक शहर सू दूजै शहर । अक गाव सू दूज गाव । प्रौढ शिक्षा रो प्रचार । छुआछून रो विराध । जात-मात रा बधण तोडण री अपील । दायज री खिलाफत । विधवा विवाह रो प्रचार । काइ ठा कित्ता कित्ता मुदा हा म्हार सघ साम ।

आज अठ जाया तद भलै रूपाराम चेतै आयो । बीर साग बितायाडा दिन याद आया ।

म्है रूपाराम र घरा जावण री सोची ।

सिन्ध्या री च्यारेक वजी म्ह बठ पूग्यो ।

सरला दरवाजा खोल्यो । म्है माय पूग्यो । कुर्सी माथ बठघा । पाणी पीया ।

—मा ता कठ ? म्है पूछ्यो ।

—वै ता तीनक बरसा पली । सरला इत्तो ई क्या । भाग री बात म्है मत्ते ई समझग्या ।

—पप्पू कानी दीस्या । म्है बात फारी ।

—स्कूल गयाडो है । बस, आवता ई हुयला ।

—कितवी म है ?

—छटठी म ।

—पढाई म किया है ?

—हाल ताई तो फस्ट आवै ।

इत्त म अेक आदमी पगोथिया उतर र हेठे आगणें मे आयो । बाडा खोल र बार गया परो । म्है की पूछता उण सू पैली ज बा बोली—आपणा भाडेती ह । ऊपरला दा कमरा भा कन ह । तीन सौ रुपिया भाडो आव । दा-ढाई सो म्ह कर ल् कपडा सीवणा सीख लिया गल्ली मे लुगापा-टावरा रा कपडा मिल जावै ।

म्ह सोचण लाग्यो—जीवन री गाडी कठई टहर कौनी । हर आदमा आपरै ढग सू रस्तो काढ लेवै ।

—म्ह चाय वणा र लावू । कैय परी र सरला भाय गई ।

चाय पीया पछ ई बात टारसू । दया सरला रो काढ रख है । पण, नातें री बात करणी ठीक रैसी ? कठई आ रीस मानगी तो ? पण हरज काइ है । म्है तो आयो ई आ सोच र हू । बात तो करणी ई चाईजै ।

सरला चाय लय र आयगी । म्है अेक गुटको लेय र बात टोरणआळा ई हो कै पप्पू आयग्यो ।

—बाई ई ई । बा उछळतो आयो अर अचाणचक म्हारै कानी दखता ई हिचकग्या । पप्पू म्हनै नमस्त कर र आपरी मा कानी इया दखण लाग्या जाण आह्या सू इ पूछता हुव—अ कुण है ?

म्है कप अवकानी धर दीना ।

म्है उठघा पैला हिचकता हिचकता म्हारी बात सरला आग राखी ।

इण वगत पप्पू बी री गादी म ई हो । बा पीठ फार र ऊभी हूयगी ।

—अठिन आवणा हुवै जणा भळ मित्या कदेई । अबै म्ह पप्पू नै लेय र वजार जासू । अच्छा ! सरला बाली ।

म्है उठ परा र बारै आयग्या ।

जूझती जिंदगाणी

गळ म खुश्की महसूस हुवै । धूब गिटू । कपडा बदल र आगणै म आवू ।
इत्तै म जीसा री आवाज सुणीजै—अरे सरला, म्हारी दवा लायी बोती
काइ ?

—अक मिनट मे आवू । म्ह मूण्डो घोवण खातर न्हावण घर म जावू ।
मूण्डो धावता ई की ताजगी महसूस हुवै । दिन भर रो धावेलो खतरतो
लखाव । चाय पीवण री इच्छा हुवै । रसोई घर कानी जावू । धवो दख र
म्हारो मन भारी हुय जावै । धूवै रे कारण घासी आवण लागै । ओ धूवो
म्हारा लारा कानी छोडै । जघारो अर धूवो धूवो अर बदवू बदवू अर
अमूजो अमूजो अर भळै धूवो । अँडै जीवन मे काइ सार है । नितुकी
जकरता रो भूत जीणो हराम कर राख्यो है । घणखरी'क इच्छावा तो
परण्या पली ज विधवा हुय जाव ।

माऽ जेव कप चाय तो बणाय दै । म्हारी आवाज दब्योडी-सी
है । म्हारी बात म्हारै ई मूण्डे मे बोयीज क्यू जावै ?

मा चूटहै मे भूगळी सू फूक मारै । फव मारता ई लकडचा जग—
भक् ।

धूवा छटण लागै ।

—या कर नी मुम्मी न कह देखाण म्है रोटपाकरू वा स्टोव
माय बणाय देसी । स्याणो है नी जाऽ ।

म्है मुम्मी रँ कमरै म जावू वा चमक र ऊभी हुवै । हाय म जेक
पतली सी-क पोयी दीसै । वा पोयी लुकावण री काशिश करै । हुवैला कोई
चवनी छाप उपयास । हुह ।

—तू चाय वणा र ता । म्है जीसा वनै जावू । कम र म्है बार
ममर सू आय जावू ।

—म्हारी दवा लामी कानी काइ ? जीसा भळ पूछ । वारी आवा
मे ठट्ठक है । जीवण जुद्ध म हारण रा लयाव हुव ।

—वाल लासू आज पइसा कानी हा । म्है कैवू ।

—वाल पछ कटे सू आसी । वारी आवाज तीखी हुय जाव ।

वारी आख्या कलण्डर कानी हुव । साझी खासा कमजोर है पण
घणखरी दफ कलण्डर कानी ज दखता रैव ।

—काल तिणखा मिलसी नी । म्है इया कैवू जाण कोइ खुशखबरी
देवती हावू ।

—आज पहली तारीख कानी काइ ? जीसा पूछ ।

—नइ । आज इकतीस तारीख है ? म्है कैवू । आ सुण र जीसा न
लखावै जाण कोई अशुभ बात सुणी हुवै ।

म्हन लखावै कै अबै जादमी सू मोटी तारीखा है । आदमी न काई
कानी उडीकै । आप आपरी खास तारीख नै सग उडीकै ।

जीसा आपरें बुढापै रो रोवणो रोव । आपरी लाचारी रो पुराण बाब ।
अेक बेटी री उम्मीद म हुयोडी छव बेटघा रो पछतावो करै । सजू सग स
छोटो है । छट्ठी म पढै । अबै ता वो राग बद हुयग्यो नीतर लारल कैई
बरसा ताई मा पण बा राग अलाप्या करती—अेक आख रो काइ तो मीव
अर काइ खोलै ।

म्है घणखरी दफ सोचू—बेटा तो मा बाप री आख हुवै । ज आख्या
जित्ती हुवै उत्तो ई बडभागी मान आदमी खुद नै । बेटो आख हुव तो पछ
बेटी काइ हुवै ? भाठा । रीसा बळ र म्है खुद ई कवू । खुद रो ओ उयत्रो
खुद ई सुणू ।

म्हनै याद है, जीसा जद ताई काम करण लायक हा म्हारै काम करण
री बान सुणताई फ्पावण लागता । बा कन अेक ई रामबाण हो—म्है
मरग्या काइ । हाल ता म्है कमावू । थारें दिमाग म आ बात आया'अ
किया ?

म्हने ठा हैं, सावळ ठा है कै आ गूनी अक्ड होळै होळै किया खनम हुई। अंकर तो आ बात सगळा नै ई अणखावणी अर बेओपती लखायी कै छोरी दफ्तर म टाइपिस्ट री नौकरी करै। उण-खुण सू दब्योडी आवाजा ई म्हार काना सू टकराया करती—रामदास छोरी री कमाई खाव। छोरी स्याणी है। पूरै घर नै पाळै।

म्है जाणू अँ चुभती बाता अबै अकारय हुयगी। की ता बगत री बदळनी हवा अर की नुधी दीठ आगै आ रो कोई अरय कानी।

अब खाली म्हारै खातर ई नौ, म्हने तो लखावै मधु, सुमन अर बिमला खातर भी आ सडक् तयार है। हाड, म्हें शुरूआत जरूर करी है। औ जस जरूर म्हारै खातै रसी।

म्हें हसू। आदमी री अक्ड किया सीधी हुवै। नाक री बात करणिया पेट आगै किया हारै ?

इन्ने जीसा री मादगी वधती गई अर बिन्ने घर रा स्तो भार म्हारै काधा मायै आवता गयो। दिनूगँ दस बजीताई दफ्तर पूगणो अर सिझ्या नै पाच बजी घरा आवणो। दिन भर टाइप मशीन सू सम्बध राखणो। खट्-खट् खट् खट् खटाक्।

म्हें घणखरी दफ सोचू कै टाइपमशीन री इण खट खट रो म्हार जीवण सू काई सम्बध है ? दफ्तर मे नइ होवू जणा टाइप मशीन सू अळधी रवू जणा भी सास लेवती वेळा आ खट-खट क्यू सुणीज ? बाइ म्हें खुद टाइप मशीन मे बदळगी हू ? काई म्हारी सास री रफतार टाइपमशीन री खट्-खट री रफतार सागै जैकमेक हुयगी ?

घर म कणाई बात करू जणा भी आ खट खट सुणीज।

सुमन कैवे—म्हारै डेस वणवाणी है।

—इण महीनै तो मुश्किल है। म्है नैवू। बीनँ समझावू—इया काइ करै केई दिन तो धिका।

—हुह ! वा डेस पैरण लायक है बाइ ! सौ जाणा ता टांवा लगाय राख्या है पली सू ई। दो च्यार कारया ई लाग्याडी है। अब कारया मोन्

सागें । मुमग पग पटवती बमरें म जावें अर बा ड़े म ग़हारें आग हाव जावें । ग़है चार-आंग सू ड़े स बानी देखू । परण लायक कोनी रयी । घर में भलाई पैरतो बेमन सू पण वारें पैर'र कोनी जाइज ।

—ठीक है, ता दसू । बीरी जरूरत आगें ग़है हार जावू । ग़है सुमन बानी दखू । बा भळ बचै—सुणै, बपहा की ठगसर लाइजै । पतही दफ़ ई साव घटिया बपहो हा । पछै ओळभा देसो बै पूर बेगा फाट 'हारया । जाण र तो फाटा कोनी अर परघा फाटै जिवा ग़हारें सारें कोनी ।

अँव दिन मधु बँवै—ग़हनै नोटस लावणा है ।

ग़है की रीसा बळती बँवू—नाट्स खातर फालनू पइसा कोनी ।
किताबा सू पढो ।

मधु रै माय बारूद भरघोडो हो । आ बात आग रो असर करघो । हमेशा चुप रैवणआळी मधु जोर सू बोली—काइ बयो । किताबा सू पढलू ? किताबा दिरायोडी माद है काइ ? ना किताबा, ना नोट्स । पत हुयगी तो पछै ग़हनै की बवण री जरूरत बानी है ।

टाइपमशीन भायै आगळघा चाल—खट खट खट खट खटाक ।

ग़हनै माद आवै । मा अड र बठगी । सजू रै सफारी सूट बणवाणो है । लाख समवायो । कोई असर कोनी । सजू री हर अँव जिद पूरी करणी है । सँग सू घणी कापिया बो बिगाड । पैन खराब करै । आयै दिन निब तोड लावै । स्वेच पैन यारो चाइज बीन । जरा सी क ना नुच करता ई—अरे करमठोक । धारै अँक ई तो भाई ह ।

खट खट खटाक ।

टाइपमशीन पर चालती आगळघा हव जावै ।

आज अँक तारीख है ।

दफ्तर री खट खट खटाक सू घर री खट खट-खटाक तेज है । तज हुवती आवाजा तर-तर तीखी अर तेज हुया जाव ।

—ग़हारी दवा लायी काइ ?

—ग़हन नुवी चप्पला खरीदणी है ।

—सजू खातर साइबिल लावणी है ।

—म्हारी स्कूल री ड्रेस बणवाणी है
म्हें निश्चय करूँ कि आज सँ दिनों सिध्दा पाट-टाइम जावे करवा
करसूँ। टाइम रा काम धणो ई है।

म्हने साफ साफ लखावे—आ लडाई है। आ लडाई म्हने ई लडणी है।
लडणी है जणा पूरं दमग्रम सँ क्यू नी लडूँ।

म्हारी आगळ्या तेजी सँ चालण लागै—खट-खट खटाक ! खट-
खट-खटाक् !

प्लस-मानइस

पिलग माथें सूतो हू । जी अमूज । पसवाडो बढळ र जार जोर सू सास लेवू । पसवाडो बढळती बगत लागे कै डील री ओकाअक नाड दूखै । आख डील मे सून सी बापरती लखावै । खून री रपतार मदी । मगज री रगा मे तणाव । हिरद री घडकणा कदैई मदी । कदैई तज । जे केई दिना ताइ आई ज हालत रयी तो म्है मर जावूला ।

अधमुदघोडी आख्या खोलू । छात कानी देखू । पख माथें निजर टिकावू । पखो तेजी सू चाल । पण म्है कोनी चाल सकू । म्हारी चाल तेज कोनी हुय सक । आ जिकी रकावट आयी है खासा भारी है । म्हइ रो सामनो कोनी कर सकू । हुय सकै, केई दिना पछ म्है इ हालत म आय जावू वं चातावरण मुजब खुद नै ढाळ लेवू । अवल तो आ बात हुव कोनी अर जे कियाई हुय भी गयी तो खासा बगत लागैला । धी बगत धीगाण जीवणो पडैला जीवण रो भार धीसणो पडैला । हाइ, जब जीवण म काव भदरक है । अब तो खाली सासा रा खटला धीसणा है । भार ढोवणो है । कणार्ई पीठ माथ न्हाख र कणार्ई धक्का मार र ।

लोगा बिच्चै ऊमणो माय जी रा जेवडा हुवता थकाइ बा साम मुळकणा हसत लोगा साम हसणो बानै ओ दिखावणो कै म्है खुश हू । साम ऊभ आदमी नै गाळ काढण री इच्छा हुवता थकाई मुळक र आव आदर करणा पडसी । बी कमीण नै दख र बीर थप्पड मारण री धारघोडी टाळ कर र बी री तरफ भू बघाई कबूल करणी पडसी । जी मे घुटती काळी पीळी आधी न इया दावणी पडसी जाण माय काई उयळ-मुयळ कोनी । सच्चाई रा कडवो घूट शरबत दाइ पीवणो पडसी ।

शीला खातर जाग्योहे वंम रा इलाज ओ ई है। वंम हुह ! वंम क्या रो ! ओ तो बडवो साच है। ई सच्चाई सू भागण रा काई रस्तो ई कोनी ।

शीला बमरें म आवैं ।

म्हन चोखा कोनी लाग । बा म्हारें बनै आव । म्हारो जी अमूजै । बा म्हारें सिराययँ आय र बैठ । म्हनै रीस आव । म्हेँ बीनै खारी भीट सू देखू । पछ पछै कानी देखण लागू ।

बा आपरी नरम हवाळी म्हारें मायँ पर घर दवै । होळ-होळै दावण लाग । इच्छा हुवै कँ बीरो हाथ अळघो कर हाखू । ऊची आवाज म बबू—
बनी जा अठै सू ! म्हारें बन आवण री कोई जरूरत कोनी । म्हनै म्हारें हाल माय छाड द ।

पण म्हेँ की कोनी बय सबू । पछै कानी सू निजर हटाय र बीनै दखण लागू ।

बा मुळकँ । घणीज चोखी लागण लाग—अचाणचक ओ काइ हुयग्यो । बा चाखी लागण लागी अकदम शुरू रै दिना दाईं शुरू रा बै दिन जद म्हेँ अक दूजै माथ जान दिया करता म्हेँ हर घडी उणी बावत साचतो आम्ह्या आगँ बीरी मूरत घूमती रँवती कविता लिखण री इच्छा हुवती प्रीत-गीत री ओळघा गावण री मन करतो अक गूग ही उमर परवाण चढती गूग ।

म्हेँ घणी दफ बैवतो—शीला तू ।

म्हारी बात पूरी हुमा पैलीज बा बैवती—बस बस रँवण दो ये आ ईज कँवोला क तू घणीज फूठरी लागै थार माथ कविता लिखण री इच्छा हुवै ।

—कविता काई थारें मायँ तो महाकाव्य लिख्यो जा सबै ।

—मुखात का दुखात ?

—मुखात ।

—कूडा दावा ना करा काइ भरोसो कँ महाकाव्य पूरो हुवता-हुवता दुखात वण जावै तो ? अर बा गम्भीर हुय जावती ।

बीरी बात साची निवळी । वो महाकाव्य आधो ई कोनी लिखीग्यो

भै दुखान हुवण लाग्यो । दुख रा सग गुरू हुयग्या । अब तो सुख रा सग आवण री सम्भावना तवात कोनी ।

शीला म्हारै माथै पर हाथ फेरै ।

वीरो नरम ह्थाळी अर मुळक पुराण घावा आथ आलपिना दाद ख ।

—तबीयत किया है ? शीला पूछ ।

—हुऽ ?

—तबीयत किया है ?

म्है नस हिलाय र कबू कै ठीक कोनी ।

वा कैवै—जल्दी सू चोखा हुय जावो नौ ।

इच्छा हुवै कै कैय हाखू—आ म्हारै वश री बात कोनी । पण चुप रवू । खाली मुळक र रैय जावू । बीमार चेहरै पर फीकी मुळक । शांता देखै । वा ई थोडी मुळक की खुल र मुळक कदाच म्हारी मुळक रौ जबाब देवण खातर ।

—दवा ल ला ।

—हाऽ लेय आव ।

वा दवा लाव । म्ह पीवू ।

थोडी ताळ पछै वा मौसमी रौ रस निकाळ । मौसमी री महक कमर माय भरीज जाव । रस सू भरघाडी गिलास म्हार होठा ताइ लाव । म्है रस पी र सो जावू ।

वा म्हारो माथो दावण लागै ।

टावर स्कूल सू आयग्या ।

प्रभाकर अर मीना म्हार कन आवै । बारै फूल-स चहरा माथ ताजगी है । तीजा छारो दिनेश पालणें में सूतो है । कदाच वो जाग्या । वीर रोण री आवाज मुणीजी । मीना बेगी सी क जाय र बीन आपरी गोदी म उठाव लाव ।

वा त्निश नै रमावण लागै ।

—मीनाऽ । म्है हेलो पाडू ।

—अवार आयी सा ।

बा पिलग मार्य बैठ र पूछ—का वात है ?

—बस, अठ म्हारै सामे बठ जा ।

—कोई नुबो खेल सीखावोला काई ? प्रभाकर हस र पूछ ।

—नइ ।

—तो कोई कहाणी मुणावोला ?

—नई ।

—तो पछे काऽ करोला ?

—पान जो भर देखूला ।

प्रभाकर अर भीना ताळी मार र हसण लागै ।

बान हसता दख र दिनेश भी आपरा हाथ उछाळ उछाळ र आऽ आऽ
करण लागै ।

सामनेंआळी भीत माथे लटवपाडी म्हारी फुल-साइज री फोटू सू म्है प्रभाकर, भीना अर दिनेश रा उणियारो मिलावण री कोशिश करू । अकेदम गडबड हुय जावै । म्हनै लागै के आ तीन् टाबरा रा उणियारा म्हारै सू बोनी छ मिल । नाक, कान, आख, होठ अर आबाज की ई कोनी मिल । अै स्स इत्ता बदल किया गया ? खून रो की तो असर हुवै ई है । पण आ रा उणियारा इत्ता ओपरा ओपरा क्यू लागै म्हार उणियार सू अै मिल क्यू बानी ?

आज ताइ जो की हुयो वो स्सो अेक फरेब हो काई ? कोरो छळ ? घोखो घोखो । शीला रा समपण ई कोरो दिखावो हो काइ ? वो लगाव बो जुडाव बा खिचाव स्सोकी कूड डील री भूख आत्मा लागै इत्तो माटो घाखो । आ टाबरा खातर जिको लाइ है वो भी ? आज ताइ इ घर म जो की हुयो, बा खाली नाटक हो काइ ?

पण क्यू क्यू क्यू ?

म्है सबाला रै घेरा मै फस जावू । अेक तीज आदमी री मक्कार हसी सू म्हारै दिमाग री नस-नस तिडकण लाग । म्हारै अर शीला रै विच्च कुण हुय सक ? कुण है वो नीच कमीण जिकै म्हनै आज ताई अघारे मे राख्यो ? अर अघारो भी इसी क म्है बीनै उजास समझतो रयी । म्हन ओ मुगालतो हुयग्यो क म्है हर अेक चीज साफ-साफ देख सकू । पण अबै

सागे के म्ह गळत हा ।

म्हारी हातत बीज गणित रे वाकी रे सवाला म काम आवणिय चिह्ना दाइ हुयगी । आ चिह्ना री तावन हमशा ऊधी हुवै ।

बी बगत शीला ऊपरआळी लैण मे हुया करती अर म्है नाचआळी । बी बगत म्है प्लस हुवता तो सवाल करणिया म्हनै माइनस वणाय देवतो अर जे म्है माइनस हुवता तो बा म्हनै प्लस कर न्हावतो । इया प्लस सू माइनस अर माइनस सू प्लस बणता-बणता म्हारो अस्तित्व ई गमग्या । कठपुतली वणग्या म्है ।

थोडाक दिना पैली री बात ।

शीला कैयो—दया, अब आपा तीन टावरा रा माइत वणग्या ।

—तो काइ हुयो ? म्है बीन पिलग कानी खेंच र कैयो ।

—अबे चोखो कोनी लाग के ?

—काइ चोखो कोनी लागे ?

—औ ई ज के अब आपा रे और टावर हुवै ।

—काई चावै ? म्है आवणिया सकट सूध र बोल्यो ।

—थे कैवा तो म्है अपरेशन करवाय लू ।

—नइ ?

—अॅऽऽ ! बा चमकगी ।

—नउ क्यू ?

—थनै अस्पताळ म भरती हुवणो पडसी नी ।

—तो काइ हुयो ?

—घर कुण सम्भाळसी ?

—कोई नीकराणी राख लेसा ।

—जवान का बूढी ?

—हटो बिन्ने ! हर टम मजाक सूझ ।

—ल गम्भीर हुय जावू ।

—अपरेशन करवाय लू ?

—नई ! म्है करवाय लेसू ।

—नइ नइ ये नइ ।

—क्यू ? काई फरक पड़े ? अके ई तो बात है ।

—बा तो ठीक ह । बीरी आवाज छोखली हुयगी—पण फेर ई ।

—पण फेर ई काई ? यनै डर है काई क म्हारै नसबदी करवाया पछै ई थारै टावर टीगर हुवता रैसी ?

—किसी बाता करो ये हुह ! म्है कानी बोलू था सू ।

—हुयो का ?

बा रीसा बळती बोली—सोचा ई कोनी क मूण्डै सू काइ बोली हु ह । या सागै बात करण रो ई घरम कोनी कानी बोलू था सू म्है ?

चार दिन पैली री बात ।

म्है सोच्या कै नसबदी करवाय लू । शीला नै की कोनी बताया । चुपचाप अस्पताळ गयो । फाम भर र दस्तखत करघा ।

म्है ऑपरेशन टबल माथै सूतो । अके जवान डागदर नाड देखण री कोशिश करी । अके दूसरो डागदर आयो । वो इचाज हो कदाच ।

उण पूछयो—स्पम-टैस्ट कर लियो ?

—जी नई ।

—अजीब बात हँ लै जावो पैली स्पम-टैस्ट कर र लावो सौ दफै कैंयोडा है कै ।

डागदर बार गयो परो ।

स्पम-टैस्ट रै बाद म्हारी दुनिया म तूफान आयग्यो । स्तो की तहस-नहस हुयग्यो ।

—ये नसबदी क्यू करवाणी चावो ? डागदर पूछया ।

—काई मतलब ? म्हारो जी धक् धक् करण लाग्यो ।

—थार तो ।

—काइ डागदर काइ ।

—थारै तो टावर बिया ई कोनी हुय सकै ।

—डागदर ! म्है बरकयो ।

तो पछ मोना, दिनेश अर प्रभाकर ?

म्हनै सगळो कमरो गरणाटा खावतो लाग्यो ।

तीजोड री जीत

अर कविता नै लाग्या क महेन्द्र कित्ता बढळ्यो हे । उण कित्त सीध
ढग सू आ बात कह 'हाखी—कविता आपा नै अबार ओ भार माथे नइ
लेवणा चार्ज । अबार आपा ई हालत म कोनी क ईण तीमरे जीव रा भार
उठाय सका । इण सू मुगती पावण रा कोई न कोई रस्तो साधणो पडसी ।

महेन्द्र रै चेहरै माथे भूझळ छी । लिलाड माथे आग आयाहें केसा न
लारै घिसकाय र बा आपरा दोनू हाथ रगडण लाग्यो ।

कमर री हवा भागी हुयगी । दोना रै बिच्चै मून रा पडदो तणग्यो ।
महेन्द्र हालताई आपरा हाथ मसळै हा । बी बी गौर सू कविता रो मूण्डो
देख्यो । कविता रै मूण्डे माथ उदासी अर घबराट रा भाव काओ स्याही
दाड पुयोडा हा ।

बा सिगरेट सिळगाय र तीन च्यार फूका खेंच र धुवै रा गोळ-गोळ
छत्ता छोडतो बोल्थो—कविता कान थन अस्पताळ चालणो पडसी ।

कविता नै लाग्या क किणी बीनै डागळै सू धक्को दय र नीचै आगण
माथ 'हाख दीनी हुवै । बीरा रू रू खडा हुयग्या ।

—क्यू ? कविता री आवाज मे घबराट ही ।

—इ सू छुत्कारो पावण खातर ।

—जिका बध्याडा हुवै बानै छुत्कारै री जरूरत हुव । महेन्द्र भरोसो
राख ओ भारै खातर बधण नी हुबला आपा इया ई खुला रवाला,
जिया क आज ता रैया ।

महेन्द्र छेकडला मुट खेंच र सिगरेट नै मसळ र बुझाय 'हाखी । खुण्या
गाई माथ टेक र दोनू हथाळ्या म चेहरा स्नान र बैठग्या । कविता कानी

देख र बोल्थो—कविता, तू समर्थ ब्यू कोनी । बी टीगर नै गळ म बाध्या
पछै आपणी आजादी खतम हुय जावैला पछै आपा व्या घूम फिर नी
सकाला तू सावळ खा-पी कोनी सर्वैली हर अँक बात रो ध्यान राखणो
पढैला आयै दिन अस्पताळ रा चक्कर उलटघा हुवैला जी घबरा
वैला पछ दवाया चालसी सूया लागसी अर टीगर हुया पछै काई
ठा कित्ती आफता आवैला ।

महेद्र री पारो गरम हुयग्या ।

बो मन ई मन भडक्यो—हुह ! टीगर चाइजै । आपरो जी तो सम्भळ
कोनी गळ म घटी भळ चाइजै बध्या पछै बैठी वजायै भलाई चौईसू
घण्टा ! टीगर चाइजै मूरख कठैई री ! लिख पढ र गवार ई रयी ।

महेद्र कमरै सू बारै गयो परो ।

कविता बी कमरै म अँकली रमगी । कमरै रै भारी वातावरण सू
बी रो जी अमूजण लाग्यो ।

उण घडी देखी । पूणी छव बर्ज ही । उण स्टोव जगायो । तपेली माय
पाणी घाल र स्टोव मे च्यार-पाच पम्प मारघा । पाणी माय आलू हाड्या ।
आलू उबळघा पछै छोलण बैठी । आलू छोल र साग छमक्यो । रोटघा
बणायो । बीरै मगज मे रैय रय र महेद्र रा बोल गूजै हा—इण सू मुगति
पावणी पढसी छुटकारै रो रस्तो ।

बा सोचण लागी—इ म वधण बठ है ? काइ है ?

किया है ? जिका रै टावर है, वै सग आफत म है काइ वधण मे है
काइ जद आपा खुद जलम्या हा तद आपणा माइत वधण म पजम्या हा
काइ ।

बीर मन मगज म भात भात रै विचारा रो जुद्ध चालतो रया । बा
रोटघा सेक्ती रयी । दो-तीन रोटघा तो इत्ती बळगी कँ खावण जोगी ई
बानी रैयो । दो-तीन दफ बीरी आगळचा तबै सू टकरायगी । चिटली पर
तो फालो ई हुयग्या ।

कविता लारलै दिना रै समदर माय डूबण लागी । लारै बीत्योडा केई दिन
जाण फूला रा दिन जाण हरख रा दिन जाण गीता रा दिन ।

उण वित्त हरख सू महेद्र नै आ खबर दीनी क बा मा बणनआळी है। पण आ सुण र महेद्र रै चेहरै माथें हरख री जागा उदासी री काळो डाम्बर पुतग्या।

अर कविता न लाग्यो कै बीरें मन रै गमलें म ऊर्णयो विसणिया फूल खिल्या पैली ज मुरथायग्यो है।

महेद्र आपरा बेस कुचरतो दुखी मा सू बोल्या—कविता ओ काम चोखो कोनी हुयो। पण्णीज्या पछै कम सू कम पाच छवबरसा ताई टाबर टीगर नड हुवणा चाइजै। जै तो खावण-पीवण अर पैरण-ओदण रा दिन है। जे इ बगत आपणें बिच्चैं औ तीजोडो आयग्यो ता पछै आपणी हसी खुशी रो का~ हुवैला? बीर हुया पछै आपणी जिम्मेदारी बध जासी।

कविता मुळवण री कोशिश कग्ता विश्वास भरधें मुर म बोली—विश्वास गख महेद्र। आपण प्रेम बिच्चैं बो रोडो नी बणला। म्हैं ता कबू, आपणा सम्बन्ध और मजबूत हुवैला।

महेद्र उणी ढग सू झाल खाय र बोल्या—कविता, थारो सोचणा गळत है। पछै थारो सगळो ध्यान उणी कानी रैवला। म्हैं थार सू अठघो हुय जावूला। म्हारी ठोड बा आ जावैला कविता, मूल बात तो आ है क म्हैं आ कानी चावू क अवार आपण बिच्च कोई तीजो आव।

दोनू जणा वाता माय उळझता रया।

अंक दिन बीतग्यो।

दूजा दिन बीतग्यो।

आज तीजो दिन हा। अर आज महेद्र कह हाख्यो—कविता, पनै अस्पताल चालणो पडसी।

कविता र हिरदै म उथळ-पुथळ मचगी। मन म विचारा रो जुद्ध चालण लाग्यो। बा महेद्र री बाता सू धबरायगी। महेद्र मुगति रो जिका मारण जोवै हा बा मौत रो मारण हो। ज मौत ई मुगति है ता पछ महेद्र रो सोचणा साळ आना खरो।

बा अंक गुपना दखण लागी। उण देख्यो कै दो मजबूत अर काळा हाथ बी बानी बध रैया है। बै तीख नखाआळा हाथ ध्रूण न धीरण री

बोशिश करता हाथ ध्रूण नै चीर हाख्या मास रै लोथडै रा टुकडा-
टुकडा छिडग्या छूा री धारा ववण लागी मास रा टुकडा धून ।

कविता रो बाको छूटग्यो । बी रो डील थर-थर कापण लाग्या । बीरै
रू-रू माय डर बैठग्या ।

बा पिलग माथै जाय पडी । तनियै नै मुठघा माय भीच र मसळण
लागी । बा आपरा चेहरो तनियै माथ रगड रगड र सिसकण लागी । बीरै
आसुवा सू तनियो आलो हुवण लाग्यो ।

कमरै माय बीरी दब्याडी दब्योडी सिसक्या गूजती रैयी । इया ई
सिसकता सिसकता बीन नीद आयगी । महेद्र बीरै सिराणै आय र बठग्यो ।
पण कद ? आ बाता री बीन ठा ई कोनी पडी ।

महेद्र कविता नै पाप-पुन री परिभाषावा समझावण लाग्या—
कविता, अवॉरसन पाप कोनी । अबै वो बगत कोनी रैयो क लोग औलाद नै
भगवान री कृपा समयै । विनान बीन आगै बधग्यो आदमी आपरी इच्छा
रै खिलाफ हुवणआळी सतान नै रोक सकै जे आदमी आवणियै राबोझ
नी उठा सकै ता बा बी सू मुगति पा सकै ।

महेद्र कविता कानी देख्यो । बी री आख्या रा भाव पण्ण लाग्या ।
कविता री आख्या म पीड अर उदासी रा बादळ घिरघाडा हा ।

वो फेरू बोल्यो—हा, कविता ! इ सू छुटकारा पावणो पाप कोनी ।
औलाद पैदा करघा पछै बीरो भरण-पोषण नी करणो पाप है अधरम
है ।

महेद्र नुवा-नुवा तरक देवतो रैया । कविता बीरी बाता सुण-सुण र
उयपगी । बीन महेद्र री हर अेक बात डरावणी लागती । बा बठ सू उठ र
कमरै माय जावती परी । बठै लिलग माथ पडी-पडी सुबकती रवती ।

अर अेक दिन

बी दिन कविता महेद्र र विचारा रै प्रेत आग हारगी । बा मरघाटी
आवाज माय बोली—बस, महेद्र बस ! थारी बाता सुण-सुण र म्हारो
माघो गरणाटा छावण लाग्यो है । म्हारो समझ माय कोनी आव क म्है काइ
करू ? म्है तो फगत आ जाणू कै थे जिकै रस्त लेय जा रैयाहो बठै विनाश

रै अलावा की कानी । अब धे जिया ठीक समझो, करा परा । यारी इच्छा
हुवै जिया ई ।

आ सुण र महेंद्र रै चेहरै माथै हरख रा रग पुतग्यो । होठा माथ मुळक
आयगी ।

उण सिगरेट सिळगायी । हाठा बिच्च दबाय र नाक सू धुवो बाण्यो ।
टाई री गाठ ठीक कर र कोट रा बटण ढक्या ।

—आवा चाला । बीरी आवाज म खासा हरख हो ।

—ह । हाऽ चालू कविता मरघाडी-सी-क आवाज म बोली ।
बा खासा उदास ही ।

बै दोनु घर सू बार आयो ।

प्राइवेट डिस्पेंसरी ।

महेंद्र चोखी तरह जाणै हो कै अठै ब सगळा काम हुव जिना बो
चाव । प्राइवेट दवाखाना आ कामा खातर ई हुया करै । उण घडी खण
खातर आ बात सोची ।

महेंद्र डागदरनी रै कमरै मे पूग्यो ।

बा मुळक र वाली—थोडी ताल ठैरणो पडसी अबार अेक काम हाथ
मे लेय राख्यो है पैली बा काम सळटाय दू पछ यारो काम ई ।

महेंद्र बारै आय र सिगरेट सिळगायी । वो बैच माथै बैठग्या । कविता
ई बच माथ बैठी ही ।

हुजै पास सू अेक वाइस तइस साल रो मोटघार आयो । महेंद्र सोच्यो
कै ओ आदमी माय बठी लुगाइ सागे हुवैला ।

वो मोटघार महेंद्र बन आयो । महेंद्र बीनै गौर सू देखण लाग्यो—
भारी डील तग पेट धौड़ी कमीज भूरी सूटर तलवार छाप मूछा
अर कालो चस्मो ।

बा आदमी महेंद्र नै देखण लाग्या । वो आपरो चस्मो उतार र कविता
कानी आख्या फाडण लाग्या । कविता रै चेहरै री हवा उडघोडी दख र बी
समझग्यो कै ई पछीड न ई तीर लाग्या दीखै । घाव कटैई नाभूर नी बण
जावै इ खातर अठ चीरा फाडी करावण नै आयो है ।

ठीक है वेटा । ये इया ई मस्ती मारधा राखो ।

बो आदमी होल्ले-होल्ले सीटी बजावण लाग्यो । महद्द नै बीरो औ ढग चोखो कोनी लाग्यो । उण मन ई मन बीनै गाळ ठरकायी—हुह ! स्तालो बदमाश ।

डागदरनी कमर सू बारै आयी । बीरै हाथा माथै रबड रा दस्ताना हा । बी आदमी नै कयो—अबार धोडीक ताळ माय थारो काम हुवै घबरावण री जन्मत्त कोनी ।

—हुह ! ठीक है । बो बोल्थो ।

डागदरनी पाछी माय गयी परी ।

बार बै तीनू रैयग्या । कविता डरघोडी बकरी दाइ लागै ही । बीरै चेहरै रो रग उडघोडो हो ।

महेद्द न पाळ आयी—हुह ! ई स्ताली चुगाया निरी डरपोक हुवै । जरा सी-क बात है पण इया डरै जाणै आफत आयगी हुवै । आनै समानता रो अधिकार भळै चाइज । ऊदरो पकडण री हिम्मत कोनी अर सिंह मारण रो अधिकार चाइज । हुह ! आछा निहाल हुया ।

महद्द कविता र काधै माथै हाथ धरघो । बी रो डील पसेव सू तर हो ।

उफ ! सियाळ मे इत्तो पसीनो ? महद्द की डरघो । बी रुमाल काढर कविता रो मूण्डो पूछधा ।

कविता चमक र बोली—हे ! आयगी बारी ? म्है चालू माय ?

—नइ धोडी ताळ ठरणो पडसी ।

—ओह ! कविता रो शरीर ढीलो हुयग्यो । निसकारा हाख र आख्या मूद लीनी ।

महेद्द बैच माथ सू उठ र उभो हुयग्यो । माय सू किणी रै डुसकण री आवाज आव ही । दबी दबी सिसक्या छटपटाट भरी सिसक्या ।

धोडी ताळ पछै अपरेशनआळै कमरै रो दरवाजो खुल्यो । बो आदमी फुरती सू बठीन गयो ।

महेद्द कविता रो बूकीयो जाल र बीनै माय लेयग्यो ।

कविता कुर्सी माठ बैठगी । बा घबरायोडी ही । बीरो डील पसीन सू

તર હુયગ્યા ।

મહંદ્ર બી લુગાઈ કાની ગૌર સૂ રૂઝણ તાગ્યો । બીરો ચેહરા ઘોઢી ઘપફ હુયોઢો હા । શરીર રો રસા ખૂન વિળી ખૂસ લિયા હુવે જાણ । ઘોઢી ઘપફ । પાલાણ પૂતલી દાઈ ।

બે દાનૂ અદીઠ હુયગ્યા ।

મહંદ્ર કવિતા ને ઉઠણ યાતર કયો ।

કવિતા ઝમી હુઈ । ઊણ દેહ્યો કે સામને આઠે બિછાવણ માથ ધૂન રા ઘવ્વા ફે । માસ રા છોટા છોટા ટુકડા ફે વઠ પઢયા દીહ્યા ।

કવિતા રો માથા ગરણાટા ઢાવણ લાગ્યા । બીને ચક્કર આપ્યો ।

બા બાલી—મહંદ્ર ફસા કામ ન કર મ્હેં મર જાવૂલી મ્હેન ધરા લે જાન ।

મહંદ્ર યુદ એક દફ બી બિછાવણે કાની દેહ્યો । ધૂન રા ઘવ્વા માસ રા છોટા છોટા ટુકડા ધૂન ધૂન ।

બીને યુદ મૂ ઘણા હુઈ । આહ્યા આગે એક પઢ્યારો તો પઢ્યો બી વગત કવિતા રી લાશ નિગે આવી ।

ઊણ કવિતા ને સહારા દય ર ઝમી કરી । બીને સાગ લેય ર કમર ન ચાર નિવઝણ લાગ્યા । ચાર નિવઝયા પૈલી એકર ફેરૂ બી રી નિજર બી બિછાવણ કાની ગયી । ઘો દીઠાય આહ્યા માથ મઠ ધુન્યા—ધૂન રા ઘવ્વા માસ રા છોટા છોટા ટુકડા ધૂન ધૂન ।

કમરે મૂ નિવઝત ને ઢાગદરની મિલગી । ઊણ પૂછ્યો—કયુ સપાઈ કાની ધરવાણી કાઢ ?

મહંદ્ર કવિતા રે મૂંઢે કાની નજર ર બોલ્યો—નર ।

અર યા કવિતા ને લય ર ચાર નિવઝ્યા ।

अठै सुख कठै

म्है जिण मकान म रवू, वो मुहल्ले रै सैग मकाना सू अलायदो बण्पाडो है। आा, लारै जर पमवाड खुनी जागा है। पसवाडली जागा मे जेक चौकी बगशी है जऽ नोऽ दिनू। बहूतरा न दाणा चुगाव अर रात नै बठ ऊदरा घूमना रव। आग थोी भी क जागा छाड र रामदेवजी रै मिंदर रो पिछोवडा है।

इण मकान री भीना माथै सीमेट हुयोडी कोती। चूनै री टीप हुयाडी है। भीना सू खिरनो चूनो बगन री मार रो सबूत देवै। अब तो हातत आ है कि इटा सू लाल रेत तकात खिरण लागी है। दिनूगै सिझ्या झाडू काढती बगत लुगावडी री टडटडाट चालू रैवै। बा इण खिरतै चूनै अर सुळनी इटा री रत बुहारनी-बुहारती आखती हुयोडी रैवै। म्है दोप किण न देवू—बुद र सिवा। दुखा रै मूळ कारणा सू तो वा ई वाकिफ है, पण तो ई बगन वे बगत आपरी तीखी वाता रो निसाणो म्हनै बणावती रैवै। म्हार श्रवण हुवण रो इतिहास बाचै अर आ समझावण री चेष्टा करै कै ओ कऽजुग है कऽजुग। समझावै क दूजा रै आराम सू पैली खुद रै आराम बाबन इ की सावणो चाइजै। इसो मकान किण काम रो जठ ना ता सोवण रो सुख अर ना बठण रा आराम।

इण मकान म दो कमरा है। बा माय सू जेक तो स्टार र रूप मे काम आव अर दूजो उठण बैठण अर सोवण रै। सीयाळै म तो तजबीज दूवै जिया ई सौरख का काम्बन ओऽ र पडघा रैवा पण ऊहाळै म डागळै सोवणा जरूरी हुय जाव। डागळै सोवा ना ई गरमी रै कारण नीद कानी आवै। पसवाडा फोरता रवा।

वा कैवै—आ ई कोई जिदगाणी है ! डागळो अक् अर सोवणआळा पाच जणा !

म्है गिणण लागू—म्है, बा, मा, जीसा अर वचलू । बा भळ क्या जाव —अर फेर बदै-बदास घारी वैन घारी आय जावै । ओ कित्ता भूडो लाग कै आपा इण ढग मू ।

जीसा अर मा वचलू नै लेय र टैणाआळं छपरै मायै सावै । आ टणा अर डागळं बिच्चै डोडेक फुट ऊची भीत वण्योडी है । रात नै जद कोई पाणी-पशाब खातर उठ तो अक् दूज नै आराम सू दीस । काई देखणो नइ चावै तो ई स्तै दीठाव आख्या आग पसरघोडा लाध । 'प्राइवेसी' नाव री चीज दर म इ कोनी । जाडायत नै आ बात जचै कोनी । जचै तो म्हार ई कोनी, पण चुप रवू । पण बा चुप कोनी रवै । बीरै माय रीस रा बतुळा उठै ।

वा कैवै—घरआळा तो घरआळा बारैआळा ई आपा नै इया देख हुह ! आई डोट लाइक । इण सू माग अग्रेजी म बा बोल कोनी सक । मैट्रिक फेल है बा । घडीखण चुप रैय र वा कैवै—इत्ती ओछी भीताआळो मकान किण काम रो ।

मुहल्लै रा दूजा मकान दुमजिला है । बारी निजरा म तो ओ बाडो है । म्है खुद इण नै मकान कय र भलाइ राजी हुवा ।

वै लोग आपरै डागळ घूमता निगै आवै ।

बारह-बारह अक् अक् गजी ताई बा भीता रै स्तारै काळी काळी भोडक्या दीसती रवै । आख्या नाक अर होठ स्त गायब हुब ।

बस, काळी छीया सी दीसै ।

जिण दिन रात रा हवा बद हुवै ता अमूजै अर पसीन सू उबप्योडी बा पसवाडा फोरती रवै । बीनै नीद कोनी आवै । बा म्हनै चचेड र जगावै । म्है उबासू लेवू । आर्या मसळ र बी कानी देखू । अक् उबासी भळ आव । म्हारै भूण्ड सू निकळ—हू ५५ ?

—सोयग्या काई ? बा पूछ ।

—हा ५५ ।

—जोफको ! कित्ती तपत है । बा नम रो पसीनो पूछती कव ।

—कित्ती वजगी ?

—सवा बारह । बा म्हारै तक्कियै हेडै सू घडी निकाळ र देखै अर कैवै ।

म्हन भळै उबासी आवै । पूछू—रातीजोगो करण रा विचार है वाइ ?

—नइ ता ।

—फेर सोवै कनी ।

—नीद कोनी आवै ।

—दिन म सोमगी ही काई ?

—इ घर म दिन म कोई सो सकै है काई ? बीरै माय उठतै रीस रै बतूळा री रेत म्हारी आख्या मे पडण लागै ।

—तो पछै नीद क्यू कानी आवै ? म्है ई मुट्ठी भर रेत सामी उछाळू ।

—नर्प जिको दीसै कोनी काई ?

—तपै जिका तो म्हनै ई दीस ।

म्हारा सुर की गरम हुव । बीरी आच बा महसूस करै अर की ठण्डी पडती बोलै—सामै बा जग्गेजा नै देखो ना ता सोवै अर ना ई बस्ती बुझावै बाळ । बा माया झुकाय र फूक मारै अर कैवै—हवा छूट्या बिना म्हनै तो नीद नी आव ।

—बिलायत सू आयी है काई ? म्है बीन छेडू ।

—नइ पबीडसर सू आयी हू । बा मूण्डो फार र साजावै । बिन्न पडी-पटी ई बाजा बजावण लागै—म्हारै सू इया कीडा मकाडा दाई कोनी रैयीज । अगलै महीनै ताई ओ मकान नई बदळयो ता । बा आगै काई कवली, म्है सावळ जाणू । आ दिना बा आ कवण लागी है—नइ तो म्है मर जावूली ।

—थनै ठा है ?

—काइ ?

—जिका फुटपाथा माथै पड्या र वै, वै कित्ता मिनख कानी ।

—नो धान कुण पालै है थे ई जावो परा ।

—जहरत हुया जावणो ई पढेला । तू कोनी चाल म्हारै साग ?

—वानी चालू ।

—ता बाई करेला ?

—जिवी म्हारै मन म आसी ।

—तो ई ?

—तो ई क्या री मरणो कबूल है, पण ।

—बा ५५ रवण दे । म्हेँ हसू ।

सामने मवान री वारली बत्ती जगै । बीरी रोसणी म्हारै गगळ पड ।
बी चमाचम करती रोसणी नै देख र बा कैवै—अब जै मरीछाया कोनी
सोवण दे ।

—थारो काइ नेवै ।

—म्हने रोसणी म नोद कोनी आवै ।

—ता पछ फालतू इण बात रा ओळभा वयू देवै कै ।

—क्या रा ओळभा ।

—ओ इ कै इण मकान मे लाइट कोनी ।

—थारो दिमाग ता जागासर है का । बा रीसा बळती बोलै—म्हेँ
थाने सौ दफ कैय राह्या है कै म्हेँ सू फालतू टिरपल्या मती बरघा करो ।
थारो ओ दशन म्हारै आगै ना बघारघा करो ।

—म्हारो कोई दशन कानी ।

—आ किया हुय सकै ।

—क्यू ?

—जिको आदमी बिजळी पाणीआळो आपरो घर मवान छोड र
इण टापरियै म रवण नै तयार हुया बीरो बाई दशन नी हुव, ओ किया
सम्भव है ।

—म्हेँ म्हारी मरजी सू घर कोनी छोडघा । म्हेँ दरद रै काटा सू
बीधीजण लागू । लाचारी रै मळबै हेठ दब जावू ।

—म्हारै कैया छोडघो हा काइ ?

—नइ ।

—तो ?

—म्है शांति चावै हो । आ बाँया पछै म्हारी आँख्या आग सूदखोर सठ री मूगली शयल घूमण लागी । घूणा-मी-व हुवै । म्है वीरै मूण्डै माथै धूकण री कल्पना कर र राजी हुय लेव—मन ई मन ।

—बोलो बनी, चुप बयू हुयग्या ?

म्है बीनै बाडै जवाब देवू ? म्हारी लाचारी सू बा गावाबिफ हुवै आ बात ता आय कोनी । बा ई जाणै है के म्है वैन रें ब्याव छातर सात हजार रुपिया माथै करधा हा । गैणो-गाठा अढाणै घरधा पछ ई सठहो रुपियै सैकडै माथै देवण न नीठ तयार हुयो । सित्तर रुपिया तो ब्याज रा ई हुवै । मूळ प्यारो । निणखा इत्ती कानी के करजो हूळको कर सकू । तिणखा सू तो बम दाल रोटी रा धावा धिक्को रैव । आखिर म्है हार र घर भाड उठाय दीनो । सवा दा सौ रुपिया किरायो मिल जाव । अर म्है इण मकान रा खाली तीस रुपिया दवू । अब ता ले देय र दो बरस और काढणा है । पछै घरू घर म जावूला परो । लोग घणाई मँणा-भीसा मारै । बारी बाता सू छानी म छेक्ला सा हुवै । पण जोर बाडै, म्हार साम ब्याज गी कैद सू छूटण रो और काई रस्ता ई कोनी । जे म्है आ नई तवडतो तो हुय सक ब्याज री परत-दर-परत चढधा ई जावती । बा परता हेठ समूचो मकान अलोप हुय जावतो ।

शुरु म तो जोडायत नै ई म्हारी आ स्वीम दाय आयी ही । उण कयो व आ तरीको कोई बेजा कोनी । तीन च्यार बरस थोडी तक्लीफ भुगत लेवाला पण अठ आया पछ वीरा ओळभा आज ताइ बगत बे बगत चालता ई रैव ।

—यन अठ तक्लीफ काइ है ?

—आराम काइ है, औ ई गिणाय दो ।

लखावै के बा आज खरी-खरी सुणावण माथै उतरपाडी है ।

—आदमी दोनू-टक रोटी खाय र सुख सू सो लवै ।

बा म्हारी बात बीच म ई काट र कैव—दानू टक रोटी तो बुत्ता ई खा लव अर रैयी सुख सू सावण री बात, बा इण टापरियै म वठै पडी है । आज ई देखलो अेक बज रैयी है, पण हालताइ नीद कोनी आयी ।

—म्हन तो आयोडी ही, ये ई जगायो म्हनै ।

—घाने ता अकूरटी माये ई नोद आ सके, पण म्हन कोनी आव ।

—ता पछे रानीजागा कर परी । कवे ता घुपरा भजोर म्हें ला दू ।

म्हें साचू, आ बात गुण र वा हस दयली, पण आ बात कानी हुव ।

वा बँठी हुय र आपरी पोणडी खुजावण लागी—आ माछरा ता नाक म दम कर राख्या हे ।

माछर तो म्हनै ई ग्राव पण म्हें घुपचाप बरदास्त करता रवू । खाज करता इ बा कवेली—अहं टापरिय म रेवण स बाइ फामदा जठ ना तो बिजळी हे अर ना पाणी । घाली माछर ई माछर हे ।

टेंगा रे छपरिय माथ जोसा घासण लाग । वित्ती इ ताळ ताई आवाज गूजती रेव—अक्या अक्या अक्या ।

वा भळै बडबडाव—ह राम । कठ हाख्या हे इण कवूतरघान म ।

जोसा डेड फु ऊची भोत स्सारै बँठ र बीडी सिळगाव । बीडी रो धूवो पसर र इनै डागळ कानी आवण लाग । वा धूव री बडवास म्हार माय ताइ उतर जावै । धूव री बडवास र कारण म्हन घासी आवण लागै । म्हें घासी रोवण री काशिश करू । इत म ई वा घासण लागै । बठोन जोसा री धामी लगालग चालती रेवै—अक्या अक्या ।

अर इणी बगात भा जाग जाव । कव—ये आधी रात घासता ई रैवोला का घटीखण जपोला ई । घासी आव जणा पछे बीडी बाळान पीवो ।

जोसा बीडी बुझाय र फेंव दवै । घासी हालताइ चालू हे । फेर पसवाडा फोरण सू टण बाजता रेवै खड खड खड ।

—घास इत्तो ई कानी करीज बाइ ।

—बाइ ?

—वाने आगला नै कय दो क दूजै कानी अळघा बठ र बीडी पीया कर ।

—सू ?

—म्हनै बीडी रो धूवो आछा कोनी लाग । बडवास भरीज जावै ।

—म्हारै सू कोनी कैथीजै ।

—गरम आवै काइ ? लागै, आज बा टोट कसण माथै उतरघाडी है ।

—नइ ।

—तो पछै ?

—चोखा कानी लागै ।

—पण काइ ओ चोखो लागै कै आपा अठै सावा अर घरआछा रै अलावा बारला ई आपा नै दखै ।

—स रो ज ।

—काइ आ चोखो लागै कै आपा घर रो घर किराय दय र इण टापरियै म रवा ?

—स रो ज ।

—काइ ओ चोखा लागै कै बबलू रा दूध बद कर परा र बीन चाय पावा ।

—स-रो-ज ?

—काइ ओ चाओ लागै कै टरालीन रै जुग म थ सती कपडा पैरो अर म्हैं बीस-नीम री मस्ती धोनी ।

—स रा ज ।

—थान कदैइ हीण भावना कानी सताव ?

म्हैं चुप हुय जावू । आज बा भिजोय भिजोय र जूता भारण माथै उतरघोडी है ।

—चुप हुयग्या काइ ?

—अब त ई चुप हुयजा । नइ तो ? घमकी हुवा म गूजण लागै । वा चुप हुय जाव । पण आ चुप्पी छहली कोनी । बीरै ओछभा रा सिल-सिला अठै ई कोनी र्कै । थोडी हुवा लागताई अँ खीरा भळ सिलगला ।

थोडी ताळ ताई जाभै कानी दय्या पछै म्है पसवाडो फारू । बीरी पीठ म्हारै कानी है । म्हैं हाय लम्बा कर र बीरी कमर माथै घर देवू । म्हारी आगळघा बीरै नरम पेट माथै तिसळण लागै ।

—थोडी इन सिरक कनी ।

—हू ss ।

—कित्ता दिन हुयग्या ।

—ता म्है काइ करू ।

—सरोज ।

—हुह ।

—थारी इच्छा कोनी हुवै ?

—कोई ढगसर जागा तो हुवै आपा कुत्ता कुत्ती तो पकायत कोनी के सडक माथे ।

—पण आ सडक थोडी है ।

—यारै खातर कानी हुवेला बिने सिरको परा ।

बीरी बात रो म्हारै माथे कोई असर कानी हुवे । बा की अळधी सिरके ।

—दया काड कर गेली । म्है बीने म्हारै कानी खेंचू ।

—इतो ई काड ह तो घरआळा टापरों बाळन नै छोटयो हो काई । ई वगत बा हमेशा आ ई बात केवै । बीने प्राइवेमी म खलल पसद कोनी । पण खाली प्राइवेसी खातर म्है अबार बो घर खाली कोनी करवा सकू । ब्याज अर बाणिये रा भूत म्हारी आख्या आग नाचण लाग ।

वेरी आवै । सागई घासी । छाती माथ हाथ घह । झर झर करती लखाव । सगळो डील सभाळू । लागै, ओ ढाचा पुराणो पढ्यो है । ठीक इणी मकान दाई जिण म सरोज रवै ता है पण पसद कोनी कर म्है बीन राजी करण री तजबीज सोचू ।

—सुण है । कैय र म्है बीन म्हार कानी खेंचण लागू । दस्त म ई बबलू रोवण लाग । बीरी आवाज सुणीजै—दादी मा म्है टट्टी जासू ।

मा मरोज नै हेलो पाह—बहू बबलू नै लेयै दखाण ।

बा रीसा बळती उठै । बीरी बडप्रडाट सुणीज—कीडा मकाडाआळी जिदगी ई कोई जिदगी है की आराम कोनी ।

बा बबलू नै लेय र हेठ जाव परी । थोडी ताळ पछ म्हार पण उपर माछर खाव । उठ र खाज करण री इच्छा हुव पण उठू कानी । दूजै पण र अगूठ सू ई खाज कर लवू । आहिस्ता-आहिस्ता ।

जीसा री घासी फेर शुरू हुम जाव ।

बा बैँवै—तो, भळें गुरू हुयग्यो ओ छटराग ।

य भीत रो सहारो लेय र बैँठ जावै ।

बैँ वोढी सिलगा र खेंचण लागै । धूवै री बडवास ढागळें कानी पसरण लाग । अवार आ बैँवैली—वोढी रै धूवै सू म्हारा जी अमूजण लागै ।

म्है वोढी ताळ उडीवू । वा की कोनी बोलै । वा घासै । म्हनै अक मौको हाथ आवतो दीसै । सोचू इण री पसव सू तर गदन माथै झुक जावू । पमेवै सू तर डोल ड्या लागै जाणै ओम मे भीज्याटा गुलाय । ओस मे भीज्याटे गुलाय री मुगध कनै हुवता थकाइ हाथ कानी आवै । कोन की अळघो रैवै । म्है जद कदैई कागिस करू वै इतै म ई आ दुमजिले मवाना री बत्ती जग जावै । अर कदैई जीसा री वोढी रै धूव रा परनाळा खुल जाव । कणाई पाणी-पशाव खातर कोई उठ मरै अर छहारो कर र ढागळ आवण री सूचना दव । समळ जावो म्है आवू । अर कदैई बीरो जी मारो कोनी हुवै । फेर इणी सिलसिले मे केई-कई दिन बीत जावै । कदैई-कदैई तो पंदर-पन्दरै दिन निवळ जावै । पन्दरवै दिन री रात ताइ बेचैनी बघण लागै ।

पसवाटा ई-ममवाडा ।

पपकी आवै । फेर माछर खावै । आख खुलै । सरोज कानी दखू । गरमी रै कारण उण ब्लाउज रा हुव खोल राख्या है । घोळी चोळी रा गोळ-गोळ कप ऊचो उठघोडो नरम मास । सास तेजी सू चावण लाग ।

—सुणै ह । म्है बीर हाथ लगावू ।

अक मिनट ई सोवण ना दिया ।

बीरी आवाज म रोस रा बतूळा उठता दीसै । मन मार परा रैय जावू । समाज र वा रिवाजा नै गाळघा काडू जिका र कारण रीत रा स्सै रायता करणा पड्या । घर रो घर छाड र इण टापरिये म बळघो । अठ तीन मिनट रा मुख ई करमा मे कोनी । इण मुख खातर आदमी जीवै अर अठ इणी रो टोटो । रोस ता इसी आवै वै बी सेठडै रै खातै म लाय लगा दू ।

बीनै माछर खावै । म्हनै ई खावै । म्है की । कोनी बोलू । बीस

कोनी । बा बडबडावै—अँ बाळनजोगा भाछर तो सोवण ई कोनी दै ।

—सुणै है ।

—काई है ? आवाज म खीरा-सा उछलतालखावै । लाग की कैवता ई बम्बाडमेट शुरू कर देवैली ।

—काल सरसू रो तेल लासू ।

—मालिष करण नै ?

—हा ५५ ।

—बीसू फायदा ?

भाछर कोनी खावै । म्है मन ई मन राजी होवू । आ सोच र कै अबकै असली मौके माथ पतै री बात कैयी है । पण म्हारी सगळी खुशी हवा म उड जावै । बा कब—अर पछ सगळा डील दाळिया-पक्कीडा दाई गिधावैला जिको सरसू रो तेल लावैला हुह ।

बा पसवाडो फोर र साजावै ।

म्है आभ कानी देखू । रात आखिरी सासा गिण रयी है । मतलब साफ है । आज रात भर सोइज्यो कोनी खाली झेरया ई खावता रया । परायी रोसणी बोडी रो धूवी अकखो अकखा भाछरा री करामात अँ स्सँ म्हारै सुख रा वैरी है । आरै ई बिच्चै म्हार सुख र असली बरी रो चेहरो आख्या आगँ घूम जावै ।

पसवाडो फोरू । सरोज रो मूण्डा म्हारै कानी है । घाळी चाळी रा गोळ गोळ कप कपा म मास गुलाब री सुगंध स्मा की अणछुयो रैय्यो आज । म्हारी आख्या बठ टिकी रवै ।

रगा तणीजण लागै ।

अब हवा की-की चालण लाग ।

अर इणी बगत तेलिया रो मसीद सू मुल्ल रो बाग सुणीजै—अल्लाह हो अबवर अल्लाह हा अबवर ।

अगूण म की-की उजास पसरण लाग । दुमजिलै घरा सू गिल धिल री आवाजा आवण लाग । रात रा खुमार उतारता हुवला ।

आखिरी मामा गिणनी रात म अबर भळ बिम्मन आजमावण री मानू । बीरो बाधो पक्क र खुद कानी घेंचू अर अँक बुत्ता नय लवू ।

—ऊ हूँ ॥ बा आलस मरोडै—काई आप्त है ।

—देख, हवा छूटगी अब तो ।

—हा ॥

—आव हठे चाला । मूँ बीरी खुशामद करू ।

—क्यू ? बा समझता थका नासमझ बणण री काशिश करे ।

—देख नी कित्ता दिन हुयग्या ।

—तो मूँ फाट करू ?

—लै-लै अबे बाल परी । मूँ भल्ले खुशामद करू ।

—हुह ! बा की गरम हुव ।

हवा रो लैगको आवै । पसेवै सू तर डील नै की आराम पूगी ।

म्हारी आख्या गाल कपा म कस्याडै मास माथै टिक जावै । लागै कै आ रो आकार बध रयो है । म्हारा हाथ बा कानी सिरवै ।

—आव, हेठ चाला ।

—चालो ! बा हुक ढकती कैवै ।

मूँ हेठ जाय र पेशाब करू । माय जाय र सो जावू । सरोज नै उडीवण लागू । बन आवता ई बाथा मे झाल लेवू । डील म रगत तेजी सू रमण लागै ।

लागै कै आ रो आकार बध रयो है । म्हारा हाथ बा कानी मिर्कै ।

अर इणी बगत जीसा घासता हेठे आवै । बारी आवाज सुणीजै—बहू, लोटो कमरै म दीसै थोली जतायै देखाण ।

बानै जगल जावणो है । वै बीडी फूक अर घास ।

—आरो तो राम निसरघोडो है ! अंक मिनट ई सुख सू कोनी सोवण दै ।

बा हुक वद करती कवै—जैडै जीवण मे काइ भदरक है ओ मकाम बदलो बाळा कनी ।

मुण र मूँ चुप रैवू ।

वेडौलो दिन

असल म आज तो दिन रा शुरुआत ई गलन हुई ही । दिनूग उठता इ दातण करण खातर मजण री शीशी उठायी तो बा साव खाली लाधी । बीरै मन मे रीस रा बतूळियो उठया अर मगज मे बढग्या । उणी बगत जोडावत स्टोव म तल भरण खातर बठै आयी । उण खारी मीट सू बीनै भेख्यो । बा बोली—हऽ म्हेँ थानै काल कवणा ई भूलगी क मजण तो निवडग्यो ।

बो की बोत्यो कोनी । माय रो माय भुसळीजतो रैयो । गधी कठई नी । पतो नी कद सकर आसी । बगतसर देख कोनी कै कुणसी चीज कद नावणी है । अँन बगत रापया तिडकाय'र ऊभ जासी । म्हेँ तो भूलगी । हुह । भूत्योडी ज है । सकर बायरी ।

बो माय रा माय भुसळीज हो । भुसळीजतो भुसळीजतो इ डागळ गयो परा । डागळै ऊमर नीम र बिरछ नै ताकण लाग्यो । नीमडै री डाला मायँ चिड्या ची ची करै ही । जेकवानी कागला काव काव करै हा ।

बीनै लखाया कै चिड्या री ची ची दब रैयी है । बस कागला री काव-काव ई सुणीज रयी है । काव काव खाली काव काव ।

बीरै मगज म जोडावत रा बोल गूजै—म्हेँ तो थानै काल कवणो ई भूलगी । फेर सुणीजै—काव काव ।

उण वाल्टी माय सू लोटो भरघो । मूण्डै माथ पाणी रा छाबका मारचा । आख्या मसळो । पछ मूण्ड म पाणी भर'र गरारा करण लाग्यो । खखार परो गळा भाफ करघो । जीभ मायँ आगळ्या रगडी । तीलिय सू मण्डो पूछया । आभ कानी देख्यो । आभा अँबदम साफ हो । अँकदम सनटी ।

जाणै कारी पाटी हुवै ।

बीरी निजर नीम कानी भलै गयी । चिड्या हालताइ ची ची करै ही । कागला ई काव-काव करै हा । बीर मन मे खीला-सो खुबम्यो—काव-काव ।

काव काव री आवाज सू भारी मन लिया बो कमरै मे आयो । काग-मियो लेयर पट्टा बावण लाग्यो ।

बीरी जोडायत चाय बनाय'र लायी । चाय री गिलास बीनै दीनी । उण अक गुटको लियो । गुटका लेवता ई मूण्डै रो स्वाद बिगडम्यो । मगज मे कागला री काव-काव गूजण लागी । रीसा बळतो बाल्या—आ चाय बनायो है का ऊकाळी ?

—क्यू काइ हुयो ? बीरी जाडायत पूछ्यो ।

—न पली अक गुटको लेयर देख ता सरी । बा बाल्यो ।

बीरी जाडायत गुटको लीनो । बाली—अरे, खाण्ड घालणी तो भूलगी । लावा गिलाम म्हनै पाछी दवो । खाण्ड घालर दूसर ताती कर लावू ।

—बस हुयगी ताती । रैवण दै ।

—बैवो तो दूसरी चाय बनाय दू ? उण मनवार-सी करी ।

—खाली पूछती रैयै बनाय ना । उण रीसा बळता कैयो ।

बा रसाई घर मे गयी । नुवी चाय बनायर लायी । बो चाय पी परार बहाण्या री पायी लेयर बैठम्यो ।

बा टीगरा न उठावण लागी । टीगर उठ'र कुरला करण लाग्या । पछै दूध पी'र पढण नै वठम्या । राजू आपरी सवाला री किताब लेयर बीरै बनै आयो । उण मवान देख्यो । गुणनखण्ड निकालणा हा । उण दो-नीन दफ मगजमारी करी, पण उत्तर मित्या कानी । बीनै खासा झूझळ आयी—अवार दुजा काम करलै । ओ सवाल पछै बतासू । कयर उण जेकर आपरी गैल छुडायी । अदीतवार न अक आई आफत है । टीगर पोथी-पानडा लेयर सारै पड जाव । आवै जावै बी कोनी । स्कूला मे मास्टर जानै काइ पढाव है ? 'डज' नै तो 'डोज लिखै अ टीगर । चाल र जीवडा थाडी ताळ बारै चाल । उण मन ई मन कैयो । लखायो क नीमड री डाळा मायै हातताइ कागला बोलै—काव-काव काव-काव ।

उण आपरी तहमद खोल'र खूटी माथे टांगी । पँट बुशट पँरघा । कागसियो लेयर भळ पट्टा बाया । मूण्डे माथे हाथ फरघो । दाढी कर लेवणी चाइजै ही, पण रँवण द र जीवडा ।

वो घर सू बारै निक्कळण लाग्यो कँ बोसू पैला ई जोडायत कँयो—जीमर जावता नी । आग रा बोल बीरै गळ मे ई अटक'र रँयग्या । बा जाणै ही क भरतार लखणा रा लाडा ह । भायला म जाय'र बैठघा पछ-उठण रो ठिकाणो कोनी । छुट्टीआळें दिन दोफारा तीन तीन बजी ताइ पाछा कोनी बावडै । बा उडीकती उडकती कायी हुय जाव । बीनै जीमाया बिना बा जीमै कोनी ।

बा की कोनी बाल्या । बीन चुप दख र बा भळै बाली—म्है कँयो, जीमर जावता नी । थे कवो नो पैली च्यार फलका उतारदू । ताती रोटी री होड हुवै नड तो मोडा आसो जित्तै रोटी ठण्डी दीप हुय जासी ।

—खाली खावण नै ई जलम्या हा काइ ? वो बोल्थो । रीस म हुव जिकै दिन इयाई करै । रोजीना अंक ई दलील देवै—अरे, धान रा कीडा तो कोनी आपा । मिनख जमारो लियो है तो काई ऊचो काम करा, बा बात तो आथ कानी । बस, रोटी रोटी री रट है । मोटो खावा ता किसी सास छीजै है ? हुह !

वो घर सू बारै आयो । नीमड कानी देरया । चिउघा उडगी ही । पण कागला हालताइ बैठा हा । बा काव काव ई चालू ही । बीरै मगज री नसा तणीजगा । काव काव काव-काव ।

साइकिल माथे चढर बा सोधो पलिक पाव गयो । जेक बैच माथे जायर बैठग्यो । बाग म फिरतै लाग़ा नै देखतो रँयो । साइकिल लेयर पाछो टुरधा । गगा यियटर कानी सू आटो मारर निक्कळण रो विचार करघो । 'साधना लाग्योडी ही । बीरै मन म काइ जचो कँ साइकिल जमा करवायर टिकट लिया अर हॉल म बडग्यो । इटरवेल म दा कचोळघा घायी । तीन बजी बार निक्कळ्यो तो गिरधारी गणपत अर शिव तीनू साथ ई मिलग्या । भायला नै दखता ई ताण रो प्रोग्राम बणग्यो । गिरधारी बोतयो—आज तो म्हारे घरा रमसा ।

च्याह 'सीप' रमण लाग्या । वो अर गिरधारी पाटिनीर घण्ट्या-हारणे
आठ्या सनीमा दिखासी—आ शत ही । पाच वजी ताई फेमलो-हुय्यो । व
दोनू जीतग्या ।

गणपत बोल्हो—धारी फिल्म ड्यू रैयी । मरेजी-आव जणा वकीर
लिया । दिखाम देसा ।

गिरधारी बोल्हो—गैलो हुयो हे बाइ ? काल री कुण देखी है लाडी ।
आपण तो आज ई नेग्रणी है ।

वो ई जाश म आयग्या । सागी वात उघळी—आज ई देखा ।

छव सू नवआटी फिल्म देखण नै गया । फिल्म सू छूटयो जितै साडी
नव वजगी ।

—आज तो यार भूखा मरग्या । शिव बोल्हो—दिनूगं घरा सू बेगो ई
निक्ळग्यो हो ।

वो बोल्हो—हा यार, म्हे तो आप भूखो हू । घरा लुगावडी यारी भूखा
ठोकीजती हुवैली । बीम अक जैव यारा बळै । जीमाया बिना जीम कोनी ।
बा की-की पछतावता सो व बोल्हो—घरा सू निक्ळती वगत लाग कौयो ई
हो कै जीमर जावो । पण म्हे तो मुणी-अणमुणी करर आयग्यो । सच्ची,
आज तो बेजा हुई ।

वा साइकिल माथै चढर खाथा खाथा पैडल मारण लाग्यो । रस्तै
मे भुजियाआळ री दुकान सू पाव भुजिया लिया । मिठाईआळी दुकान
गया । आधा किलो खुरमाणी ठूगं मे वधवायी । दोन् ठूगा हाथ म झेल्य
अर साइकिल माथ वँठग्यो ।

वो घरा पूगण खातर बावळा सो व हुयग्यो ।

जोश मे आयर पैडल मारण लाग्यो । अचाणचक खाडो आयो अर अक
भचीड सागै साइकिल उछळी, पण वा पडतो-पडतो बच्या । सागै ई काना
मे अक आवाज गुजो—फटाक् !

लारलो ट्यूब बस्ट हुयग्यो । साइकिल ठसगी । बीर हाथ सू ठूगा
छूट्या कोनी आ ई भली हुई ।

वो भारी मन सू साइकिल घीसण लाग्यो ।

घरा ताई पूगता-पूगता लिलाड माथै पसेवो आयग्यो । साइकिल

आगणें म धरी । ऊपर दख्यो । बमरें में बत्ती जगै ही । वो ऊपर पूम्मा । जाड़ायत जागै ही । टीगर सूता हा ।

—लै आव परी, जीमला । बा बाल्या । पण बा टस सू मस कानी हुई । बा रसोई घर म गया । बटोरदान खोल्यो । रोठघा सू भरयोडो हा । हाडी उघाड र दखो । साग ई पन्था हा । बा पाछा बमर म गयो । बाल्या—
धनै सौ दफ कयोडा है नी कँ म्हनै ना उडोव्या कर । तू पार जीम लिया कर । जीमी कयो कोनी ? ह ?

—म्हनै भूख कोनी । कँयर बा रावण लागी ।

बा बीन मनावण लाग्यो । गिलगिलिया कर र हसावण री काशिश करी । दो घ्यार बुक्का ई लिया । उण बत्ती बुझायी अर बीन बाथा में भरलीनी ।

तूफान र कारण समदर री उछाळा खावती लहरा दाइ सासा उछाळा खावण लागी । तपती सासा री आव स डील पमवै सू रेब-वेब हुमग्या ।

घाडी ताळ पछ रसाईघर म बत्ती जगी । धाळी री खडखडाट सुणीजी । बटोरदान खुल्या । ठूगा खुल्या । दा जणा र जीमण री आवाजा आव ही ।

वो दिनगै उठघा तो डागळै माये ऊभ न चिडघा री ची ची री आवाज सुणीजी । आ आवाज सुरीली लागी बीनै ।

वो राजीमन सू आभै कानी दखण लाग्यो । रातआळी बाता याद कर र मुळक्ण लाग्यो ।

अचाणवक ओक कागलो डोळी माथ आय र बैठग्यो । बा बोल्या—
काव-काव काव-काव ।

उण हाथ ऊपर कर र कागलै नै उडायो—हिष्ट ।

थे कद मरोला

आफ्न ! आ ता वजा हुइ नी । म्हैं थारा नाव ई भूलग्यो । पण खैरसल्ला, नाव म बाइ पड्यो है । अर फेर थारो किसो अक नाव थोडी ह । असल मे ता थारा काइ नाव ई कोनी । थे ता रग रूप आकार बिहूणा हो । थे आख्या सू दिखा बानी पण ता ई म्हारें बिच्चे चौईमू घटा मौजूद लाधा । थारो तो बैवणा इ काइ । थ अठ हुवो अर बठै री बाता बतावो । थे कठ री बाता कोनी बतावो ? थारो तो काम ई ओ इज है । अब देखो नी, रोजीनाआळें दाइ थे आज भी घरा सू निकळ्या हो । यान साग सब्जी लावणी है । जच जाव तो थे दूजी जिसा इ खरीद र ला सको । बिया अब थारी उमर इत्ती कोनी क थे भारी जिसा उठाय सको । थारी काठी मजबूत कोनी । इक्यातरै-तीजें हाड-पग ई कुळण लागै । पण थे इण बाबत दूजा न की बतावो कोनी । दूजा न ता थे आ ई कैवा क जवानी म कसरत करधा करता हा । हुय सक, या दिना कदै-कदास महीनै मे दस बीस दण्ड-बैठका काढी हुव का पछ दो-च्यार दफ मदावा घुमायी हुव, का गणेश चौथ न अखाडै मे कुस्ती लडी हुवै अर हर जेक दफै चित्त हुया हुवो । हुवो काई, हुया ई हा कवा कोनी आ बात थारी है । पण खैर, म्हन काई, जो की भी हुया हुवै ।

थारी कुण-सी बात भाथ भरसो करा ? खुद रै मूण्डै सू आज कथ्योडी बात थे काल भूल जावो । लारली वार्ता भूलता छता रोजीना अक नुवी बात गोड घड र नसी चलाण करो कें सामलै न सोळै आना खरी लाग । थारी खरी बाता रा पात्र थारा ई पाडोसी हुव । पाडोस्या बाबत थारी रुचि जरूरत सू की बती ज है । थे बारा इत्ता चावा हो न बारै बंद कमरा री

घबरा बारें लेय आयो। नर अर अळघें सू धानें कित्ता-चाइ साफ-साफ दीय, म्हनं ठा कानी, पण थार चस्म रा नम्बर दिनोदिन बघ रया ह इण मे गोळ नी। जिवा रें बंद कमरा री घबरा थ लावा बें धान मूण्डें ई कोनी लगाय। धारो डागळो भी इतो ऊचो कोनी कें ये अठी-उठी झापा घाल सवा। अर फेर जे धारो डागळो का तिप्पट इत्ता ऊचा हुव क ये पाडोस्या रें कमरा रा दीठाव देय सवो तो ई म्हने कोई बात बणती निजर कानी आव। लोग इत्ता तो समझदार है ई क आपरें माळियें म जोडायत न मुलावण सू पैलो छिडकी दरवाजो तो जरूर ढक्ता हुवेंता। जे किणी दिन छिडकी दरवाजो ढक्का भूल ई जावें ता पछे धारें चस्म रा नम्बर राडो बण जाव। पाच हाथ अळघ ऊर्भे धारे ई टावर रो चेहरो पासू ओळखीजें कोनी तो पछ पचास हाथ अळघ माळियें रा दीठाव किया दय सवो ?

म्हें डागदर री बात केंवू तो ये बीनै अनुभव बायरो कय र भाडण लाग। आख्या र डागदर रें साग-सागें दूज डागदरा रा माजना भाडो बें यारा। ये कवो क डागदर मरीजा री रस्ती भर ई परवाह कोनी करें। आपरें वाड री ताजी भाती नसां लार गला हुया धूमै। अक्कानी मरीज विछावण माथें पड्या छेवडली सासा गिणतो हुवें अर दूज कानी डागदर भरवा डीलआळी नस नै लिया किणी खुण म ऊभो गावतो हुव—थार खातर लावा म्हें आसमान रा तारा जी। ये अस्पताळ मे कित्ता दिन रेंया, कुण जाण। पण ये जै बाता इत्त विश्वास स कवो जाण बठ राजीना फेरी देवण न जावता हुवो।

थार ई शब्दा म आ भी कय सवा क डागदर अस्पताळ री दवाया बेचें। सैम्पल तकात गरीबा नै मोल देवें। खुद री प्राइवेट प्रेक्टिस सारू आधा हुया धूमै। जिकें घर म मरीज दखण नै जावें, बी घर री बहू-बेटी बासू अछूती कोनी रवें। जेक दफें धारें घरा भी डागदर आयो हो। थारी जोडायत री तबीयत की नरम ही। थार घर म अट्ठार बरसा री जोध जवान बेटी है जिणनै कम्मो केंय र मुलावो। बी बगत कम्मो कमर म ई ही। दखो सा अव कूड ना बोल्या। अक्कदम साची केंया। कम्मो ने देख र डागदर कोई

अड़ी बड़ी हरकत तो बानी करी ? अर जे की करधा तो था गळीआळा नै
चौ बाबत की बतायो किया कोनी ? थाने आ बात गळीआळा नै जरूर
बतावणी चाइज ही—बा री सावचेती खातर ।

थाने याद है नी जद डागदर खन्ना थारे पाडोसी पवार रै घरा आयो तद
थे इण बात री तह मे पूगग्या क डागदरिये पवार री छोरी न फसाय सीनी
है । बीरा ध्यान पवार री लुगाई री नाड देखण मे कोनी हो । वो बीरी छोरी
सार्गे दिमागी आटा उलझावण म लाग्योडो हो । जिकी बगत वो रक्का लिखै
हो, बा बगन मन ई मन गीन गावै हो—आवा गौरी, थाने सैल करावू
आसमान री । इणी गीत म मगन हुवण सू डागदर गळत इजेक्शन लिखग्यो
अर बापडो पवार रडवो हुयग्यो । केई जणा अ वाता सुण र थार माजन मे
घूड न्हाखै—थाने शम कोनी आवै ? बी बगत थे जरद सू पीळी हुयोडी
बत्तीसी छोदी कर दवा—ह ह ह म्है कूड कोनी बोलू म्है खुद
म्हारी आख्या सू नेख्या भगवान री सौगन ।

भगवान री सौगन खाया पछ लोग थारी उमर री मुलाहिजो कर जावै ।
बिया म्है जानू क थारी को उमर कोनी । थे टाबरा भेळा टाबर हो, बूडा
भेळा बूडा हा जवाना बि चै जवान । बूडिया थारी बाता म रस लेवै ।
थान थारलो चैप रोग लाग्योडो है । अक रोगी नै दून रोगी री राम बहाणी
मुगगै म मजो आवै । औ कारोबार इफारको हुपा घणी ताळ कोनी
चाल ।

पण औ घघो गिव एण्ड टेक री फिलोसफी माथ टिक्योडा है । औ ई कारण
है क आज ता चाल रयो है । थे बान दूजा रै घरा री गुप्त बाता बतावो ।
बै रस लेय र सुणै । जिण बगत बै बात शुरू करै थे रस लेवो । थे जिका
री बाना खो ब्राइ र लावा बै खु आपरै बाबन इत्तो बानी जाणै । अक
बान तो छूगी । अरे हा थे अ वाता खानी बा लीगा बाबन को, जिका
थारी मण्डनी म हाजर कानी हुबै । जे भाई जोग सू बा आदमी थार मजमै
बानी आर तो दीब जावै तो थ बडै मू टुर बक्षीर हुवो । गुदो कुबरत

बुचरता बिणी काम रो ओलो लेय र इनै बिने हुय जाव । बीर गया पछ पाछा बठै ई आय जमो । थारा ठाइया पदया है । वाता री लाछा चाटण रा शौकीन बठ आय हूक । थारी वाता ई रसीली अर गरम हूवै । पवार रो बिस्सा खतम हुव तो जोशी री कथा चालू । जोशी पुराण रा थे चस्मदीठ गवाह हा—औ कैवणा विरथा है । थे ता हर जेक काण्ड रा चस्मदीठ गवाह हुया ई करा । औ ई कारण है क मन म आव जिया बात सुणावण रो हक थात है ।

जाशी थारै सागँ दफ्तर मे काम करै । बीर दो छोरा है—पलो पच्चीस रो अर हूजो बीस रा । दोनू परण्योडा । थारो कैवणा है क बडोडो छोरा आपर भाई री लुगाई साग खावै-पीवै । थे कवा कै छोटाडो छारा नाजर है । था बन आ बात बि्या पूगी ? काइ कैयो ? था जोडापत बन सुणी ? ठीक है । बी बन हवा मे उडती आयी हुवैली । नद तो था खुद ई सुणली हुवैली । थे केई बाना इया ई उडती-सी मुण लिया करो हो । पण थारी छाती रा धक्कारा बी दिन बध्म्या जद जोशी रै डागळै थाळी वाजी । छोटोडे छोर र छोरो हुवण रा हरख । पण थाळी री क्षणकारा सागँ थारै मन मगज मे नीडा मुळबुळावण लाग्या । डील म खाज आवण लागी । बापटा चालण लाग्या ।

साग लेवण रै मित थे घर सू निकळया अर जाय पूग्या ठाइय । टेप चालू—बस देख लो । हुयगी नो म्हे कैवता बा इ बात । जग्गुडै री लुगाई आपर जेठ सू । औ छोरो बो रो ई है । ही-ही ही । थारो ही-ही पछ साम बैठपो अेक छोरो बोल्थो—क्या माइता, थारा सैग टावर तो थारा ई है नी ? आ बात सुणता ई थार मूण्डै भाथै डाम्बर पुतग्यो । थारी हालत बी ऊदर दाइ हुयगी जिका चीलख नै झपटती देख र आपरो बिल भूल जाव । आध्या मोच र धूजण लागै । बी बगत तो थे बठै सू टुरग्या पण साग लेम र पाछा आया जणा बो छोरो बठ कोनी हो ।

अबै था बन साग रै अलावा बी री सात पुस्ता रो इतिहास पण हो । बीरी सातू पुस्ता रै लम्ब इतिहास माय सू बतमान रो अेक फाळ सुणावणो शुरू

करचो—धान ठा है ओ कुण ह ? अरे ओ भगतियो बळें ! म्है इ रा स्तें लक्खण जाणू रे ! इ रो अेक भायलो हो गिरधारी । गिरधारी चाळीसा पार । बी रो हीयो फुट्यो जिवो इ उमर म बीस साल री छोरी परणीज लायो । गिरधारी बापडो त्होडी रा लाखू लाड करतो पण बा बीरै हाय सू निकळगी । ओ भगतिया बठें आया जाया करतो । बस, इण कमीण बी री गळती रो फायदो उठायो । भाई म्हारो जा लाग्यो बी सू । लाज शम नै तो घोळ र पी राखी है आ । इय गोघै त्होडी री अक्कल काढली । बा रण्डार इ री फाक्या म आयगी । दूजें दै दिन गिरधारी री अर्घी उठी । आ कैय र धे निसकारो न्हायो ।

फेर कैवो—हे भगवान ! तिरिया चरित्तर जाणै न कोय, खसम मार सती हाय ! अबार कोई जे आ पूछै कै बा दोना माय सू किणी न जेळ क्यू कानी हुई तो उयळो तैयार है—जे थोडो क सुराख लाघ जाव तो ई भगतिय नै म्है काल वड घर री हुवा खवाय दू । पण साची क्या—जे थानै मुराख लाघ जावें ता धे पुलिस कनै जावो परा ? पुलिस रा नाव सुण र धान कम्प कम्पी कोनी छूटै ? कैवण नै कय सको क पुलिस काड जमराज आवें तो ई धे कोनी डरो ।

पण मावळ याद करो । बी दिन बी कुण हो जिणनै देख र धा पजामो भर हाथ्यो ? जुद्ध रा दिन हा व । धे थूक बिलोवता—शकूर रै घरा पाकिस्तानी जासूस रैवें । घर मे ट्रासमीटर यारो है । रात न डागळै सू बटरी रा चानणो न्हाखै । आ क्या कय र धे खाना हुया जणा घौळै कपडाआळो अेक आदमी धारै लार हुयग्यो । जेकात मिलता उण धारो मुरचो झाल्यो । धारो गळो सूक्यो । हक्डावता धे बोल्या—काइ बात है भाई ? उण आपरी जेव सू अेक काड काड र थानै दिखायो । देखता ई धारा माइत मरग्या । धारी पीठ माथै पमेवै रा रीगा ब्रवण लाग्या । धा बीरा पग झाल तीना । गळती कबूल करी । आग सारू मूण्डा बद राखण री सौगन धायी । उण रीसा बळता लात मारी—जा स्ताळा कुत्ता ! खुफिया पुलिसआळ री लात खाया पछ धा खतरनाक बाता करणी छोट दी ।

जाणन नै ता थे लाखू वाता जाणा जिका रै कारण दश रो बेडा गव हूयो रयो है। पण अबै थे बा बाबत की बोलो कोनी। बालता ई खत्ला पडण रो खतरो रैव। बळती सू कुण रमै ? आपा र ता जै नरम गरम मासआळी वाता ई आछी। आ रस भरी वाता म नर मादा नागा घूमै फिरै। सुणावण म ई मजा आव अर सुणनिया न ई चोखी लागै। दूजा नै उघाडा देखण रो रोग आपा सगळ्या न ई है। औ ई कारण है कै हर जेक रापया ढेर र था कनै ऊभ जाव।

आजकाळ थारी कृपा महावीर पर है। थे खबर लाया हो कै महावीर आपर घर म पजावण घाल राखी है। पण म्है उडती सुणी है कै थे महावीर र खिलाफ जै बाता बकता फिरो कारण कै वो कम्मो न देख र गाणा गाव। सीटी बजावै। महावीर थार घर बार घेरा घालता रैवै। था कम्मो नै डागळ नइ ऊभण रो हिदायत दे राखी है। थे बीनै समझावा—देख बटी दुनिया जालम है अर तू भोळी। पण बा थारी बात रो गिनार कानी कर। बीनै समझावण बुझावण बिच्चे अंक दिन थारी आख्या आडा तिरवाळा आयग्या। कम्मो सनीमा देखण न गयी अर पाछी कोनी बावडी। थ सारी रात उडीकता रैया। थारा जी आकळ बाकळ हुयग्या। दवी-देवता अर पित्तर स्स धाक लिया। पण पार पडी कानी। दिनूग सूरज रो तावडो थानै भटठी रो आच दाइ लखायो। बी वगत थार हाथ म जेक कागद हो। कागद कम्मो रो हा। कागद माथ महावीर भी की लिख र छाडग्यो हो।

बा चिटठी पूरी पढचा पली ज थारी आख्या आडा काच आयग्या। थ जचेत हुयग्या। घरआळा भाग दौड करी। डागदर न बुलवायो। डागदर रिपोट दीनी कै थारी हिरदै गति खगी। थ हुवता ता कैवता कै आ मोत हिरदै गति म्कण सू नी हुई। डागदर रो लापरवाही सू। थे छक्डली सासा सब हा अर डागदर बिम्न खुणै म नस सागै हस मुळक र बाता करै हा। अर, पण आज औ काइ ? थे कोनी तो ई अ वाता सुणीज रैयी है। जेक थ भरघा हो अर केई थ पदा हुयग्या। म्हनै तो ताखावै कै थे कदैई मरा ई कानी। थे ता मर मर र जीवा। बीचक तो फेरु ई किया ई मरया तो सरी पण थे ? अब म्है काइ कवू। थे खुद ई बतावो—थे कद मरोला ? दखो सा माराज ना हुवा। बस अंबर बताय छो कै थे कद ?

सोग सभा

सिस्मा मात बजी भेळा हुवण री तय हुई ही । गोपाळसिंहजी सवा-सात बजी पूग्या । बिया ता बान सगा सू पली आय र 'अमर निवेदन' र इण बभर री सफाई करवाणी ही । चावी ता बा फाल ई लेय खीनी ही, पण लिया पछ रमण न दय दीनी । रमण क्या बै म्है बंगा आय र कमरा साफ कर दसू । पण हालताई बीरा दरसण कोनी हुया ।

औ काम ता बजा हुया नी । हालताई कोई आया बिया कोनी ? और ता और, औ रमणियो ई कोनी बोळ्या । बीन आय र कमरो साफ-सूफ करणा हा । दरी बिछावणी ही । मटकी भरणी ही । स्स अंक ई डौळ रा है । कैय र गोपाळसिंहजी गाळ काढणजाळा ई हा क रमण आयग्या ।

—ज माताजी री साऽ । रमण बोल्हो ।

—ज माताजी री । गोपाळसिंहजी ठसक सू बाल्या—इत्तो मोडो बिया आया रे रमणिया । तन सादी छव बजी आवण रो क्या ही नी ।

—माऽ छोर रा पेट दूखण लाग्यो ।

—दूध्याडा ई है पेट । फालतू री बाता घणी हुयगी । अब काम लाग परा । चट देणी कमरो साफ कर न्हाख । अबार लोग भेळा हुवण दूकसी ।

रमण कमरा खान र झाडू साधण लाग्यो । उण कमरो साफ करयो । दरी बिछायी । मटकी भरी । फेर खुद हाथ मूण्डा घोय र गोपाळसिंहजी सामे आय ऊभो ।

—ठाकर साऽ कमरा साफ कर दियो ।

—ठीक है । जा सामे सू अंक कप चाय ले आ म्हार खातर । जेकदम बढक लाय भलो ।

रमण चाय लेवण न गया परा । गोपाळसिंहजी घडी दधी । साढी सात वजणआळी ही । जाधी घण्टा और लागसी लागडा नै भेळा हुवता । आठ पली शायद ई वळ कोई । अंडी काजी आदत घाल राखी हैं क । हुह ! घण्टा भर लट नै तो लेट ई कानी गिण । आसी जणा राप्या तिडका र वत्तीसी छीदी कर दसी—ह ह ह रस्तै म काई मिलग्या का पछै घरा सू निवळता निवळता मोडा हुयग्या का पछै रस्तै मे सा'व रो घर पडता साच्यो लगतै भाड अठ ई हाजरी माण्डता चाला । अवार कठई जीमण नै जावणो हुवै तो अध घण्टा पैली पूग जाव । बी तिन ना तो काई रस्तै म मिलै अर ना ई सा'व रै अठ हाजरी माण्डण री उपजै । वो दिन जे कोइ मिल ई जावै तो बी सू टळ र निवळण री तजबीज सोघ लेवै ।

रामलालजी अर शिवदानजी आयग्या । इ नै विनै देख र रामलाल-जी बाल्या—हालताई कोई आयो कानी दीखै ।

—आय जावणा चाइजै हा । शिवदानजी घडी दखता बोल्या—बियास थोडी ताळ और उडीक लेवा । हाल बजी ता पूणी-आठ ई है ।

गोपाळसिंहजी विन्नं खुणं मे ऊभा चाय पीवै हा । वा खाली गिलास खुणं म भेली अर कमर कानी आया । वान देखता ई रामा स्यामा करी ।

—आवो आपा तो माय बठा । प'दर-बीस मिनट और उडीक लेवा । आठ दस लोग आय जाव ता पछ ई मीटिंग शुरू करा ।

वै माय जाय र बैठग्या ।

सातक दिन पली दयालदासजी चालता रया ।

दयालदासजी कवि अर लेखक हा । बारी पाच पोथ्या छपी ही । अंक पोथी नै साहित्य अकादमी सू पुरस्कार पण मित्या । बारो हाट फेल हुयग्यो । लारलै केई बरसा सू व दिल्ली मे बसग्या हा । आ खबर अठै परसू पूर्ण । जणा अमर निकेतन मे सोग-सभा राखण री वान तय हुई ।

गोपाळसिंहजी अर दयालदासजी अंक ई मोहल्लै रा वासी । वै जित्तै अठै रैया साग उठता बठता । दिल्ली गया पछ चिटठी पत्री आवती । दयालदासजी आपरै सगा-परसग्या सू मिलण नै अठ आवता जणा गोपाळ-सिंहजी सू इ मिलणो कोनी भूलता । दिनूग साग बैठ र जूनी बाता याद

करता अर जोश मे आय र सिइया नै खाजरू री गोठ । बोतला खुलती ।
जिका सू आठ चालती, बार बाबत मम्मै-वच्चै री बौछाड करता ।

बारै रामशरण हुवण री खबर सुणताइ गोपाळसिंहजी न आपरी
जिम्मेदारी सतावण लागी । बा शहर रै सग कविया, लखका नै इण री
इत्तला करवा दीनी कै आज सिइया सात बजी अमर निवेतन म श्री दयाल
दासजी नै थढ़ाजली देवण खातर सोग सभा राखोजी ह । बा ओछा मे
आछा बीस पच्चीस जणा नै इत्तला करवायी । पण हालताइ पूगणिया मे जेक
तो वै खुद हा अर दा जणा साम बठा हा ।

जीवणसिंह सानै नदलाल आयो हो । गोपाळसिंहजी आ दोना कानी
देख्यो । ब आ दोना न छोरा छीपरा मे गिणता । कैवता कै नाक पूछण रो
तो शऊर कोनी अर बटा कवितावा लिख । कवितावा तो लिखै जिकी लिखै
चालो काई बात कोनी, आलोचना यारी करै ।

—अबै शुरू करो परा ठाकरा ! सवा-आठ सू ऊपर हुवणआळी है ।
शिवदानजी कैयो । कय र वै अेकर फेरु आपरी घडी दखण लाग्या कै
कठै ई बा सवा रो टोरा इया ई तो नइ मार दिया हुवै । पण आठ बीस
हुयग्या हा । आ दख र वै मन ई मन राजी हुया ।

—लोगडा आया किया कोनी ? गोपाळसिंहजी खखारता बोल्या ।

जीवणसिंह होळ-सी बोल्थो—थाडा क्या सू हा । च्यार खाधिया अर
अर अेक हाण्टीआळा पूरा पाच हुयग्या आपा । अब क्या री कसर है ।
उठावो परा !

नन्दलाल आ सुण र मुळक्यो । उण जीवणसिंह कानी देख र गोपाळ-
सिंहजी कानी देख्यो । ब बा दोना नै खारी मीट सू देखै हा ।

कामलजी आया तो गोपाळसिंहजी उठ र बारै साम गया अर मुळकता
बोरया—पधारो सा पधारो ।

नदलाल होळै सी-क बोल्थो—दीखत रा पूरा ऊट है अर बाज कामल-
जी ।

अबकै जीवणसिंह मुळक्या ।

—क्या, अबै शुरू करा ? गोपाळसिंहजी पूछथो । शिवदानजी अर
रामलालजी तो उडीक ही हा क कणा शुरू हुय र पूरी हुवै अर अट

सगासू पैली कोमलजी बोलण लाग्या—दयालदासजी र रामशरण हुवण री खबर सुणताइ म्हनै लाग्यो वँ आपणी भापा री अंक हीरा गमग्यो । दयालदासजी मिनख काई देवता हा । जीवण सू बारो जुडाव कित्तो परतख अर ऊण्डो हो आ बात आपा बारी पोथ्या म सावळ दख सका । आ ठीक है वँ साहित्य री राजनीति र कारण वान जित्तो आव आदर मिलणो चाइजै हो, वित्तो कोनी मिल्यो । पण साचा साहित्यकार अँडै लोक दिखापै रँ जस री आस कोनी राखै । वँ तो सिरजण नै ई धरम मार्न ।

आपण बिच्चै सू साहित्य री मोबी पूत खोस लियो, इण बात री भगवान नै ओळभो देवता थका म्है बारी आत्मा री शांति साह कामना करू । भगवान बारै घरआळा न ओ दुख सहणै री हिम्मत देवै ।

कोमलजी पछै गोपाळसिंहजी बोल्या । बाळपण म सागै भणती बगत स्वाउट कैम्प मे रात नै अंक दूज रँ जाघिया रा नाडा खाल दवण सू लेय र लारलै दिना हुई गोठ म घणो पिया पछ दयालदासजी न हुमोडी उल्टी ताड रा हवाला बा दिया । बोलता-बोलता भायल री मोत रँ दुख सू वँ गळगळा हुयग्या ।

रामलालजी अर शिवदान जी बारी आत्मा री शांति री कामना करी । जीवणसिंह अर नदलाल की कोनी बोल्या । बा मून रयर श्रद्धाजली दीनी । साग समा पूरी हुई ।

गोपाळसिंहजी रमण न चाय लावण रा क्या । भेळा बैठघा पछ चाय रा गुटको ता हुवणा इ चाइज, इ म विश्वास राखणिया गोपाळसिंहजी मोको हुव अर खास भायलो साग हुव ता असली गुटक' रा ई इन्तजाम करणिया म गिणीज ।

रमण चाय लवण नै गया परो ।

—कामतजी साह, आपरै भायै रो ब्याह सुणण म आयो है । कदनाइ बिचार है ? गोपाळसिंहजी चाय रा गुटका लवता पूछण ।

जीवणसिंह नदलाल रँ कान कनै मूण्डो ले जाय र वाल्यो—अबार सू ई जीमण पवनो वर रँया है । भूखमाता ।

—व उठणी इग्यारस रा है । कोमलजी बाल्या ।

शिवदानजी मूछा पलारता बोल्या—छोरी रो बाप मजिस्ट्रेट है।
ठा है कै नी ?

—ज तो लूठी जागा ई हाथ मारै ! कैय र गोपाळसिंहजी ह-ह ह
कर र हसण लाग्या ।

कोमलजी आत्मज्ञानी मुद्रा मे बोल्या—करा तो साबळ नै ईहा । पछै
आपोआप रो भाग है । बेटी रो बाप है । आपरी पोजीशन सारु की देसी'ज ।
आपा ठरघा बेटी रा बाप । आपनै तो आवत ई है ।

फर आपरो खास वाक्य बोल्या—और फिर आता नहीं तो जाता क्या
है । स्ताला कुछ ता देगा ही ।

उठनी बगत गोपाळसिंहजी बोल्या—शिवदानजी, थे काल इण सोग-
सभा रो रिपोर्ट बणा र सगळें अखबारा मे भिजवा दिया भलो ! छव जादमी
तो आपा हाजर हा ई आठ दस लोगा रा नाव और दे दिया ।

कोमलजी बोल्या—हाऽ, था औ ठीक याद दिराया । अखबारा म
ता खबर छपणी'ज चाइज नइ तो लागा नै ठा किया पडसी कै सोग-सभा
हुई ।

—जा ती है ई साऽ । गोपाळसिंहजी अकर फेरु शिवदानजी नै
अखगवता थका बोल्या—भूल ना जाया भलो शिवदानजी ! सोग-सभा
आळी खबर काल सगळ अखबारा म छप जावणी चाइजै ।

शिवदानजी अर रामलालजी गया परा ।

जीवणसिंह अर नन्दलाल धाडी ताळता' तो बठै इ ऊभा रैया पछै कै
दोनु ई गत्ता करता दुरग्या ।

गोपाळसिंहजी रमण नै कमरो बन्द करण खातर कैयो । पछ आप
कोमलजी नै लेयर ठेकै कानी दुरग्या !

सुळती भीता

रामनाथ घर म बडयो ।

माय पग घरताई उणन लखायो कै अमूजा है । की न की गिधा रया है । कपडा न निचोवा जणा आटा दवण पड ठीक बियाई उण रै जी र आटा साग रया ह । नीचै आगण म भाभी अर दा बीनण्या बठी ही । अंक पीनणी आटो आसणै ही । दूजी साग सुधारै ही । माय साळ म टप रिकाडर बाजै ही । टेप खासा ऊची आवाज म बाजै ही ।

रामनाथ नै टेप री ऊची आवाज चोखी कोनी लागी । काना म खीला सा खुबण लाग्या । वो साचण लाग्यो कै ओ घर है का नाई री दुकान ? नाई री दुकान नइ ता लाउडस्पीकरआळा री समझा । बठै ई जोर सू बाजै—रडिया हुवो भलाई टप । घर मे आदमी सुणै आपरा मन बिलमावण खातर । हाळ होळ सुण सक । इण सू ता पाडोस्या न ई तकलीफ हुवती हुवला ।

वा पगोयिया चढ र ऊपर माळियै म पूग्या । वा छाट सी'क माळिय म बीनै सागी अमूजा अर उदासी पसरघोडी लखायी । खुण म भा बठी ही । बाघ र मत्पोडी गाठडी दाई । बीर पगां रा छुडको सुण र भा र डील म की सुळयुळाट हुई ।

—कुण हुमी रे । मा पूछयो ।

—म्है ह रामनाथ । वा हाळ सी'क बाल्यो ।

—आ बठ ।

वो चुपचाप बैठयो ।

—स, आ गिद्दी बिछाय स । मा कया ।

—नड डया ई ठीक है ।

—कपडा खराब हुसी ।

—क्या सू माळिया तो साफ है । कह परो र रामनाथ दख्या कै माळिय म फूस बुहारघाडो कानी । रजी री हळकी सी परत जम्माडी है । बो फूव मार र गिट्टी बिछाय र बठग्यो । बाकी जित्ती रेत पेंट र चिपणी ही, बा तो पैली बँठयो जणा चिप चुकी ।

घडी घण खातर मून रै रदै सू सास छुलती रैयी । पछै शुरू हुई बै फालतू वाता जिकी हमेशा हुवै—बा आव जित्ती दफै । बो बमन सू उथळा दवतो रवै ।

—कणा आया रे ? मा पूछया ।

—वस, अवार आयो ई हू । उण उथळो दियो ।

वठ सू कणा टुरयो हो ?

—जाठआळी वस सू । रामनाथ बाल्या ।

रामनाथ आपरी मा र चहर कानी गौर सू दखण लाग्यो । मा रै चेहरै री सळा भर्री चामडी दख र बीन घणखरी दफै अक ई वात याद आवै कै जाण किणी कागद नै मुट्ठी म लेय र मसळ र बीरा कूचा काढ र पछै बीन सीधो कर जणा बी माथ जागा जागा सळ पड जावै—आडा तिरछा सळ—बियाई मा रै चेहर मायै सळ पडघोडा है । का पछ बीन घणखरी दफै लखाव कै नवश म आडी तिरछी रेखावा हुव बिया ई मा रै चहर माथ सळ है । असळ सित्तर बरसा रै मुखा दुखा रा आकडा है । दुखा रा ई समझा नी । मुख ता कठ है ? रामनाथ भळै आगै सावण लाग्यो—मुख री तो खाली कल्पना ई हुवै सुपना ई हुव । दुख न ई मुख मान र जीवै जिका भलाई सुखी हुवा, बाकी रोज लायी खायी रवै बा घरा मे मुख नाव री चिडकली भूत्य भटक इ सुगन करण न आवै ।

रामनाथ विचारा र कुव सू बारै आयो । जेवर भळ मा रै चेहर कानी देख्यो ।

—कागद आयो हो नी । रामनाथ आपरै आवण री बात रा तार जोडण खातर बोल्यो ।

—हाऽ । मा री आवाज ही । यासा बुझ्याही सी । विणी बाझ तळ दळ्योही-सी । चीपीज्याही सी ।

—निजळा ग्यारसआळा काम हा । घडी-व रक् र मा बोली ।

रामनाथ समझ्या क घरचै री बात है ।

—हाऽ तो वाऽ करणा । उण पूछ्या ।

—दोनू छोरया पया मागै ह । मा कैया गयी अर रामनाथ मुण्या गयो ।

—जापा रामी अर तीजा न परणायी जणा तो आळा अर पखी री रीत ही । बी वमत री रीत रासस रायता दारा सोरा करधा इहा । पण सोनकीन लारल साल परणायी जणा पखो दिमो बाळघो हो नी जणा अब व दोनू कव—म्हानै ई बराबर करो । अवार टीगरघा न सामू सुतरा यारी तळ राखी है । वै रोजीना पखै री बात सुणाव । कव क चोदू मोदू घरआळा ई पखो दव थे तो पछै पाच-पाच भाया री बना हो थान पखो ई कोनी जुड काइ ।

रामनाथ रै विचारा री लडी म पाच पाच भाई खील दाइ खुबग्या । बरमा पली जीसा दाह पीया पछ मूछा माथै हाथ फँरता कैया करता—च्यार भाई चौधरी अर पाच भाई पच । छव लाठी हूव जिक घर म, पच गिणै ना घच । ज्यू ज्यू दाह चढती, त्यू-त्यू बानै जोश चढतो—लाट साब नै ई लम्बो कर हाखा अकर तो । पाच पाच बेटा है म्हार ।

पाच पाच बेटा री मरोड अर मिजाज रा पोत चवड आयग्या । सग आप आप रै रस्तै लाग्या—यारा हुयाडा कमावै खावै हाळी दिवाळी ई सुख दुख री पूछ तो पूछ । व दो जणा घर म रैव तो इण कारण कै जमीन रो टुक्डो हाथ आसी । मा बाप अब कित्तक बरसा रा । सो बरस पूगण म काइ घट । बाकी दा यारा घर चिणवाय लिया । पण वारी आख ई पाती माथ पूरो । वै जीसा न सलाह दव कै ओ घर वच र पाच पाती कर दवा । पण मा ई अडघोडी है । कैव कै म्हारै जीवता ओ काम कोनी हुव । मरघा पछै करघा मरजी आव जिया ।

रामनाथ तो अठ आयो गयो रैवतो । महीनू बीस दिना सू चक्कर लगाया करता । वा तो सौ-सवासी किलोमीटर दूर हसील म एल० डी०

सी० है। टाबरा सागै बठै ई रैवै। अक कमरौ अर रसोई बरिषी लखल
साल। बरसा सू बार नौबरी रै कारण बो घेरु रो आदमी हुतुता धकाई अर
रो बोनी रैयो। भरणो परणो हुवतो तो जरूर पेइ निघमि म गुजरता।
नीतर आया र गयो।

—अब तू ई दखलै। मा री आवाज सुन रे राखी तूनी चेखे
सा-क हुयो।

—की करा जणा पार पडै नईं ता छोरपा र जी न आफत है।
मा बानी।

—म्हें बाइ कवू थारै जचै जिमा कर लो।

—वणा तो पडसी। मा रा सुर। अखाहै म हारघोडै पहतवान री
आवाज दाई डीली है आवाज मा री।

—जीसा काई कवै। रामनाथ बात उलझावै।

—व काइ कवू बारा हाथ पग चालता जितै तो बा की बसर बोनी
राखी। यात म हुयाड अंढा सू सबाया ई करधा बा तो। अब स बन की
बानी जणा पूछणा पड थानै। मा री आवाज म रीस ही का लाचारी,
रामनाथ पिछाण नी सक्यो।

—जीसा सिध गया है ?

—मिदर गया है। आवता ई हुवैला।

थोड़ी ताळ पछ जीसा आयग्या। बा कैयो—व दानू तो साव गईवाळ
निवडधा।

रामनाथ जाणग्यो व आ बात बडोड भाया छातर कहीजी ह। बाता
मे ठा पडी कै व खरचै री पाती देवण सूनटग्या। जीसा थोड़ी ताळ पछ
तीजा अर रामी रै सासरआळा नै भाडण लाग्या—भूखमाता कठ ई रा।
हरामखोरा न पखा चाइज। धर र गया जठ पखा। पछ ब्रै कवण लाग्या
क दुस्मो ता सी हुवै तो ई सळट लेवा पण बटी अक द भली कानी। बटी
हुवै जणा दुनिया बैरी हुवै।

आथण री पोर सियाळ र तावड मजिती गरमाहट हुव उत्तीज रीस
जीमा री आवाज म ही।

रामनाथ री निजर माळिय री जोडी माथ पडी। जोडी सुळघोडी सी

लप्यायी ।

—आ जाडी ता जावणआळी दीस । रामनाथ जोडी रो बिनारो भागळी सू फुचरता कयो । फुचरता ई की चूरा सो फिरभा ।

—उन्ई लागी । मा री आवाज सुणीजी वीन—उन्ई लाग्या पछे काद छोड । हाळ होळ धोधी कर हाण माय री माय । रामनाथ अंवर भळ सुळती गाडी कानी देखण लाग्यो ।

धोडी ताळ ताड मून र कूर्व मे पडभा रया सग । जेडी गत म रामनाथ रो जी जमूजण लागतो । बात टारता ई खरचैआळो पुराण वाचीजसी इण डर सू चुप रेंवतो ।

—तूजाडा की दव कानी जणा पछ धान काट पडी है । रामनाथ रें मगज म जोडायत री बात गूजी । इण वगत रामनाथ खुद आ ईन बात साची—वीन अंकलै न काड पडी ह । का ता सग जणा बराबर खरचो वाटें का पछे टाळ ई मही । बा जेकला टाट क्यू कुटाव । घर री शाभा है तो सगळा खातर । भूड ह ता सगळा री है ।

बात भळ शुरू हुई । रामनाथ देख्या कै मा अर जीसा अंक दूजै सामे धाया वाटण लाग्या । बा हाऊ-बटका देख र बो बोल्यो—अवार तो म्है चालू भळै आसू तीन च्यार दिना नै जित्त की तय कर लिया । सगळा देमी उत्ती पाती म्है ई द दसू ।

मा की कवै ही, पण बोली कोनी ।

जीसा रा होठ की हाल्या ता सरी, पण बोल बार कोनी आया । रामनाथ पगोथिया वन आयो । नीचै टेप म डिस्को गूज हो । बीरै काना म खीला सा खुब्या । गळी म पूग्या जणा की आराम मिल्यो ।

रामनाथ नै सडक माथ अजुन मिलग्या । केई दिना पछ मिल्या हा दानू भायला । चाय पीवण न बेंठधा । चाय पीवता पीवता ई अजुन आपर घर रो रोवणो शुरू करघो ।

रामनाथ बोल्यो—घर घर ओ ई फजीता है । गुजर जिया इ गजार भायला । बाकी जेक बात पक्की है, समझदार री भीत है ।

चाय पी र उठती बळा अजुन बाल्या—अंक बात तो बता रामा,

म्हार माळिय री जोड्या रै उदेई लाग रैयी है। काइ करणा चाइज ?

—रग बरवाल । आ क्या पछै रामनाथ नै थोडो ताळ पैली
देख्या नी घरआळ माळिय नी जाडी चेनै आयी। बड भी तो उन्ई लाग्याडी
हो। रग करण री बान बी बगन बीर मूण्ड सू क्यू कोनी निसरी ?

उन्ई उन्ई उदेई । रामनाथ रै विचारा म उदेई री बात चक्कर
मारण लागी। बीन च्यालूमर उदेई दीसण लागी।

अवाणचक बीरी आख्या आग घरआळा रा चेहरा घूमण लाग्या।
वै सैग चेहरा उन्ई म गच्छ्या अर ठीक इणो बगत बीन खुद री चेहरो
भी उदेई रै डिगलै म बच्छघोडा दीस्या। घर री भीता धुडती-मी दीखी।
वन ऊमा लाग हतना दीस्या।

हाटल माथ रेडियो म् महंगन री गायोडो गीन आवै हो—इक बगला
बने पारा ।

औ गीन बीर मन मगज म ऊड ताई बडग्यो।

रामनाथ गुरी कुचरनी कुचरनी बस स्टण्ड बानी टुरग्यो।

आज री आमदनी

बात मामूली सी-कं ही ।

ऊट गाईआळ री लापरवाही सू सा-किलआळ रै टक्कर लागी ।
साइकिलआळ री भीचा म रगड लागी ।

साइकिल री डोल बिगडग्यो । आगल पहिय म बळ पडग्यो अर हँडल
हुयग्या आटो ।

लोग भेळा हुवण लाग्या ।

बस आ शहरा मे भीड अेन रोग है । कसर दाइ ला इलाज रोग ।

बी भीड मे दा आदमी अगुवा बग्योडा हा । बार गळ म रुमाल
बाध्योडा हा । जादमी नम्बर जेक ऊटआळ री मोरी झालर उभग्यो ।
आदमी नम्बर दो ऊटआळ री मुरचो घालर बोत्यो—चाल घाण ।

—गळती हुयगी मा- बाप । ऊटआळो रोयो—पग पडू अ नदाटा ।

—खाली पग पडघा सू वाइ हुव रसाळा । दखर कोनी चालीजै ?

भीड तमाशो देखण लागी । भीड माय सू आवाजा आवण लागी ।

—छाड दा बापडै नै

—जावण दा जावण दो ।

—गाव रा गवार है बापडा ।

—मोटर री आवाज सू ऊट बमकग्यो हुवला ।

—ऊट तो जिनावर है । ओ रसाळा खुद ई हक्को बक्को हुयग्यो
हुवला ।

—बागा कठई रो ।

—जेटू चालै तो सहक माथे अर मूटो पाटे आभ कानी ।

—जणाई ता बापडै माइकिलआळ री लीद काढ दी ।

—साइकिलआळो जीवै है का मरग्यो ? अक ठिंगणीय मूण्डो ऊचो करर पूछ्यो । सग जणा हसण लाग्या ।

आदमी नम्बर जेक—चाल धाणै ।

—हाऽ मादर । चाल धाणै ।

—छाड दा बापडै नै ।

—क्यू छोड दा ?

आदमी नम्बर दा आदमी नम्बर अक री हिमायत बाल्या—अँ कैवै कै छोड दा पण दया किया छोड देवा जे ओ मर जावता ता ।

—जद री जद देखता ।

—वाह ! कमाल रा आदमी हो थे । आदमी री जान री कोई कीमत ई कोनी समझा थे । दा मिनट वास्तै सोचा कै जे ओ धारा मा जाया भाई हुषतो ता थे काड करता ? आदमी नम्बर अक बोत्यो आपरै रुमाल री गाठ कस र ।

आदमी नम्बर दा ई आपर रुमाल री गाठ कसण लाग्यो ।

आदमी नम्बर दा—अब चुप क्यू हुयग्या ? इत्ता जणा ऊभा हो कोई तो बोतो ।

भीह र मूण्डें माथें ताळा लागग्या ।

—ये कैवो ता म्हेआरी साइकिल ठीक करवाय दू । ऊटआळै हाया जोडी करी ।

—साइकिल तो धनै काई धारै बाप नै ई ठीक करवाणी पडसी । साइकिल ठीक करवाया बिना तो धनै अठै स हिलण ई कानी देवा । समझग्यो ?

अक वुग आदमी बाया—की ता साइकिलआळ री भी गळनी हुवैला । बापडै गरीब नै क्यू डण्डा ।

—बापडै रो लारो छोडो नी ।

—साइकिलआळो आबा खरीद हो ।

—ओ आधै दाड गाडा लेपर ऊपर चढग्यो ।

—बापड री साइकिल टूटगी ।

—बोवो हुयो कै खुद बचग्यो ।

अँव भोड छटण लागी ।

—बाल काइ चावै ?

—आप यँवा जिया इ करण नै तैयार हू ।

—घाण चालसी ?

—नइ माई-बाप ।

—पछ फँगलो बिया हुसी ?

—म्हँ साइकिल री मरम्मत करवाय देसू ।

—बसऽ ? दोनू जणा चमकर बोल्या ।

—और ।

—और काइ ? वेगो सी-व बोल ।

—आप कसो जिया ई ।

—ठीक है । निक्काळ पचास रुपिया ।

—अँऽ ? ऊटआळी री आख्या फाटगी ।

—नइ तो चाल घाणै ।

—बठै पूरा सौ लागसी ।

—अर धारा बाप लाता मारसी जिकी नफै म ।

—तू इ री जेब सम्भाळ । आदमी नम्बर अँव बात्या । आदमी नम्बर दो बीरी जेब सम्भाळण लाग्यो ।

—ऊटआळ री जेब माय पच्चीस रुपिया निक्काळा ।

—चाल भाग अठै सू ।

—ऊटआळा मूण्डो फाडघा देखतो रँयो ।

—साइकिलआळी न पाच रुपिया झलायर आदमी नम्बर अँव बोत्यो—ल, साइकिल री मरम्मत करवाय लिये ।

—पण । साइकिलआळ कवणो चाहघा क पाच रुपिया म ई साइकिल री मरम्मत जुण करसी । कम सू कम दस प द्रह रुपिया लागसी ।

इत्तै म आदमी नम्बर दो बोत्यो ई—अँव अठै सू जावै है कँ दवू धन ई परसाद ?

बो साइकिलआळ रो गळो पकडण लाग्यो । साइकिलआळ हाथ जोड दीना । चुपचाप टुरग्यो ।

—आओ आपा चाला ।

—चाल गुरु, चाल ।

अर व दानू जणा रफू चक्कर हुयग्या ।

मुआवजो

बा जीर्म ही । अचाणक्क बीने उवकी आयी । बा दोडर हावण घर माय पूगी । गोडा माय माथो घालर उलटघा करण लागी । न्हावण घर माय चालती टूटी र पाणी री आवाज बारें ताइ आव ही ।

इ बगते म्हार विचारा र जाळ म केई छिपकल्या अळूझगी । छिपकल्या छटपटावण लागी । म्हें तज धारआळो बरछो लेयर बा छिपकल्या रा टुकडा-टुकडा करण री सांची । बा छिपकल्या रा टुकडा टुकडा करघा पछे ई म्हनै लखावता रया क वारी पूछा हालताइ हिल ह । बै हिलतोडी पूछा अेक भीबकाय सवाल बणर म्हार सामें ऊभगी । म्हें बडकर बोल्या—वता, कुण हा बा ?

मीरा की कानी वाली । बा तौलियें सू मूण्डो पूछर आपरें कमर म गयी परी । माय गया पछ बीरा रावणो सुणीजण लाग्यो । बा पिलग माथ ऊधी पडी ही । मा बीरी पीठ पर हाथ फेर ही । मा रै चेहर रा भाव म्है कोनी पद सबयो । म्हें कमरें रै फाटक कनै ऊभो हो जर अवार म्हारी पीठ मा कानी ही । माय जायर सवाल पूछण री जरूरत कोनी समझी । जाणतो हो कें उबळो कानी मिलेला । अर जे म्हें मीरा नें मारण कूटण री कोशिश करूला तो मा बिचाळ आय जावैला । म्हनै रीसा बळतो देखर बा आपरां कपाळ ठोकर कंवणो शुरू कर देसी—ईसी औलात् सू ता चाखो कें बाझडीज रैवती । आज औ दिन ता कोनी देखणा पडतो । काइ ठा किस पापा रा फळ भुगतणा वाकी है । म्हारा तो भाग ई फूटग्या । हे भगवान !

म्हनै इसी बाता चोखी कोनी लागै । इसी बाता सुणर म्हारो तो पारो गरम हुय जावै । भगवान अर धरम र नाव सू म्हन चिड है । घणा है ।

नफरत है। ईश्वर, धरम अर भाग काऽ दिया—म्हने द घर ने ममाज न नश ने ? कारी बरबादी ई ता दी है ?

हुह ! पबीम बठई रा । म्हें ताल पीळा हुवता नीचै उतरधा । सामने जीसा मिलग्या । म्हारे समूण्डे दघर 'काइ हुया काइ हुया' बबता ऊपर चढग्या ।

भा उठर बार बने पूगी । कान म बात कयी । घात सुणर जीसा रो आख्या फाटगी । कान खूसर हाथ म आयग्या । लघाया के पगा हठ सू जमी खिसक रेंयी हुवे ।

म्ह भडक्या—जद ता म्हारी किणी कानी सुणी । अबे तो, भागो बटी रा करघोडा ।

—चुप हुय जा हरामी ।

—क्यू ? चुप क्यू हुय जावू ? बी दिन ता म्हारे सामान फैवण लाग्या हा । घाली इ वास्त क म्है यान मीरां माथ रोक् लगावण री बात कयी हो । म्हने तो पली ई लाग हा क वा चस्मूदीन ठीक लेण रा आदमी कानी । म्हने ता बीरी मूरत ई कोनी सुहावती ।

—धक्का मार र बार काड देवणो हा ।

—जहर काट दवतो, जे इ घर म म्हारी काई सुणतो ।

—घारे कने सुणावण लामक है ई काऽ ? खाली ओ ईज नी क आज भी नौकरी कोनी मिली नटरव्यू म फेल हुयग्यो । किया इ लेय-येयर अक नौकरी दिरवायी तो साब सू लडर घरा जाय बैठघो । हालता हराम री रोटचा खायी है । आ तो मीरा है जकी कमायर लाव जणा घर रो धाको धिक्क । जल् आट दाळ रा भाव मालूम हुवैला नी आख्या मूगी हुय जावैला समझ्यो लाडी । कमावण ने कोडी कोनी अर खावण ने चाइज दानू टक् । ऊपर सू रग यारा ई जमावै । हरामखोर कठई रा । दफा हुय जा अठ सू । कमबख्त ।

कमबख्त ? हाऽऽ बा चस्मूदीन कमबख्त ई हो । उण ई मीरा साग । मीरा भलाई की नी बतावै पण म्हने विश्वास है क ओ पाप बीरा इज है । जद ओ पैदा हुवला सग जाण जावला के इ कारबन-कापी री मूळ प्रति आ ई है ।

म्है बी चस्मूदीन रा छूत करण रो माची । मा भगवान नै सांम आपरी
झांठी पतार र ऊभगी । म्है नी जाण सक्या कै वा विण रो मुरदा चाव हो ।
म्हारी ? बी चस्मूदीन रो ? मोरा रो ? का पछे अण जलम्ये टीगर रो ?

म्ह बीरो हत्या रो म्फीम बणावण म साग्याडो हा कै अक दिन बी
युन आय धमबया । जीमा बनै पूगर क मो—अक मिनट घानर माय चालो
तो ।

जीसा माय जायर बाता करण साग्या ।

म्है भीन सू चिपर ऊभग्या । मा भी माय पूगती ।

—ओ ठीक कोनीं करपा बटा । बीरो जिदगाणी ।

—मा साड वान आ हुड कै । आगे गी बाल बीर गळै म अटवगी ।

भीत बनै ऊभ ऊभ म्है बीन घणीज गाळा बाढ़ी ।

—व्याह सूर्य नी जा वान न हुवणी । जीसा उपनश रो उळटधा
करण साग्या ।

व्याह ? अर इ कमबख्त साग ? हुह । म्हार भा सू चूल्हे माय हाखो
मोरा नै । पवीम कडेइ रा । कस धोळा हुमग्या पण अक्कल रो ठीकरो हाल
साड बुत्ता चाट ।

—थ इया करी नी । बी कैवण साग्या—डागदर नै दिवायर ।

उण पाच सौ रुपिया जीसा र हाथां म दाव दिया ।

—पण ?

—अवाशन करवाय दिया । आ कैयर बा घर सू बार निक्कलग्यो ।

जीसा रो मुटठी म दव्याडा पाच सौ रुपिया म्हारी आख्या साम घूमण
साग्या ।

म्ह न लयाया क ओळा पढ रया है । सगळो घर ओळा सू भरीजग्यो है ।
व्याख्या रे वरफ ई-वरफ जमगी है । म्हारा खून जम रया है । डील रो सग
नाडा म सून घापर रयी है ।

फरक

कैलास घरा पूग्यो । घर भाय बढताई बीरी मा कैयो—अर सुर्ण है ।

—काई है ? आपरी आदत मुजब वो बाल्या ।

—थनै काल मासी रै घरा जीमण नै जावणा ह ।

—राणी बाजारआली मासी र अठ ?

—हा ॥ ।

—काई बात है ?

—चाद रो व्याव ह र काल जान है । तू जाय परो ।

—कुण आयो हो ? उण पूछघो ।

—आव पछै कुण, थारी मासी आयी ही । बार लेय र आयी ही ।

हा ॥ बी नाण सू अब घणो चालीज फिरीजै ता आथ कानी इण खातर बा बार म ई बठी रयी । नौकर न माय भेज र कवायो । म्हे बारै गयी । जी खोल र मिली लाण । जावती पाव रपिया यारा दयगी । कैयगी कै टाबरा खातर रसाल ले लिय । कबता कबता उण कैलास कानी दह्या । कैलास नै लखायो क मा आ पूरी कहणी सुणावण म की बढप्पण सो महसूस कर रयी है ।

ठीक है, जासू परा । कैय र वो ऊपर माळिय मे जावण लाम्यो क इत्तै म बीरी मा फेर बोली—देख ता, जाव जणा अँमोजडघा लेवतो जाय । मासी कैयगी ही रे आ खातर । बीनै म्हार हाथ री मोजडघा दाय आवै । बीर क्या री कमी है, पण बाळपणै री प्रीत पाळ लाण । म्हे तो साग ई रम्या-पळ्या । बाकी आपोआप र भाग रो बात । बा बाणियै री बेटी अर म्हे दजण पण म्हार मना म ता आज इ कोई फरक कोनी सागी

प्रीत है ।

उण देख्यो क मा गरम कपडा री कातरा लिया बैठी ही भूरै अर लाल रंग रो कपडो जोड राख्या हो । मा माजडधा सीव ही । आ कोई नुवी बात बोनी ही हर अँक सियाळ बा इणी भात मोजडधा बणाय र मासी र घरा भिजवाया करती । घणी दफै तो बा खुद मासी रँ घरा मोजडधा पूणाय र आया करता । बो कई दफै साचता कँ मा अ माजडधा फालतू ई भेजै । मामो आनै किसी परती हुवला ।

—अरे मुण है । मा फेर बोली ।

—काइ ? अबक बीरी आवाज म की तणाव-सा हा । बा वेगो सो क ऊपर जाय र लुगाई र हाथ री चाय पीवण री साच हा ।

—थारा बालगोठियो बिजजू यारो आयाचो ह ।

—बिजजू ? वो की चिमक र बोल्हो ।

—हा र मासी क्व ही काल सिझ्या जाया बताव इणी खानर तो धनै बुलवायो है । मा इण बात पर की जार दय र बोली—बीन लखायो । बिजजू रँ जावण री खबर सुणताई बीन की अजब-सो लाग्यो । कित्ता बरस बीतग्या ? उण याद करण री कोशिश करी । कम सू कम दस बारह बरस तो पक्कायत बीतग्या । आ बरसा म पता नी वो कित्ता बदळग्यो हुवैला । हुय सकँ, अँकर तो बिजजू बीनँ ओळख ई नइ । हुह ! आ किया हुय मक् ? वीरँ माय सू आवाज आयी ।

—ठीक है । जासू परो । कय र वो डागळ गया परो । जोडावत स्टोव म हुवा भरै ही । बीरी आवाज मुण र बिना कैया इचाय चढावण री तयारी कर लीनी ही । लुगाई कानी देख र वो मुळबयो । बा पण मुळकी ।

उण जूता खोल्या । कमीज-पेट खोल र खूटी पर टाग्या । पछै तहमद बाध र आलमारी कन बठम्यो । ट्राजिस्टर उठाय र गाणा लगाया अर सुणण लाग्यो ।

—थे बात जीमण नै जावोला काइ ?

—हा SS ।

—मन्नू नै ई माग लेय जाया ।

—थारी अक्कल भाग खायगी काई ? टीगर नै बठै बठै लिया घीसवो

बरसू ।

—थान ता कदैइ सुगना सू ई बकार र दखलो भलाई । म्ह वबू जिकी खात खातर थ कदैई हा करा ई बानी । बो विसा थारै थार्थ चढै है ?

—थार्थ तो कानी चढै, पण बठै । आगै का० कयणा बीनै की सूझ्या बानी । घडी खण खातर ठर र आगै बोल्थो—अबै तू समझै तो आय कोनी—फालतू री जिद करै ।

—असल है । लो, चाय पीवो परा । कैय र उण चाय री गिलास अलाय दानी । बा चाय पीवण लाग्या ।

ओ ठीक हुयो कै भायैजोग आज अदीतवार हो बा आ साच र राजी हुयो—नइ तो फालतू ई अेक दिन री छुट्टी री टुक जावती । मा क्या हो, इण खातर बठै जावणो जरूरी हा पण जीमण जूठण खातर सी० अेल० री हत्या करणी बीनै बेजा लागती । मा आ बात भी कयी कै जान दिनुग री है । मतलब नइ-नइ करता दा-ढाई ता बज ई जावैली । बारह बजी ताई तो जीमण शुरू हुवैला ।

घरा सू निकळ्या पैती उण याद राख र मा बन माजडघा लय र यैली माय घालली । यली माय आपरी कवितावा री पोथी पण घाली । साच्या कै बिज्जू र कमर म बँठ र बीन सुणासू बीन जद आ ठा पड सी कै बीरो बाळगोठियो कवि हुयग्यो तो बो कित्तो राजी हुवैला । ज बिज्जू री मूड की ठीक लाध्यो तो बा बीनै आ पण कैवैता—बस तू काइ वण्यो आ दस-बारह बरसा माय ? कमर माय पडघा खाली नाट इ गिणतो रैया क जीवण सार की समझ्यो ? लाडी । जिदगी रा मजा भूख म है । आदमी वणणो ह तो म्हारै दाइ फकीरी पाळ बेठा ।

कैलास आपरी साइकिल घर सू बारै काढी । सीट हेठ दब्याडा मलो सा पूर काढयो । पूर सू सा०किल पूछी । पूछ्या पछै फर अेक हाथ मारया । फेर सागी जागा दाब र सडक पर आयग्यो । बो साइकिल पर चढग्यो । चढ र पडल मारण लाग्या । कोटगट ताइ पूगता-पूगता बीनै लखाया कै सारसा चक्का सडक सू चिप र हेत सू बाता बरण री बोधना कर रयो है—फट फट फट । हवा कम हुवती लखायी बीन । बो सा०किल सू

उतरघो । अगूठै सू टायर दबाय र दख्यो । हवा निक्कली ही । आ बेजा हुई नी । अवे काइ करणा ? आ सोच र उण घडी बानी देख्या । ग्यारह हुमा हा ।

बो साइकिय नेय र मगळजी मोदी री दुकान पूग्या । साइकिल नै नाळी र स्सार ऊभी करी । फुटपाथ पर प्रैठा मोदीजी कनै पूग्यो ।

—मादीजी, पिचर बाढणो है ।

—गाडी छोड जावो । थोडीताळ पछै लेय जाया ।

—हायो हाथ काढो नी थोडी जल्दी है आज । जाण पिछाण रै कारण उण बात की घरू अदाज सू कैयी । मोदीजी मानग्या ।

हाथ भायतो काम छोड र बीरो काम शुरू कर दीनी ।

बैलास साम गणेश मिष्ठान भडार माय चाय पीवण खातर गयो परो । बठ वासु मिलग्यो । बो पैली स् ई बठ बठघो हो । चाय रो कैयोडा हो । बैलास न आयोडो देख र उण दुबानदार नै कैयो—अरे भाई, अक् बट्टा दो आवण दै दखाण ।

चाय पीवता—पीवता बैलास बीन कैयो—आव चाल धन बिज्जू सू मिलाय लावू ।

—बिज्जू कुण ? वासु पूछघो । बीन की याद कोनी आया ।

—आपण साम पढतो हो नी । अर फेर बैलास की लारला इतिहास बाच्यो ।

—अरे, बो किराड काइ ? इतिहास सुण्या पछै वासु नै बिज्जू बाबत की याद आयो । वासु बा दिना भी बिज्जू रै अलावा दूजे बाणिया नै किराड ई क्या करतो हो ।

—हा हा SS बो ई बिज्जू ।

—नाउरे । कित्ता बरस हुयग्या बा बाता न ।

—तो काइ हुयो । आपणा भायलो है वो ।

—छोड मार उपाळा चाळणिया रो गाडीआळा सू बयारो भायलापो ।

थोडी ताळ ठर र वासु फेर बाल्यो—तू भलाई जा । थारी बात जुदी है । तू बीरो पाडोमी यारो है । अर फेर थारी तो बठ शुरू सू ई आव-

जाव ह । आपणी तो रस्त चालता री जै रामजी री ही ।

कैलास चाय वी र होटल सू बारें निक्कल्यो । म्है मादीजी री दुकान रवयो । पचास पइसा देय र साइकिल उठायी अर रवाना हुयग्यो ।

वा स्टेशन रोड पार कर र राणी बाजारआळी सडक पर पूगग्या । रस्त म अेडै छेडै बघ्याड मकाना कानी दखता वो मन ई मन गीत री आळचा गावै हो । मस्ती सू पैडल मारचा जावै हो । एम्पलॉयमेन्ट एक्सचेंज रै दफतर बनै सू डावै हाथ कानी मुडग्यो । अवै बीर साम लम्बी सडक ही । धाडीक ताळ पछै बीनै जेव घर जाग भीड सी दिखी । वा बठ पूग्या । साइकिल सू उतर र इनै बिन दया । उण आपरी साइकिल नै सामल घर री भीत स्तारै ऊभी क दीनी । बठै दूजी साइकिला ई पडी ही । च्यार पाचैक स्कूटर भी मेल्योडा हा । साइकिल भीत स्तारै खडी करचा पछ उण आपरी जेव सू रुमाल काढयो । रुमाल सू चेहर रा पसीनो पूछया । रुमाल तह कर र जेव माय घाल लीना ।

कैलास मासी र घर आग आय ऊम्यो । बठ ऊभ र इनै बिनै ऊभै फिरनै लोगा न गौर सू देखण लाग्या । किणी ओळखत चेहरै री खाज मे बीरी आया इनै सू बिन घूमै ही । सगळ्या स पैली बीनै बाव दीछया । होळै सी क मुळक र बिना की बोल्या भीड मे गयो परो । दा अेक मिनट पछ बीर साग अेक लम्बा तगडो अर गारो गट्ट आदमी हो । बीन लेय र वो माय गया परो । वो आदमी कैलास र बनै सू निसरयो । बी आदमी रै कपडा म लाग्योडै सेंट री मुगध सू अेडै छेड री हुवा म म्हक भरीजगी । इणी बगत बीन लखायो क बीर डील सू पसीनै री बास आव ही । बीर चेहर माथ हळका-सा क्षाबा आयग्यो । उण रुमाल काढयो अर चहरा पूछण लाग्यो ।

वा पाट बन आपरै अेनै छेड ऊभै लोगा नै दयण लाग्या । सगळ्या रा कपडा पनया धोयोडा हा । उत्तरी करघोडी ही । उण आपर कपडा कानी देख्या । परसू परचा हा । कमीज अर पट री श्रीज ता काल ई मरगी ही । आज तो कमीज खामा मुग्योडो-सो-क लागै हा । पट गोडा बन सू गाळ हुयोडी ही । बीरी निजर तागा र पणा कानी गयी । पणा म माजा अर

जूता । सँडल अर माजा । पालिम री चमक । उण आपरें पगा बानी देख्या । हवाई चप्पल । घूउ सू भरघाडा पग । बीरी पगयळघा म पसीनो सा आगग्घा । रेत र कारण की किच पिच-सी हुवती लखायी ।

उण खचार र गळा साफ करघो । लागा री भोड माय सू निवळ र घर रें कारण बन पूग्या ।

घर र च्याहमर च्यारेक फूट ऊची भीत ही । जेड छेड घासा जागा खुली छोड्याडी ही । जेव पासो माव घाली हा । आधी जमीन ऊपर मकान बण्योडा हा । इण मरान म बा बीसू दफें आयाडा हा । बीनं ठा ही कै माय बडताई बडो बमरा ह । बमर बन रस्ता छोड्याडा है जिवा आगण मे जावें । बाणें सू निवळघा पछ तीन बमरा ह । मासी रें बमरें रें पमवाड दा बमरा ओर है । बीन ठा ही क बार सू आवणिया जावणिया नीचन बमरें माय जा बटघा करता । पण बा जद बदै जावतो, नीचें मासी री वेटी चाद या बेटा री बहु बा माय सू काई लाधती तो बाने खाला इत्तो ई पूछपा करना—मामीजी ऊपर है काई ?

—हा ५५ । बीन उचळा मिलतो । आ मुणताई वो बिना की बाल्या सीधा ऊपर जावता परा । बटें मासी नें भोजडघा का काई दूजा समचार दय र पाछा आय जावता । काई दफ बीन चाय-नास्ता इ मिलता ।

पण आज इत्ती भोड मे बीरी हिम्मत बानी हुई क सीधो ऊपर जावें परा बा किणी न पूछें मासीजी ऊपर है काई । वो की आग खिसक र बमर ताऽ पूग्यो अर बट भीत र मसार ऊभ र सामें खानी जागा म तण्घाड तम्बू मे जीमत लोगा नें नेग्रण लाग्यो । टेबला कुसिया लाग्योडी ही । लोग बा भाध रैठा ठाठ सू जीमै हा । पुरसणिया म बीन बाबू, पूनम अर माणक ई ऊमा दोस्या । मासी रें सँग बेटा नें बा साबळ ओळखता हो ।

बमरें री भीत बन अवै बीनं माणक री बहू दीखी । उण बीरें बन जाय र होठ मो-क पूछघो—भाभीजी, मासीजी ऊपर है का ?

हाऽ, है । कय र उण बीनं गौर सू देख्यो । फेर वेगी सी-क माय गयी परी । माय सू किणी हलो पाडघो हो—बीनणी ।

कैलास दख्यो क माय जागणें मे लुगाया री खासा भाड ही । जागण म अेकबानी लुगाया जीमै ही । मासी री बीनण्या बान पुरस ही ।

वो आगण मे पूग र पगाधिया चढे हा के इत्ते मे पगाधिया सू उतरती पूनम रो बहू मिलगी । बीरे हाथ म धामा हो । धामे म चूरम रो चबमा ही ।

—अरे कैलासजी थे इ आया हा काट ? मासीजी ऊपर है । कय र वा आगण मे गयी परी ।

कैलास ने की अण्णवावणा सो लागण लाग्या । छतापण वो पगाधिया चढ र डागल गयो परो । डागळे पूगता ई मासीआळो कमरो दीभ्यो । आज ता वठे ई भीड ही । मासी लुगाया सू घिरघाडी हो । बठ जावणो चाइजे का नइ, वो आ सोचण लाग्यो । पत्तो नी काट वात ही क कमर माय सू जोर सू हसण रो आवाज आयी । वा अक्वानी डागळे री बिंढी कानी गयो परो । बठ ऊभ र नीचे गळी म दखण लाग्या । हठे पाट वने लोग उभा हा । डावे हाथ कानी देख्यो । सामे लाग जीमता निग आया । उण आपरे हाथ भायली थैली कानी देख्यो । हाथ घाल र माजडघा वारे काढण रो सोची । पण इत्ती लुगाया बिच्चे जाय र मोजडघा दवण रो बात की वे ओपती सी लागी । थोडी ताळ पछ दख सू । अक्ली हुया ई दवणी टोक रसी । आपरी गुद्दी कुचरता बा हेठे आयग्यो । आगण माय सू वेमो सी क बार निक्ळयो । बार आया पछे उण बिज्जू न मोधण रो साची । वा मिल जाव तो थोडी ताळ गल कर लसू । कैलास इन विने उभे लोग बिच्चे बिज्जू न मोधण रो कोशिश करतो रैयो । पण बिज्जू दीख्यो कोनी ।

हाल ताइ माय जीमणआळा रो की छोड हुई कोनी हो । जेक दो आदमी जीम र उठता के माणक या पूनम सार्गे आय र दा च्यार आदमी वा खाली कुसिया ऊपर बठ जावता । माणक या पूनम पुरसणआळा न खास हिदायता दय र पाछा वारे आय जावता । आवणिया रो आव आदर करण लगता । वा बार पाट पर बठग्या । उण घडी कानी देख्यो । जेक बजणआळी ही । वीने जोरदार भूख लागगी । बीरी इच्छा हुइ के कोइ कुसी खाली हुवता ई बठ जाय र बठ जावे अर पुरसताई जीमणा शुरू कर दव । पण हालताई किणी वीने बठण खातर कयो ई कानी । बी घूक गिट र कठ आला करघा अर खखार परो र साम भीत कानी दखण लाग्यो । बीरे कन माणक आय र ऊभ्यो । उण माणक सू बात करण खातर की केवणो चाह्यो के अंक जण

आय र पूछयो—विजय कुमार जी आयोडा बतावै ?

—हाऽ । माणक उथळो दियो ।

—अवार अठै ई है बाई ?

—माय है नी आपनै मिनणो है ?

—हाऽ । वैं र वा बी मुळकयो ।

—म्है विजयकुमारजी नै बुलाया र लावू । आप पाट पर बिराजो ।

कैलास मोचण लाग्यो वैं बिजजू अवै विजयकुमार जी बगग्या दीछै ।
बारै आवण दे स्माल्लै नै ।

बीरी आद्या आग दस-चारह बरसां पैली री घटनावा सनीमा री रील
दाँ धूमण लागी । वा बातां मे वो हो अर बिजजू हो । कैलास अर बिजजू
बिजजू अर कलाम ।

बारा घर कनै-कनै ई हा । वैं आठवी मे पढ़ता । बिजजू खावने पीवतै
घर रो हा । वों घर मे रोजीना लायी खायी रैवती । पण बिजजू रै घर म
बीरी पूछ ही । बिजजू बीनै मानतो । कलास बीनै सवाल बतावता । बिजजू
राज सवाल पूछतो । सवाल बतावतो बगत वा खुद नै की ऊचो समझतो ।
कलास मोचतो क बिजजू जित्ती सुविधावा बीनै मिल तो वो पोजीशन लाय
र दिखाय सकै ।

टम्टहुवता जणा बिजजू बीरै कनै बैठतो । वो कैलास री नकल करतो ।
पछै बीन घरै बुलाय र चाय पावतो । कदै-कदास सनीमा ई दिखावता ।

कलास नै याद आवै वैं बिजजू बीरी कापिया लेय जाया करता । घर
खातर दियोडो काम वो बीरी नकल कर र पूरो करधा करतो । आय दिन
बिजजू नै बीरी गरज रया करती ।

स्कूल म शनिवारआळै दिन जद कलम मोटी क तलवारया पछ विज्ञान
री तरक्की मानवी समाज खातर कल्याणकारी या घातक जडा विषया
माथै डिक्ट ह्वती जणा विषय रै पछ या विषय म बोलण खातर बिजजू
नै लिख र निया करतो । बारो लिख्योडो लेख जिया तिया रट रटाय र
बिजजू बालता । हाथाहाथ बठै अक्कल सू की उपजतो कोनी । रटी रटायी
ओळधा रै सिवाय की बोल ई कोनी सकतो । पण वो बठै बहस विच्छ
उपज्योड मुहा ऊपर गगतार बाल्या करतो । घणघरी दफ जीत बीरै ई

पय री हुया करनी ।

जद ब दसवी म पढधा करता हा तद बिज्जू शहर छाड र गया परा । गया क्या रा धूड रा । जावणा पढधा । बीरी भुवा बीनै छाळै लय लेना । बीरी भुवा रै कोइ टायर बानी हा । कराइपति जासामी हा । कळक्त्तै म साखा रो बिजनस चालता । बिज्ज रो तकदीर इण बदर पलटा खाय जावैला काई कानी जाणता । बीर कळक्त्तै गया पछै वगत रा मोटा धारा बारै बिच्चै पसरग्या । पण बाज वा ई बिज्जू मासी र घरा आयोडा हा । बिज्जू मासी रो जट्टना हा ।

कैलास बन बठघो आदमी घासण लाग्या । बीरी धासी सुण र कलास इनै त्रि न दखण लाग्यो । साम सू माणक आवता दीव्या । माणक बी आदमी बनै आय र बोल्या—विजयकुमारजी अवार आवै ।

पाचक मिनटा म सामल वारणै सू छव फुटा जवान वार निकळया । भरवा डील । साबळो रग । थाडा थोडा उड्याडा केस । हळकी सी दिखती टाट । सानलिया डाडीआळा धौळै काचा रो चस्मा । चटकीलै रग रो डिजाइनदार बुशट । धौळी पट । चमचमाट करता जूता । बी की गौर सू दरयो । पट की छिटक्याडो निग आया । उण दस-बारह बरसा पलीआळ बिज्जू री शकल याद करण री चेस्टा करी—बी वगत रै डीन डोळ रो इण डील डोळ सू रत्ती भर इ मळ कानी लाग्या । छतापण वो आदमी सांगी हा ।

—विजयकुमारजी ! ही ही ही । बा आदमी हाथ जोड र ऊभा हुयग्यो—आपरा दरसण हुयग्या ही हां ।

विजयकुमार हाळै सी क मुळक र बीन देख्यो ।

कैलास बीन बिज्जू कय र बतळावण री साची, पण हिम्मत कोनी पडी ।

बिज्जू री पसनल्टी देख र वो गतागूम हुयग्या । वो होळ सी क बोल्या—विजयकुमारजी म्हनै आळय्या म्है कलास ।

—अरे कलास तू ! विजयकुमार बोल्या ।

—हाय । कय र उण हाथ मिलावण खानर हाथ आग करण री कोशिश करीक इतै म ई माणक जेव आदमी न लेय र आयो अर बोल्या—

ਆਪ ਈ ਵਿਜਯਕੁਮਾਰਜੀ ਹੋ ਅਰ ਵਿਜਯਕੁਮਾਰਜੀ, ਐ ਆਪਣੀ ਸਰਲਾ ਨਾ ਬੋਦ ਹੈ ਥੇ ਮਿਲਾ ਬੈਨਾਜੀ ਮੈਂ ਅਵਾਰ ਆਵੂ ।

ਕਲਾਸ ਆਪਰਾ ਆਗੈ ਬਧਾਭੋ ਹਾਥ ਅਵਾਰ ਤਾਏਂ ਪਾਛੋ ਲਾਰੈ ਕਰ ਚੁਕਯਾ ।
ਵਿਜਯਕੁਮਾਰ ਫਟਾਕ ਮੂ ਹਾਥ ਆਗੈ ਬਧਾਯੋ ਅਰ ਬੈਨੋਏਜੀ ਰੈ ਹਾਥ ਸੂ ਮਿਲਾਯਾ ।

—ਕਾਏ ਹਾਲ ਚਾਲ ਹੈ ? ਵਿਜਯ ਕੁਮਾਰ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਸੁਣਕਯੋ ।

—ਠੀਕ ਹੈ । ਆਪ ਸੁਣਾਵੋ ।

ਵਿਜਯ ਕੁਮਾਰ ਐਕਰ ਕੰਲਾਸ ਕਾਨੀ ਦੇਖਯੋ । ਉਠ ਪੁੱਛਿਆ—ਤੂੰ ਜੀਮਯੋ ਕ
ਨਰ ?

—ਜੀਮ ਲਸੂ । ਭੁਨਾਵਲ ਕਾਨੀ ।

—ਅਰ ਮਾਯਕ । ਉਠ ਮਾਯਕ ਨੈ ਹੇਲੋ ਪਾਠਧੋ ।

—ਕੰਲਾਸ ਨ ਜੀਮਾਯੋ ਕੋਨੀ ?

—ਮੈਂ ਕਯੋ ਨੀ ਭੁਨਾਵਲ ਕਾਨੀ । ਕਲਾਸ ਲੋਕ ਖੇਲਾਪੈ ਬੋਲ੍ਹਾ ।

ਅਵਾਰ ਜੀਮਾਵੂ । ਮਾਯਕ, ਵਿਜਯਕੁਮਾਰ ਰੋ ਫੁਕਮ ਵਜਾਵਨ ਰੈ ਫਗ ਸੂ
ਬੋਲ੍ਹੋ । ਕਲਾਸ ਵਿਭੂ ਰ ਪਾਗਰਧੋਡ ਡੀਲ ਡੀਲ ਨੈ ਗੌਰ ਸੂ ਦਖਨ ਲਾਗਯੋ ।

ਮਾਯਕ ਬੋਲ੍ਹਾ—ਲ ਆਵ, ਮਾਯ ਚਾਲਾ ।

—ਤੂੰ ਜੀਮ । ਮੈਂ ਆਵ । ਕਯ ਰ ਵਿਜਯਕੁਮਾਰ ਕੀ ਆਦਮੀ ਸਾਗੈ ਮਾਯ
ਮਯੋ ਪਰੋ ।

ਕਲਾਸ ਮਾਯਕ ਸਾਗ ਮਾਯ ਪੁੱਛਯੋ । ਕਲਾਸ ਦੱਸਯੋ ਕੈਂ ਜੀਮਣਯਾਡੀ ਰੀ
ਮੀਡ ਹਾਲਤਾਏਂ ਮਿੱਤੀ ਜ ਹੀ ।

—ਤੂੰ ਦੋ ਮਿਨਟ ਠਰ ਜਾਵੈਂ ਤੋ ਠੀਕ ਰੈਂਸੀ । ਮਾਯਕ ਬਾਰਯਾ ।

—ਹਾ ਹਾ ਮੈਂ ਕਯੋ ਨੀ, ਭੁਨਾਵਲ ਕਾਨੀ । ਉਠ ਲਾਥ ਦੇਵਾਪੈ ਗੋਰ
ਕਯੋ । ਬਾਕੀ ਕੋਰ ਪਟ ਮਾਯ ਭੁਨਾਵਲ ਕਾਨੀ ਹੈ । ਉਠ ਧੂਕ ਗਿਟਧੋ ।

ਬੋਧਮੈਂ ਰੋ ਸ਼ਸਾਰੋ ਲੇਖ ਰ ਭੁਨਾਵਲ । ਮਿਠਾਫਾ ਰ ਧਾਮੀ ਧਾਮੀ ਮਾਯਕ
ਲਾਗਯੋ । ਜਾਫਲ ਹਾ । ਚੂਰਮ ਰੀ ਬਕਯਾ ਹੀ । ਧੇਵਰ ਹਾ । ਪਾਛ ਰ ਲਾਥ ਮਾਯਕ
ਹਾ । ਪਕੀਡੀ ਹੀ । ਮੁਝਿਆ ਹਾ । ਲਾਜੀ ਲਛਮਾਡੀ ਪੁੱਛਯੋ ਹੀ । ਮੈਂ ਮਾਯਕ ਰੀ
ਅਚਾਰ ਹੋ । ਹੁਵੇਜੀ ਰਾ ਮਾਯ ਧਾਰੋ ਹੋ । ਕਰੀ-ਨੀਮ੍ਹ ਰਾ ਅਚਾਰ ।

ਬੀਰ ਮੁੱਖ ਮਾਯ ਪਾਠੀ ਆਯਗਯਾ । ਬੀਰ ਲਾਥਾਯੋ ਕੈਂ ਮੈਂ ਰੀ ਉੱਪਰੀ ਲਾਥ
ਸੂ ਕੂਦਨ ਲਾਗਯਾ । ਬੀ ਆਪਰੈਂ ਹੋਠ ਮਾਥੈਂ ਜੀਮ ਕੇਰੀ । ਮੁੱਖ ਮਾਯਕ ਰੀ
ਮੈਂ ਪਦ੍ਯੈਂ ਧੇਵਰਾ ਕਾਨੀ ਦੇਖਨ ਲਾਗਯੋ ।

पय री हुया करनी ।

जद व दसवी म पठघा करता ।
गया क्या रा धूड रा । जावणा पठघा
बीरी भुवा र बोई टायर कानी हा ।
साखा रा बिजनस चालता । बिज्ज
जावैला काई कानी जाणना । बीर कळष
बारै विच्चै पसरग्या । पण आज वा ई ।
बिज्जू मासी रो जेठूना हा ।

बैलास बन वठचो आदमी घासण लाग-
हन तिन दखण लाग्यो । सामे सू माणक
आदमी बन आय र बोल्या—विजयकुमारजी
पावेक मिनटा म सामलै वारणै सू छव प
भरवा डील । सावळो रंग । धाडा धाडा उडचा
टाट । सोनलिया डाडीआळा धोळ काचा रो ।
डिजाइनदार बुशट । धोळो पेट । चमचमाट करत
दरयो । पट की छिटकघोडो निग जायो । उण दस,
बिज्जू री शकल याद करण री चेस्टा करी—बी व
डील डोळ सूरती भर इ मळ कोनी लाग्यो । छत
हो ।

—विजयकुमारजी ! ही ही ही । वा ३
ऊभो हुयग्यो—आपरा दरसण हुयग्या ही ही
विजयकुमार होळै सी क मुळक र बीन देख्यो
बैलास बीन बिज्जू कय र बसळावण री स
पडो ।

बिज्जू री पसनल्टी दख र वो गतागूम हु
बोल्या—विजयकुमारजी म्हन आळख्या म्हे क
—अरे कलास तू । विजयकुमार वाल्या ।

—हाळ । कय र उण हाथ मिलावण
कोशिश करीक इत्त म ई माणक जेक आदमी न लेय

माय गया। मज ऊपर पाणी री गिलासा पढी हो। दू माय स गिलास उठाय
र पाणी पीवण लाग्यो—गट-गट गट। पाणी में बरफ घाल्योडी ही। केवई
री महन यागी हो। बी अक गिलास भळै उठायो।

कैलास गिलास धर र जब सू रुमाल काढ्या। होठ पूछ्या। चेहरो
पूछ्या। हाथ पूछ र रुमान तह करे हो क इत म विजय कुमार बीरै
वन सू निकळघो। उण पूछ्यो—अरे तू !

जीम लिया काइ ?

कलास बीन गौर सू दख्या। फेर बाल्या—हाँ, !

अर बी रुमान जेव म घाल लियो।

विजयकुमार बोल्ह्यो—देख अबार तो आवण जावणआळा ई दम
कोनी लेवण देवें डया कर, तू दो-च्यार दिन ठैर र आ। आपा फुरसत
करसा ।

ॐ । कैलान कैयो।

न गौर सू देखण लाग्या। चीकणो भरवो चेहरो।

आळो धौळ काचा रो चस्मो। चटकीलें

ी शक पेट। चमचमाट करता जूता।

अर फेर वो खुद नै निरखण-परखण

ी। मास सोछ्या ई दोरा लाथें।

कालर माथें जम्माडा मैल। गाडा

। धूड सू भरपाडा काळा

कैलास नै लप्याया के बो जीमते लोगा कानी देखता अठ ऊभो भूण्डो सागतो हुबैला । हुय सकै, मासी रै कमरै मे को छीठ हुयगी हुबै ।

बो डागळै गयो । पण बठै हाल ताई खुगाया री भीठ ही । इत्ती भीठ अर अै भोजहथा ? हूऽ । फेर वणाई बात । बा पाछो हट आयग्यो ।

कैलास दख्यो के पदरै-बीस आदमी जीम र साग इ उठथा । वै लाग हाथ घोवण लाग्या । नाथण माय जाय परी र अठी थाळथा उटावण लागी । माणक बा सगळ्या खातर पान सुपारी रै इतजाम म लाग्यो हो । इत्तै म पूनम माणक बनै आयो । बोल्थो—माणक भाईसा, माणक भाईसा ।

—बाई है ?

—यारा बक रा भायला आयग्या बार ऊभा है ।

—तू चाल, म्है आवू । अर माणक बटकै ई वारी आव-आदर खातर बारै गयो परो ।

कैलास र मन माय की घराब सी लागी ।

थोडीक ताळ पछ माणक आपर पदरै बीस भायला सभत बीर वन सू निकळथो । माणक मुळवण री कोशिश करी । कैलास आपरो भूण्डो मच-कोडथो अर फेर आभै कानी देखण लाग्यो ।

कैलास बारै पाटै कनै आयग्यो ।

पाट ऊपर लोग तास रो भजमा लगाया बैठा हा । रमी चाल ही । माचिस रो तूळथा सू खेल हा । तूळथा तो खाली देघापै री ही । असल मे तो जूओ चालै हो । तूळी दीठ पइसा तय हा ।

माणक बीरै कनै आयो । बीरै खाद्यै ऊपर हाथ धर र बोख्यो—बस, पाच-दस मिनट और अब कै घन बठावू बस म्है अबार पान लेय र आवू ।

बो की कोनी बोल्थो ।

माणक गया परो ।

कैलास बीन जावतै नै देखतो रयो । पछै आभै कानी दस्था । सूरज तपै हो । बी आपरी जेव सू कमाल काढथो । चेहरो पूछथो । अबार ताई बीरा कठ सूकण लाग्या । उण थूक गिटथो । पाणी री तलव और बघगी । बो

भाय गया। मेज ऊपर पाणी री गिलासा पड़ी ही। ट्रे भाय सू गिलास उठाय
र पाणी पीवण लाग्यो—गट गट-गट। पाणी मे बरफ घाल्योडी ही। केवड़े
री महब न्यारी ही। वो अके गिलास भल्ले उठायी।

कलास गिलास धर र जेव सू रुमाल ढाढधा। होठ पूछया। चेहरो
पूछयो। हाथ पूछ र रुमाल तह करे हो कै इत्त म विजय कुमार बीर
नै सू निक्कयो। उण पूछया—अरे तू !

जीम लियो काहें ?

कलास बीर गौर सू देख्यो। फेर बोल्यो—हाँS !

अर बी रुमाल जेव म घाल लियो।

विजयकुमार बोल्यो—दख, अबार तो आवण जावणआळा ई दम
बोनी लेवण दब डया कर, तू दा-च्यार दिन ठर र आ। आपा फुरसत
सू बाता करसा।

—हूँS। कलास कैयो।

वो विजयकुमार नै गौर सू देखण लाग्या। चीकणो भरवा चेहरो।
सावळो रंग। सानळिया डाडीआळा धौळ काचा रो चस्मा। चटकीले
रंग रो डिजाइनदार बुशट। धौळी झक पेंट। चमचमाट करता जूता।
कपडा सू आवती सेट री सुगंध। अर फेर वो खुद नै निरखण परखण
लाग्यो। हाटा माथे चिप्योडी चामडी। मास सोध्या ई दोरो लाचे।
झिन्वा वठघोडा सा। अधमली कमीज। कालर माथ जम्पेडो मल। गोडा
वन सू गाल हुयाडी पेट। पंगा मे हवाई चप्पल। घूड सू भरघाडा काळा
पंग।

बीरै काना म वासु रा शब्द मूजण लाग्या—उपाळा रो गाडीआळा सू
क्यारो भायलाया।

कलास बार आयग्यो। बीरो चेहरो तमतमावै हो।

उण साइकिल उठाय र हैंडिल पर धली टागी। थैली भाय मा री वणाय
र दियोडी मोजडधा ही। बीरो कवितावा री पोथी ही। बी अके दफे मासी
रे घर सामे देख्यो अर फेर थैली भाय पड़ी मोजडधा कानी।

बी निसकारा हाव्या।

बैलास नै लखायो के वो जीमते लोगा कानी देखतो अठ ऊभो भूण्डो लागतो हुबैला । हुय सके, मासी रै कमरे म की छोड़ हुयगी हुबै ।

वो डागलै गयो । पण वठै हाल ताइ लुगाया री भीड़ ही । इसी भीड़ अर अँ मोजइया ? हूँ ! फेर बणाई बात । वो पाछो हटै आयग्या ।

बैलास देख्यो के पदरै बीस आदमी जीम र साग ई उठया । ब लोग हाथ धोवण लाग्या । नायण माय जाय परी र अँठी धाळया उटावण लागी । माणक बा सगला खातर पान-मुपारी रै इतजाम म लाग्योहो हो । इत म पूनम माणक फर्न आयो । बोल्थो—माणक भाईसा माणक भाईसा ।

—काई है ?

—यारा बैक रा भायला आयग्या वारै ऊभा है ।

—तू चाल, म्है आवू । अर माणक चटक ई वारी आव-आदर खातर बार गयो परो ।

कैलास रै मन माय की खराच सी लागी ।

थोड़ीक ताळ पछै माणक आपरै पदरै बीस भायला समेत बीरै कनै सू निक्कल्यो । माणक मुळकण री कोशिश करी । बैलास आपरो मूण्डो मच-कोड्यो अर फेर आभै कानी देखण लाग्यो ।

बैलास वारै पाट कनै आयग्यो ।

पाट ऊपर लोग तास रो मजमा लगाया बटा हा । रभी चाल ही । माचिस री तूळया सू खेलै हा । तूळया तो खाली देखापै री ही । असल म तो जूओ चालै हो । तूळी बीठ पइसा तय हा ।

माणक बीर कनै आयो । बीरै खाधै ऊपर हाथ धर र बोल्थो—बस, पाच-दस मिनट और अब के धन बैठावू बस म्है अवार पान लेय र आवू ।

वो की कोनी बोल्थो ।

माणक गया परो ।

कलास बीन जावतै न दखतो रँयो । पछ आभै कानी देख्यो । सूरज तपै हो । बी आपरी जेव सू रमाल बाढ्यो । चहरा पूछ्यो । अवार ताइ बीरा बठ मूकण लाग्या । उण धूक गिट्यो । पाणी री तलब और बघगी । बा

माय गया। मेज ऊपर पाणी री गिलासा पड़ी ही। ट्रे माय सू गिलास उठाय र पाणी पीवण लाग्या—गट गट गट। पाणी मे बरफ घाल्योडी ही। केवडै री महक यारी ही। बी जेक गिलास भळै उठायी।

कैलास गिलास धर र जेब सू रुमाल काढ्यो। होठ पूछधा। चेहरो पूछ्यो। हाथ पूछ र रुमाल तह करै हा क इत म विजय कुमार बीरै वन सू निकळ्यो। उण पूछ्या—अरे तू।

जीम लियो काइ ?

कैलास बीन गौर सू दख्यो। फेर बोल्यो—हाँ।

अर बी रुमाल जेब म घाल लियो।

विजयकुमार बोल्यो—देख अबार ता आवण-जावणआळा ई दम कोनी लेवण दवै डया वर तू दा-च्यार दिन ठैर र आ। आपा फुरसत सू वाता करसा।

—हूँ। कैलास क्या।

बी विजयकुमार नै गौर सू देखण लाग्यो। चीकणो भरवा चेहरो। सावळो रंग। सानळिया डाडीआळा धोळ काचा रो चस्मो। चटकील रंग रा डिजाइनदार बुशट। धोळो शक् पेंट। चमचमाट करता जूता। बपडा सू आवती सेट री सुगंध। अर फेर बी खुद न निरखण-परखण लाग्यो। हाडा माथ चिप्योडी चामडी। मास साध्या ई दोरो लार्पे। चिन्वा बठघोडा सा। अधमैली कमीज। कालर माथ जम्योडो मल। गोडा कन सू गोल हुयाडी पेंट। पगा मे हवाई चप्पल। धूड सू भरघोडा काळा पग।

बीरै काना म वासु रा शब्द मूजण लाग्या—उपाळा रो गाडीआळा सू क्यारो भायलाया।

कैलास बार आयग्यो। बीरो चेहरो तमतमाव हो।

उण साइक्ल उठाय र हैडिल पर थली टागी। थैली माय मा री वणाय र दियोडी माजड्या ही। बीरी कवितावा री पोथी ही। बी जेक दफै मासी रै घर सामे देख्यो अर फेर थैली माय पडी मोजड्या कानी।

बी निसकारो हाड्या।

बो साइकिल माथै चढग्यो । सामै सू सामान लेय र आवतो माणक
दिख्यो । माणक कनै कर निकळघो जणा उण सडक पर धूवयो—आव
धू ?

कैलास साइकिल रा पैडल खाथा खाथा मारण लाग्यो ।
बीरें साम काळी सडक पसरघोडी ही । तावडी तपै हो ।
बीरें काना माय हवा री साय साय-सी क गूज ही ।

रामरखी नै सुपना आया । बा बैवण लागी—म्हने सुपने म रामदेव दीस्यो ।
बा बैव हा—मा, म्हे फेरु जलम सू ।

नयमल वठ ई हो । बा तुरत बोत्यो—हा हा । आ तो हुय सक । अर
फेर आपणो रामदेव तो पितर है । जे बो चासी तो आपणा सँग दुय दूर हुय
जामी ।

—पण अबै टाबर हुय सकै है काइ ? रामरखी की उदास हुय र
बोली । बीरी उमर पचास नडी ही । इण उमर म टाबर हुवणा ? बीरै
मगज म सवाल उठथी । कदाच नी हुव । कदाच हुय जाव । पण नयमल
अई मौका री तलाश म रया करता । बा बोत्यो—थ चिंता ब्यू करो
भगवान स्तो की सावळ करसी । थे तो बस धरम पुन माथ जोर राखो ।

—धरम पुन तो करू ई हू रामरखी बोली ।

—इत्तै सू काइ हुवै ? थे तो की और किया करो । पइसो ता हाथ रो
मैल है । आज है, काल कोनी । घर मे टाबर हुसी ता राम रमसी । म्हे
सिद्ध महाराज कन गयो हो । बा दो-तीन दिना पछै आवण रो कैया है ।

नयमल री बाता सू रामरखी र मगज मे आबात जमगी कै बीरी कूख
भळ हरो हुय सकै । बीन रैय रैय आपरो सुपनो याद आवै हा ।

बरसा पैली बीरै छोरा हुया । नाव हो रामदेव । पण दसक बरसा रो
हुया पछै बा पूरा हुयग्या । बस, उणी दिन सू रामरखी अधगावळी सो रैवण
लागी । बगत रा धोरा ज्यू ज्यू पसरता गया बीरो दुख हळको हुवता गयो ।
पण छुगार्ड आखी उमर टाबर खातर झखती ई रैवै नी । बेटी नई हुवै तो
मरथा पछ पाणी कुण देवै ? बिया रामरखी रै पण अेव छोरी ही । बीरो

इ घणी हा नयमल । दाहिता-दाहिया घणाई हा । पण बीन ता आपरा वटा चाइजं हा । जद कदैई वीरं मगज म औ फतूर उटता, नयमल पूरो पूरो पायदो उठावती । बा भात भात रा दाखला दय र वीरं मगज म आ वात बैठावण री कोशिश करता कँ अबक नई तो अबक जरूर भगवान बारी सुणसी । अर रामरखी बिलम जावती । आस अटूट हुया कर है नी ?
 अब दिन नयमल आयो । पसीनं सू लयपय । घर माथ पूग र उतावळ करतो बोल्या—इया करो थे वेगा-सी-क म्हनं सी रुपिया दवा ।

—सौ रुपिया ? रामरखी पूछघो ।

—हाँ, थे थोडी जल्दी करो ।

—पण करमा काइ ? दो मिनट बठ र वात ता बतावता ।

—म्है कोई म्हारै खातर बानी मागू । म्है ता थारै ई खानर भाग दीड करू । जाज सोमेसर म्हाराज कन गयो हा म्ह, बा सू रात करी । ब सात दिना ताइ जप करसी । पछ पाणी मितर र दसी । बा पाणी पिया सू थारी वशबेल बधसी । नयमल कैया गया ।

—अवार लावू । कैय र रामरखी माय गयी । सौ रुपिया ला र नयमल न दिया ।

—अच्छा, अब चालू । कैय र नयमल सौ रुपिया जेब मे घाल लिया ।

—इत्ती गरमी म आया हो । थोडी ताळ बठो तो सरी । म्है शरबत लावू ।

—शरबत री जरूरत कोनी । शरबत काइ धपटवी गोठ लेसू । पण पैली बाम तो हुवण दो । ज सोमेसर म्हाराज नाराज हुयग्या तो पछ बोई बारी कोनी लागसी । ब म्हन उडीकता हुसी । म्है चालू ।

नयमल र गया पछ रामरखी बोली—दखो लाई कित्ता ध्यान राख । नई जणा इ लाय मे घर सू बारै ई कुण निवळै ? जवाई काइ हीरा है । म्है साचू इण री दानू छोरया रा हाथ आपाई पीळा कर दवा । इत्तो पइसो है का" काम आसी ?

—कदैई हीयो फाडघो है क बुढापे मे काइ खासा ?

—अब ता छेरो हुसी ज । वो घर सम्भाळ लेमी मसई ?

—तू गली हुयगी काइ ? जद गादीआळो ई कोनी रयो ता पेटआळै

री काई आस ?

—थे इत्ता अशुभ क्यू बोसो ।

—म्हें तो ठीक ई कैवू । पछ धारी मरजी हुब ज्यू घर । पण पछ पिसनावेली । आज रा कैयोडा याद राखजे ।

—धारो ता मगज खिसक्योडा लागै ।

—वा कर इत्ती गैलाई घणी । अर वैं होळ-सी-क वाल्या—भुगी रण्डार घर रा तळा झाड र जपसी । थोडी ताळताई दाना बिच्चै मून पसरपाडो रैयो ।

अंक हप्तो बीतग्यो ।

नयमल सोमसर म्हाराज कनै सून मितरायाता पाणी लय आयो । बातल खासा जापतै सून लायो । रामरखी नै देय र कैयो—म्हाराज आपरी साधना सून इण पाणी नै मितरघो है । थान काई करणो है, आ थे सावळ सुणलो । दुफारै बारह बज्या हाय र आगण म बठ र कासी रै कटोर म घान र ओ पाणी पीवणो है । पछ तल सून चोपड र काळ कुत्ता न राटी न्हाखणी है । इण बिच्च विणी सून कोई बोल-बतळावण नी करणी ह । जे इण बात म विणी भात री चूक रैयो तो कियो-करायो स्तो धूड हुय जावता ।

रामरखी नै जेकर फेरु लाग्यो क नयमल मिनघ नी हीरो ह, हीरो ।

दूज दिन सून रामरखी बो काम पुरू कर दियो । बारह बजता ई बा हाय र आगण मे बठ जावती । कासी रै कटोरै म बोतल रो पाणी घालती । फेर बा पाणी पीवती । तल सून राटघा चोपडती । झरोखे मे ऊभर कुत्ता नै रोटी घालती ।

च्यारेक दिन आडा घाल र नयमल आया । सवा-बारह बजी ही । रामरखी झरोखे म ऊभी ही । बा पगोयिया चढ र ऊपर पूग्यो । बो बोल्हो—
ये ओ काई करो हो ?

—क्यू काद हुयो ? रामरखी कापी । सोचण ठूकी कं कोई चूक तो नी हुयगी ।

नयमल माया हिलावती वाल्यो—कियो-करायो स्तो धड हुयग्यो । थान सौ दफे कैयो हो नी कै रोटी फगत काळै कुत्ता नै ई खणावणी है । म्हें

माया ।

—ना साऽ, अबकँ रती भर ई चूब नी हुवँ । रामरखी बोली ।

घाडी ताळ ताइ मून पसरयो रैयो ।

—कित्ता रुपिया लाग्या ? उण पूछयो ।

—दो सौ खातर कैया है महाराज ।

नयमल मन इ मन मुळवयो । रामरखी आपर कमरै में गयी । थोड़ी ताळ म रुपिया ला र नयमल नै दम दीना ।

धी दिन नयमल बठ ई जीम्यो ।

रामरखी नुबँ मिर सू काम करण लागी ।

अज वा झरोख माय सू रोटी कानी हाखती । खुद गळी म जावती अर कुत्ता नै रोटीया खणावती । हाथ में अेव डण्डो पारा राखती । जे कोई दूजो कुत्ता बन आवता तो वा बीनै 'दुरें दुरें' कर र भगाय देवती का पछे डण्डे रो बटीड चेप न्हाखती । कुत्तो अरडावतो-अरडावतो आपरा रस्तो लेवता ।

इण टूणै रै चालू करवाया पछ दो-तीन दिन आडा घाल र नयमल फेर बठै पूग्यो । बगत सागी'ज हा । सवा-आरह बज्या बो आपरी साइकिल सू उत्तरयो । बी बगत रामरखी काळै कुत्तै न रोटी खणावै ही अर दूजै कुत्ता नै 'दुरें दुरें' कर ही ।

नयमल आपरी साइकिल भीत रै स्सार भेली । इशारो कर र बीनै ऊपर आवण रो क्यो ।

रामरखी र ऊपर पूगता ई बो बाल्या—फेर कर हाख्यो नी स्सो करधो-करायो घूड़ ।

—क्यू बमू काइ हुयो ? फेरू काइ भूल हुयगी ? रामरखी डरगी । वा माय री माय घूज ही ।

—ह राम ! नयमल निनकारो हाखतो बोल्थो—अब काई हुसी ?

—पण हुया काइ ? रामरखी फेरू पूछयो ।

—महँ घान क्यो हो नी, ओ टूणो चुपचाप करणा है । मून राखणा जरूरी है ।

—पण महँ तो किणी सू बाली ई कोनी । रामरखी हाथोहाथ बोली ।

अबार नीच दख र आयो । गळी रा सँग कुत्ता वँ रोट्या खावँ हा ।

—जब काई हुमी ? रामरखी डरी ।

—गजब हुयग्यो ! नथमल डर परी र बोल्थो ।

—की उपाव तो करणो ई पडसी । रामरखी घबरायोडी आवाज म बोली ।

नथमल मन ई मन मुळवयो ।

—सोमसर म्हाराज नै पूछणो पडसी । वो बोल्या ।

—जिया हुव थे पूछ र आवो । रामरखी बोली—तै कैसी जिया ई करण नै तैयार हू म्हे ।

—दखो काई कैवँ । नथमल थाडी ढील देवण र अदाज म बोल्थो ।

—अबार ई पूछ र आवो जिसँ री तो हाड ई कोनी । रामरखी बोली—बस आ समझलो कै औ काम थारो ई है ।

नथमल उठतो थको बोत्यो—म्है तो इण काम न म्हारो समझ र ई कर रँयो हू । बाकी ता भगवान रै हाथ है । म्है अबार जाय र आवू भलो ।

—पाछा वेगा आया भलो । रामरखी बोली ।

नथमल गयो परो ।

सिध्या नै पाछो आयो । बीनै आयोडो दख र रामरखी र चेहरै माथै हरख रा हबोळा उठ्या । पण फेरु वा मन म डरगी कै काइ ठा, म्हाराज का कयो हुवला ।

—म्है तो थानै ई उडीक ही । रामरखी कैया ।

—बस, म्है ता सीधो बठ सू ईज आय रयो हू ।

—इत्ती जेज लागगी ? रामरखी रै सुर मे अचम्भा हो । नथमल सफाई पश करण लाग्या—म्है गयो जणा म्हाराज सूता हा । वान नीद सू जगावण री म्हारी ता हिम्मत कोनी हुई । म्है बैठा रयो । म्हाराज उठ्या । नशो-पाणी कर र तैयार हुया । म्है वान सगळी बात बतायी । गुणता ई भट्कग्या । कवण लाग्या कै थे लोग कुपान हो । थान ता कोइ चीज दियोडी वाम री इ कानी । कुपात्रा घातर म्हार वन जब की कोनी । खासा ताळ ताई हायाजाडी करी जणा बठ ई जाय र आ नुवी घातल दोनी है । साग ई आ चेतावणी यारी दी है क जे अवकै गळनी करदी तो पछ म्हारे वनै ना

आया ।

—ना साऽ, अबकँ रत्ती भर ई चूक नी हुवै । रामरखी बोली ।

थाडी ताळ ताई मून पसरधा रैयो ।

—कित्ता रुपिया लाग्या ? उण पूछघो ।

—दा सौ घातर कैयो है म्हाराज ।

नयमल मन ई मन मुळवयो । रामरखी आपर कमरै मे गयी । थोडी ताळ मे रुपिया ला र नयमल नै देय दीना ।

बी दिन नयमल बठ ई जीम्यो ।

रामरखी नुवै सिर सू काम करण लागी ।

अब बा झरोख माय सू रोटी कोनी हाखती । खुद गळी म जावती अर कुत्ता नै रोटीचा खणावती । हाथ म जेक डण्डो चारा राखती । जे कोई दूजो कुत्तो वनै आवता तो बा बीनै 'दुरें दुरें' कर र भगाय देवती का पछे डण्ड रो बटीड चेप हाखती । कुत्तो अरडावता अरडावतो आपरा रस्तो लेवतो ।

इण टूण र चालू करवाया पछे दो-तीन दिन आडा घाल र नयमल फेर बठ पूग्यो । बगन सागो'ज हा । सवा-बारह बज्या बा आपरी साइकिल सू उतरधा । बी बगत रामरखी काळ कुत्त नै रोटी खणाव ही अर दूज कुत्ता नै 'दुरें दुरें' करै ही ।

नयमल आपरी साइकिल भीत रै स्सारै भली । इशारा कर र बीनै ऊपर आवण रो कयो ।

रामरखी र ऊपर पूगता ई वो बोल्या—फेर कर हाख्यो नी स्तो करघो-करायो धूड ।

—क्यू क्यू काइ हुयो ? फेरु काई भूल हुयगी ? रामरखी डरगी । बा माय री माय धूज ही ।

—हं राम ! नयमल निसवारो हाखतो बाल्या—जवै काई हुसी ?

—पण हुयो काइ ? रामरखी फेरु पूछघो ।

—म्हें यान कैयो हो नी, औ टूणो चुपचाप करणा है । मून राखणो जरूरी है ।

—पण म्हें तो किणी सू बोली ई कानी । रामरखी हायोहाय बोली ।

साग्यो जाणै गड फनह करघा हुवै । इत्ती जेज ताइ रुवा म डर हो, वो नीसरग्या ।

नथमल तो इणी वगत नै उडीक हा । बा गरम हुय र वाल्या—वालया पछ किया करै है ? काई भम्पू लगाय र वालणा ई वालणा हुया करै है काई ? थे कुत्ता न दुरे दुरे कर भगावै हा नो । अर म्हारा छ्याल है, था अंकाघ गाळ ई काढी ही कुत्ता नै ।

—हे भगवान ! अवै काई हुसी ? आ कैय र रामरखी आपरा मायो पीट लियो ।

—म्है तो आप इणी साच म हू कँ अवै काइ हुसी ? आ कय र नथमल चुप हुयग्या ।

यठ थोडी दर खातर चुप री भीता चिणीजगी ।

—सामसर म्हाराज रो गुम्ता बीत तज है । नथमल वाल्यो ।

—वानै राजी ता करणा ई पडसी । रामरखी बोली—रपिया-पइसा री चिंता बोनी । की हुवै पण वश री बेल वधणी चाइजै ।

—दखा साऽ कोशिश कर सू ।

—पक्की हा भरो । औ काम थानै करवाणो ई पडसी ।

नथमल हा भर लीनी । दो च्यार दिन डर अर डरावणा मुपना साग बीत्या । नथमल डर भगावण खातर आयो । वाल्यो—म्हाराज नीठा राजी हुया है । अबक यै अंक महीनै ताइ जाप करला । पछै तावीज बणावला । औ काम की खरच रो है । जे थे कबो तो ।

—कैवणो काइ है ? म्हारै कानी सू ता हा ई है । रामरखी बाली ।

नथमल भोळो वण र वाल्यो—म्है महाराज नै काल उयळा दसू । था हा कय दीनी अवै वानै कय देसू ।

—इण मे पूछणो काइ हो ? रामरखी न की रीस आयी ।

—खरच री बात मुण र म्है थोडो सकग्या । कदाच घारा मत्तो नी हुवै इत्तै खरच रा ।

—कित्तोक खरचो लागसी ?

—हजारेक तो समझ ई ल्यो । नथमल होळै सी-क बोत्यो ।

—काम तो पक्की हुसी नी ? रामरखी रै हिवडै म शक रो साप फण

उठावण लाग्यो ।

—इण म काइ गोळ है । नयमल हो पक्को खिलाडी । वो सोमेसर म्हाराज री तारीफ रा पुळ बाधण लाग्यो—म्हाराज री साख इणी खातर है वं धारो घघो असली है । वा तो अलेखू लोगा रा वश बघाया है । जिका लोग साव नाउम्मीद हुयग्या, वा तकात नै म्हाराज आपरै मतर-वळ सू टावर दिया है । धारो काम तो लारलं टूणा सू ई हुय जावतो, पण धा ता गळती करी ही नी । अबै म्हाराज री इण म काइ कमूर ?

—ये म्हाराज न रुपिया देय आवो । रामरखी माय गयी । रुपिया लेय र आयी ।

नयमल रुपिया लेय र खाना हुयग्यो ।

अबै अक अक दिन भारी हुयग्यो । नित रा उडीवणा ।

उडीका जणा बगत भारी हुय जाया करै । अक घडी अक दिन-सी लखावै ।

जितर आयो । बाधीज्यो । महीना बीतग्या । आस बधी कोनी । समदर किनारै बेकळू रा घर बणै तो सरी पण टिकै कोनी । बाता ई बाता म नयमल नै कैंयो वं काम बण्यो कोनी । वो बाल्या—आ ता हो ई कोनी सक ।

—पण हकीकत तो आई ज है । रामरखी बोली ।

—काई भूल तो नी हुई ?

—ना साऽ अबकै तो म्ह की भूल कोनी करी ।

—पण ओ तो अचूक जितर हो । माटी आ बात हुई तो हुई किया ?

—म्है काइ जानू । म्है तो आपन है जिकी बात बतायी है ।

—म्है म्हाराज सू बात करसू ।

—म्हारो विचार है क थे म्हाराज नै घरा बुताय लावो ।

—ठाक है । नयमल री जीभ सूक्ण लागी ।

—बद लासो ?

—म्है वा स् आज बात करसू । वै जद भी आवण री हा भरसी, म्है बाने लय आसू ।

—य काल कोनी आय सक काई ?

—जावान म्हें क्थि कॅय सकू ? वै आपरी सुविधा देख र बगत बनावी ।

—ता दया करो, म्हनै ई आज म्हाराज वन लेय हाला । म्हें बा रा परतख दरसन ई कर नसू अर म्हारो बिक्खा इ बा न सुणाय दसू ।

—म्हाराज आपरै धूणै माथ सुगाया नै कोनी चढण देव । म्हें बा नै घरा ई बुलाय लासू ।

—जिया थे ठोक समझा । रामरखी हथियार हाथ दिया ।

नयमल आया । सागै सोमसर म्हाराज ई हा ।

रामरखी म्हाराज रै पगा लागी । म्हाराज वीनै पुनवती हुवण री आसीस दीनी ।

म्हाराज पूरै घर म धूम्या । पछ आगणै म ऊभ र इनै विनै ताका तौली करी । बोल्या—अेक बात कहू वच्ची ?

—हा म्हाराज, जहर कैवो ।

—थारा काई दुस्मी है ?

—हुय सबै म्हाराज । म्हार तो सोखी थोडा अर दोखी घणा है ।

—कुण हुय सक ? नाव बता बीरो ।

—नाव री काह ठा पड म्हाराज ।

—कोई ता हुवैला आडासी पाडोसी कुटम्ब कबील म का पछ लाग म ।

—म्हारा जेठ जी हुय सक म्हाराज व चाव कै इ घर म छारा नी हुव ।

—वस वस म्हें समझग्या । औ ई कारण है क म्हारा स्तै काम असफल हुयग्या । पण बान चमत्कार नी दिखावू तो म्हारा ई नाव सामसर नी ।

—राम मारघा र धूड उड इसो जापनो करो महाराज ।

—तू डर मन वच्ची । तरा घर भर दूगा ।

—यारी किरपा चाइजै म्हाराज ।

—पण बा ई घर नै छील राख्या है । पत्नी ड घर न बार दूणा स

मुगत करणा पडसी । पछ काई तजवीज बैठ सके ।

—हुव जिया ई करा महाराज । रामरखी बोली ।

—सौ रुपिया निकाळो । म्हे नथमल सागे सामान मर्गवा
पूतळा काढसू ।

—जिया हुक्म महाराज ।

—जल्दी करो ।

नथमल रुपिया लेय र महाराज कन आयो । महाराज कैयो—दस
पद्रह रुपिया रा औ मामान लेय आ । बाकी आपा वाद म हिसाब कर
लेसा ।

—अबार ताबू महाराज । कय र वो माय गयो । रामरखी कनै अक
थेली मागी । बा थली लेय र बाजार गया परो ।

सोमेसर महाराज पालथी मार र बठग्या । वै बोल हा—जोम् बट-बट बट
काळी राख काळजा, गौरी राख पीर । बट बट । बारी ओळना रो
अरथ का ती व जाणै हा, का पछ राम ।

बार साम बोरसी जगै ही । बोरसी मे खीरा लाल हुयोडा हा । बारमी
माथै मोटी तपेली ही । तपली मे पाणी उचळै हो ।

रामरखी बार गयी जणा वा आपरी झोळी माय सू दा पूतळा काढघा ।
वा पूतळा म जग लाग्योडी जालपिना खमोल्याडी हो । वा व पूतळा तपली
मे हाख दिया । फेर कू कू री पुडी खोल र तपेली म झडकाय हाखी । पछ
आटे री लाई बणाय र तपेली रो ढक् जाम कर दियो ।

सोमेसर महाराज अगरबत्तिया जगायी । धूपिये मे धूप लेय र बी तपली
रै जोफेर खेया । जोर-जोर सू मतर बालण लाग्या । रामरखी सतरी-वैतरी
हुयोडी औ ढगढाळा देख ही । बणाइ वा डरै ही । बणाइ हरखीज ही ।

पट ।

जोर री आवाज हुइ । तपली रो ढकणा भाप र जार सू उछळ र अठघो
जाय पडघो ।

—मरग्यो । मरग्या । सोमेसर महाराज जार सू बोल्या ।

रामरखी डरगी । बी रा रु ऊमा हुयग्या ।

नथमल होळी-होळी मुळवतो रेंयो ।

सोमसर म्हाराज चीम्पीयें सू वें पूतळा वारें काढ्या । वें पूतळा बा मे खसोत्योडी आलपिना दिखावता महाराज बोल्या—देख वच्ची, देख । थारो घर खील्योडो हो । ओ काम थारें दुस्मी करचो । पण अज बा री खर नी । छव महीना ७ माय माय वारो जेक छोरो मरसो अर थार घरा जलममी ।

—साची कवो महाराज ? रामरखी पूछ्यो ।

—हाऽ ! म्हाराज दढ स्वर मे बात्या—आ पूतळा नें मारचा पछें म्हे दो महीना ताड जाप करसू । सागें उतारा इ करणा पडसी । पछें अंक ताबीज वणासू । वो बाध र थे थारें घरआळा वनै जाया । थारी आसा पूरी हुबला ।

सोमसर म्हाराज आपरी झोळी माय सू छोटो चीम्पीयो काढ्यो । रामरखी न आपर सामें बठायी । दस मिनट ताड झाडो दियो । फेर अंक उतारा वतायो ।

सोमसर म्हाराज नथमल नें आख सू इशारो करचो । नथमल माय गयो । रामरखी नें हेलो पाड्यो । बी कन सू हजार रुपिया लिया । आग महीन भर ताड म्हाराज रें जप तप घातर ।

नथमल अर सोमसर म्हाराज टुर वहीर हुया । वा रें ग्या पछें रामरखी नें लखायो वें अवें बीरा सैग दुस्मी मरग्या है । अवें बी रो वण जरूर वधैला ।

रामरखी नें रात नें सुपनो आयो । महाराज रो दियोडो ताबीज उण बाध लिया ह । महीनो बीतग्यो है । आस वधगी है । बीर आगणें म रामदेव रम ह । वो मोटो हुय जावें । वो किना उडावण खातर डागळे चडें । झोळी पर मू पग तिसळें । वो नीचें आगण मे आय पडें । खून रो पन्वारा छूटें । छोरा लाश हुय जावें । रामदेव री लाश देख र वा वूकण लाग ।

रामरखी चीच पाडो । बी रो डील पसेव सू रेव थव हुयग्यो ।

या वापण लागी—अवें कां हुमी ?

